

รายงานวิจัย

การปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุในภาคใต้

Maintaining Harmony of Life in Skip-Generation Households of the Older
Adults in Southern Thailand

ดร.พัชรี คมจักรพันธ์ ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หัวหน้าโครงการ

รศ. วรณีย์ จันทร์สว่าง ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผู้ร่วมโครงการ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนโครงการวิจัยประเภทพัฒนานักวิจัย

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา เพื่ออธิบายประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุในภาคใต้ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในจังหวัดสงขลาจำนวน 17 ราย จาก 11 ครัวเรือน ผลการวิจัยสามารถสรุปผลได้ดังนี้

การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นตามการรับรู้ของผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 6 ประเด็นหลักคือ 1) การให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่าส่วนใหญ่เป็นการให้ความหมายในเชิงลบ โดยอธิบายความหมายของของการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น ชีวิตลำเค็ญ เลี้ยงสองต่อ ไม่มีใครดี ไม่มีใครรู้จักบุญคุณ โดยมีบางส่วนที่ให้ความหมายในเชิงบวกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชีวิตไม่เงิบเหงา 2) สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่ามีสาเหตุจากปัญหาครอบครัว และ ปัญหาส่วนตัวของบุตร และบุตรมีภาระและไม่มีคนเลี้ยงหลาน 3) การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุ มีหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบายและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างในบ้าน และให้การอบรมเลี้ยงดูหลานแทนบิดามารดา รวมถึงการหารายได้ 4) กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น มีกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย แต่จะมีข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 5) ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นมีความรู้สึกทั้งในแง่ที่ดี และไม่ดี และ 6) สิ่งกีดขวางในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นพบว่าสิ่งกีดขวางที่ช่วยให้การอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปได้ ประกอบด้วย แรงใจภายในตนเองและแรงหนุนจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง

การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นหลักคือ 1) การให้ความหมายของสมดุลชีวิต ผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายความหมายของสมดุลชีวิตในลักษณะของการใช้ชีวิตที่ไม่เครียด ไม่ขาด และเป็นการปรับให้ชีวิตดำเนินไปอย่างลงตัว 2) วิธีการปรับสมดุลชีวิต ประกอบด้วยการทำงาน หน้าที่ในแต่ละวันให้สมบูรณ์ อย่าให้ขาดตกบกพร่อง หาให้พอใช้และ คิดบวก 3) สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิตคือ การที่มีผู้ช่วย หรือมีแหล่งในการช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย และการที่หลานไม่เป็นภาระมากในการเลี้ยงดู และ 4) ปัญหาอุปสรรคในการปรับสมดุลชีวิตที่สำคัญคือ การมีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาเช่นภาวะเครียด เป็นทุกข์ กังวล รวมถึง การที่ไม่มีคนช่วยในการเลี้ยงหลาน

ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจในการกำหนดนโยบายการเพิ่มโอกาสและการสร้างงานให้กับผู้สูงอายุ และแนวทางการปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น เพื่อให้เกิดความผาสุกในชีวิตและความมั่นคงในครอบครัว รวมถึงการวางแผนการสร้างโปรแกรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น

คำสำคัญ: สมดุลชีวิต ครัวเรือนข้ามรุ่น ปรากฏการณ์วิทยา ผู้สูงอายุ

Abstract

This phenomenological study explored the experiences of Thai older adults who were living in a skipped generation household in Songkla province, southern part of Thailand. Semi-structured interviews conducted with 17 older adults representing 11 families.

Data analysis identified the two core themes; “living in a three generation household” and “maintaining harmony of life”. Six sub-themes emerging under the core themes “living in a skipped-generation household” were 1) meaning of living in a skipped-generation household which composed of a negative meanings such as live the tough life, become a parent again, and no one good to me while the positive meaning was not lonely anymore. 2) family and personal problems of the older adult’s children have been found as causes of living in the skipped- generation household. 3) duty in the family which composed of raising grandchildren, managing household chores, and earning daily living income. 4) there are many social activities for the older adults but most of them have limited opportunities to participate. 5) feelings toward the living arrangements which mixed between good and bad feelings. 6) supporting benefits for living in the three generation household composed of the power within and the outsider power.

The 4 emerging sub- themes under the core themes “maintaining harmony of life” were 1) meaning of harmony of life which composed of living with stress free, no lack of something. 2) Maintain harmony of life were accomplished by complete everyday task, earn enough money, and think positive. 3) Benefit supports for maintain harmony of life were having a helper, having a financial resource, and grandchildren never made any problems. 4) Interference things toward harmony of life were insufficient income, and no helping hands.

The results of this study could support the idea of the Elders’ work programmed on policy and guild the way to maintain harmony of life for the Thai older adult living in a skipped-generation household. The results of this study can also contribute to enhancing the harmony of life for grandparents raising their grandchildren in skipped generation household.

Key words: Maintaining Harmony of life, Skipped-Generation Household, Phenomenology, Thai Grandparents

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเนื่องจากผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือ ดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดีจากหลายฝ่าย ในการแนะนำตรวจแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะ ติดตามความก้าวหน้าในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่งและขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิผู้เชี่ยวชาญ ที่สละเวลาในการตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องของแนวคำถาม และพิจารณาความตรงเชิงเนื้อหาของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยขอขอบคุณ ผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่ได้ให้ความร่วมมือในการดำเนินการวิจัยและขอบคุณสำหรับ สำนักวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ให้ทุนอุดหนุนงานวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับการช่วยเหลือและกำลังใจจากครอบครัว ตลอดจนบุคคลต่างๆ ที่ให้ความช่วยเหลืออีกมาก ที่ผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามได้หมดในขณะนี้ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาและความปรารถนาดีของทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง จึงกราบขอบพระคุณและขอบคุณไว้ในโอกาสนี้

ดร. พัชรี คมจักรพันธ์

รศ.วรรณิ จันทร์สว่าง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(1)
ABSTRACT.....	(2)
กิตติกรรมประกาศ.....	(3)
สารบัญ.....	(4)
รายการตาราง.....	(7)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
คำถามการวิจัย.....	3
กรอบแนวคิด.....	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
แนวคิดระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา.....	5
แนวคิดครัวเรือนข้ามรุ่น.....	6
แนวคิดความสมดุลของชีวิต.....	7
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูหลานโดยลำพังของผู้สูงอายุ.....	9
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	11
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	11
เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย.....	11
การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง.....	12
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	13
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	15
บทที่ 4 ผลการวิจัยและการอภิปรายผล.....	17
ผลการวิจัย.....	17
การอภิปรายผล.....	46
บทที่ 5 สรุปผลวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	54
สรุปผลการวิจัย.....	54

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(1)
ABSTRACT.....	(2)
กิตติกรรมประกาศ.....	(3)
สารบัญ.....	(4)
รายการตาราง.....	(6)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
คำถามการวิจัย.....	3
กรอบแนวคิด.....	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
แนวคิดระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา.....	5
แนวคิดครัวเรือนข้ามรุ่น.....	6
แนวคิดความสมดุลของชีวิต.....	7
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูหลานโดยลำพังของผู้สูงอายุ.....	9
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	11
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	11
เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัย.....	11
การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง.....	12
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	13
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	15
บทที่ 4 ผลการวิจัยและการอภิปรายผล.....	17
ผลการวิจัย.....	17
การอภิปรายผล.....	46
บทที่ 5 สรุปผลวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	54
สรุปผลการวิจัย.....	54

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ข้อจำกัดในการวิจัย.....	55
ข้อเสนอแนะ.....	55
บรรณานุกรม.....	56
ภาคผนวก.....	59
ก. ใบพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง.....	60
ข. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	61

รายการตาราง

ตาราง		หน้า
1.	ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ($n = 17$)	18
2.	ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือน ($n = 11$)	19

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก อันเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคม ส่งผลกระทบต่อครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่สำคัญที่สุดของสังคม ทั้งในด้านโครงสร้าง ขนาด และรูปแบบการอยู่อาศัย ตลอดจนความสัมพันธ์ ค่านิยม ความคิด พฤติกรรม และวิถีชีวิตของบุคคลในครอบครัว โดยเฉพาะรูปแบบของการอยู่อาศัยมีหลากหลายมากขึ้น โดยหนึ่งในรูปแบบการอยู่อาศัยในครอบครัวที่เกิดขึ้นใหม่คือ ครัวเรือนข้ามรุ่น ที่มีเฉพาะปู่ย่า/ตายายกับรุ่นหลานในวัยเด็ก การอยู่อาศัยในครอบครัวรูปแบบใหม่นี้เป็นปรากฏการณ์ที่มีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นอย่างน่าสังเกตในปัจจุบัน (ชาย, 2552) โดยพบว่ารูปแบบของการอยู่อาศัยในลักษณะดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ 2.7 ในปี 2546 เป็นร้อยละ 3.1 ในปี 2550 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมในปัจจุบัน เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาครอบครัวแตกแยก การมีบุตรเพิ่มขึ้น ปัญหายาเสพติด (จันทร์ฉาย, 2552) รวมถึงการย้ายถิ่นของแรงงานวัยหนุ่มสาวเพื่อประกอบอาชีพในเขตพื้นที่ที่มีความเจริญ ทำให้สมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ต้องอยู่เพียงลำพัง (ศศิพัฒน์ และคณะ, 2544) แรงงานดังกล่าวเมื่อมีครอบครัวและมีบุตรโดยยังไม่มีความพร้อม ประกอบกับภาวะค่าครองชีพที่สูง ก็จะส่งบุตรไปให้ปู่ย่าตายายช่วยเหลือ จึงเป็นที่คาดการณ์กันว่ารูปแบบของครัวเรือนข้ามรุ่นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบท (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2548)

การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัวเป็นลักษณะครอบครัวแบบครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนที่คาดหวังของครอบครัว มีการศึกษาในต่างประเทศชี้ให้เห็นว่า การที่ผู้สูงอายุต้องมารับบทบาทแทนพ่อแม่ให้แก่หลานพบว่ามีผลกระทบต่อผู้สูงอายุใน 4 ด้านหลักคือ 1) วิถีชีวิต เช่น มีความเหนื่อยล้าทางกายมากขึ้น มีเวลาสำหรับตัวเองและเวลาทำสิ่งอื่น ๆ น้อยลง 2) ความสัมพันธ์กับเพื่อน 3) ความสัมพันธ์ต่อครอบครัว และ 4) ความสัมพันธ์ต่อคู่ครอง (Jendreck, 1993) สำหรับในประเทศไทย จากการศึกษาผลกระทบต่อผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งให้ดูแลหลานตามลำพัง พบว่าผู้สูงอายุประสบปัญหาในหลายด้าน อาทิ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ (จันทร์ฉาย, 2552; ปราณ, 2548) และพบว่าผู้สูงอายุมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อให้เข้ากับการเลี้ยงดูเด็กในหลายด้าน เช่น ด้านการทำงาน ด้านภาระกิจการเลี้ยงดู และด้านค่าใช้จ่าย (ชนินทร, 2541) ดังนั้นผู้สูงอายุกลุ่มนี้จึงอยู่ในภาวะเสี่ยงและจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือเพื่อให้ดำรงชีวิต

อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมที่สำคัญของยุทธศาสตร์การสร้างสุขภาพของครอบครัว ภายใต้นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547-2556 คือ การส่งเสริมให้สมาชิกครอบครัวตระหนักในความสำคัญของการมีสุขภาพองค์รวมตลอดช่วงชีวิตให้มีพฤติกรรมสุขภาพที่ดี มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ มีการปรับตัวตามวัยและสภาวะสังคม (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2550)

ความสมดุล (Balance) หรือ ดุลยภาพ หมายถึง ความพอเหมาะพอดีของส่วนต่าง ๆ และหมายรวมถึงความเท่ากันหรือภาวะที่เสมอกัน ความสมดุลของชีวิตมีความหมายค่อนข้างกว้างและนำไปใช้ในหลายบริบท ในมิติของสุขภาพ ความสมดุลของชีวิตหมายถึง ความสมดุลของกาย จิต และจิตวิญญาณ ซึ่งสุขภาพเป็นภาวะของบุคคลและเป็นพลังหลักที่สำคัญของชีวิต (สมจิต, 2543) พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้นิยามความหมายของสุขภาพให้หมายความ “ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล” (วิชัย, 2551) เมื่อทุกอย่างถูกต้องลงตัวจึงเกิดสุขภาพหรือสุขภาวะ ดังนั้นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมาเลี้ยงดูหลานเพียงลำพังในครอบครัวแบบสองวัยในบั้นปลายของชีวิตโดยอยู่ภายใต้ภาวะการณ์ที่จำยอม หากผู้สูงอายุมีการปรับตัวที่ไม่เหมาะสมจะนำมาซึ่งปัญหาต่อผู้สูงอายุนานับประการ แต่ในทางกลับกันถ้าผู้สูงอายุสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เพียงแต่ผู้สูงอายุจะมีสุขภาพกายที่ดีเท่านั้นยังส่งผลให้เป็นผลดีต่อบุตรหลานและสังคมรวมทั้งเป็นผลให้เกิดสุขภาพจิตที่ดีอีกด้วย (นิภา, 2530)

ภาคใต้ของประเทศไทยมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นคาบสมุทรและชายฝั่งทะเล ทำให้มีชนชาติต่างๆ เดินทางเข้ามาติดต่อกัน และเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่นในอดีต ประชาชนในภาคใต้จึงมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ที่ผ่านการหล่อหลอมและปรับเป็นวิถีชีวิตประจำถิ่นที่มีความจำเพาะและเป็นเอกลักษณ์ประจำภาค ที่แตกต่างจากภาคอื่นๆ เช่น ภาษา ความเชื่อ ค่านิยม อย่างไรก็ตามพบว่าภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรในอัตราส่วนและทิศทางที่ใกล้เคียงเมื่อเปรียบเทียบกับระดับประเทศ กล่าวคือ ประชากรวัยเด็กมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ประชากรสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ทำให้โครงสร้างของประชากรได้เปลี่ยนเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” ข้อมูลสำมะโนประชากรและเคหะซึ่งมีการสำรวจทุกๆ 10 ปี โดยครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2543 พบว่าอัตราส่วนการเป็นภาระโดยรวมของภาคใต้สูงเป็นอันดับหนึ่งของประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี, 2544) อัตราส่วนการเป็นภาระรวมเป็นข้อมูลหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงภาระของผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานในการเลี้ยงและดูแลผู้สูงอายุและเด็ก ซึ่งภาพของอัตราการเป็นภาระรวมที่สูงยังได้สะท้อนให้เห็นว่าภาคใต้มีส่วนของประชากรวัยเด็กและประชากรสูงอายุเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรวัยทำงานสูงมากกว่าภาคอื่นๆ ถึงแม้จะไม่มีข้อมูลการอยู่อาศัยแบบครัวเรือนข้ามรุ่นที่ระบุเป็นรายภาค แต่แนวโน้มการอยู่อาศัยดังกล่าวในภาพรวมของประเทศได้สูงเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ผู้สูงอายุที่เลี้ยงดูหลานโดยลำพังที่อยู่อาศัยในพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย จึงเป็นกลุ่มประชากรที่ผู้วิจัยสนใจที่จะดำเนินงานวิจัยเพื่อศึกษาถึงการปรับสมดุลชีวิต ผลการศึกษาสามารถนำมาใช้ประกอบการวางแผนการส่งเสริมทักษะชีวิตในการปรับตัวของผู้สูงอายุ หาแนวทางการส่งเสริมและ/หรือจัดบริการเพื่อดูแลผู้สูงอายุที่มีภาระเลี้ยงดูหลานเพียงลำพัง รวมถึงหารูปแบบการส่งเสริมการปรับสมดุลชีวิตของ

ผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยลำพังกับหลานในครัวเรือนข้ามรุ่นในภาคใต้ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพสมบูรณ์ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขและมีคุณค่า และเพื่อช่วยให้ครอบครัวเหล่านี้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง

ผลการวิจัยจะทำให้ทราบข้อมูลที่อาจนำไปใช้ในการศึกษา รวมถึงการทำงานกับชุมชนใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาท และการปรับสมดุลในชีวิตของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น เพื่อให้เกิด ความผาสุกในชีวิตและความมั่นคงในครอบครัว ผลการวิจัยจะนำไปสู่การวางแผนการสร้าง โปรแกรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นในภาคใต้

คำถามการวิจัย

1. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นในภาคใต้มีประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือน ข้ามรุ่นอย่างไร
2. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นในภาคใต้มีการปรับสมดุลชีวิตอย่างไร

ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือน ข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ ของผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่มีภูมิลำเนาในภาคใต้ ไม่จำกัด เพศ ฐานะ ศาสนา และระดับการศึกษา โดยศึกษาในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ที่อยู่อาศัยกับหลานวัย เด็กที่อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 2 -12 ปี ตั้งแต่ 1 คนขึ้นไปโดยไม่มีบุตรหรือบุคคลอื่นในวัยผู้ใหญ่อยู่ ร่วมด้วย และมีการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้มาไม่น้อยกว่า 1 ปี

กรอบแนวคิด

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ ปรากฏการณ์วิทยา (Descriptive Phenomenology) โดยการวิจัยนี้ต้องการอธิบาย ปรากฏการณ์การให้ความหมายของ “การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น” และ “ความสมดุลใน ชีวิต” ตามการรับรู้ของผู้สูงอายุ และการสร้างความสมดุลในชีวิตตามสภาพความเป็นจริงที่ ปรากฏในบริบทนั้นๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงปรัชญาของระเบียบวิธีวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดครัวเรือนข้ามรุ่น ตลอดจนการศึกษาและทำความเข้าใจแนวคิดความสมดุลของชีวิต โดยมีการทบทวนองค์ความรู้

ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ แนวคิดระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา แนวคิดครัวเรือนข้ามรุ่น และแนวคิดความสมดุลของชีวิต เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแนวคำถาม เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ครอบคลุม ตามการรับรู้ ประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลอย่างละเอียด ครอบคลุม และถูกต้อง

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นภาคใต้ ผู้วิจัยและคณะได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา
2. แนวคิดครัวเรือนข้ามรุ่น
3. แนวคิดความสมดุลของชีวิต
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูหลานโดยลำพังของผู้สูงอายุ

แนวคิดระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา

ปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เป็นการศึกษาที่เน้นบรรยาย หรือ พรรณาความหมายของประสบการณ์ชีวิตสำหรับบุคคลจำนวนหลายคน เกี่ยวกับโน้ตทัศน์อันเป็นแก่นสาระ (essence) ของปรากฏการณ์ใดๆที่สนใจ การวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยาได้รับความนิยมนำมาใช้ในการแสวงหาความรู้ความจริงเป็นเวลาช้านานจากนักวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีจุดมุ่งเน้นที่แตกต่างกับการศึกษาชีวิตประวัติตรงที่เป็นการศึกษาวิจัย เพื่อทำความเข้าใจแก่นสาระเชิงโครงสร้างที่ไม่แปรเปลี่ยน และเป็นรากแห่งารองรับความหมายของมโนทัศน์หรือประสบการณ์ชีวิต ทั้งที่ปรากฏเห็นภายนอกและดำรงอยู่ภายใต้ความรู้สึกภายในตัวบุคคลหลายๆคน (องอาจ, 2549) สาระสำคัญของ การวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา คือมุมมองในประเด็น “อะไรคือรูปแบบและประสบการณ์สำคัญในชีวิตบุคคลนั้นๆ” (นิศา, 2540)

ปรากฏการณ์วิทยาประกอบด้วย ปรากฏการณ์ (Phenomena) และหลักการสืบสวน (Investigation) ปรากฏการณ์นั้น หลักการศึกษาปรากฏการณ์คือ การศึกษาเรื่องราว หรือความคิดตามวิถีทางที่มันเกิด อย่างที่มันเป็นอยู่ และที่ตัวมันเอง ดังที่ Husserl (1965) กล่าวว่า “Turn to thing themselves” หมายความว่าการศึกษาปรากฏการณ์นั้นๆ แนวคิดหลักที่สำคัญคือ การค้นหาความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ ไม่มีการคิดล่วงหน้า หรือถ้ามีผู้ศึกษา จะต้องแยกออกจากสิ่งที่กำลังศึกษา การวิจัยแบบปรากฏการณ์นิยมเชื่อว่า การที่คนเราจะเข้าใจผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการแปลข้อความที่สื่อสารถึงกัน การเข้าใจความหมาย แรงจูงใจ ความคิดและพฤติกรรมของผู้อื่นนั้น ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่สังสมมา อย่างไรก็ตาม การเข้าใจความหมายของสิ่งต่างๆ ของคนๆหนึ่ง สามารถสื่อผ่านทาง การบอกเล่า (narrative) โดยที่นักวิจัยต้องพยายามกักเก็บ (bracket) ความรู้ ประสบการณ์ ความคิดเห็นต่างๆของตนที่สังสมมา ออกจากสิ่งที่ตนกำลังศึกษา ประสบการณ์ที่สังสมมานั้นเพียงแต่

ช่วยให้นักวิจัยได้เกิดความเข้าใจและหยั่งรู้ (intuition) ในเรื่องราวต่างๆ ดังนั้นการที่นักวิจัยพยายามที่จะเข้าใจในประสบการณ์ของผู้อื่นอย่างถ่องแท้โดยผ่านการบอกเล่า เปรียบเทียบการที่นักวิจัยพยายามวางภาพต่อที่ละชิ้น เพื่อให้ได้ภาพรวมของสิ่งนั้นๆ โดยไม่มีการดัดแปลงใดๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งโลกแห่งความเป็นจริงของผู้ร่วมวิจัยที่สมบูรณ์ที่สุด (วิจิตร, 2544)

ขั้นตอนในการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา ที่นำมาใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 6 ขั้นตอน (Spiegelberg, 1965) คือ 1) การศึกษาเชิงพรรณาปรากฏการณ์ (descriptive phenomenology), 2) การศึกษาสาระสำคัญของปรากฏการณ์ (phenomenology of essence), 3) การศึกษาถึงสิ่งที่ปรากฏให้เห็น (phenomenology of appearance), 4) การศึกษาถึงองค์ประกอบสำคัญ (constitutive phenomenology), 5) การทอนปรากฏการณ์ (reductive phenomenology), และ 6) การให้ความหมายปรากฏการณ์ (hermeneutic phenomenology) โดยในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น โดยใช้ขั้นตอนการศึกษาเชิงพรรณาปรากฏการณ์ (descriptive phenomenology) ซึ่งเป็นการศึกษาปรากฏการณ์จากการหยั่งรู้ วิเคราะห์ และพรรณาปรากฏการณ์ของการปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุโดยตรง เนื่องจากเป็นปรากฏการณ์ไม่เคยมีผู้ใดศึกษามาก่อน และต้องการทำความเข้าใจกับประสบการณ์การปรับสมดุลชีวิตที่ผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น ผู้วิจัยจึงมุ่งแสวงหาคำตอบและทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์นั้น โดยสังเกตความเหมือนและแตกต่างของปรากฏการณ์การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น ภายใต้การศึกษาย่างเป็นอิสระ โดยไม่คาดการณ์ผลและข้อสมมุติไว้ล่วงหน้า

แนวคิดครัวเรือนข้ามรุ่น

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547- 2556 ได้กำหนดความหมายของครอบครัว ดังนี้ “ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มีความผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกัน ทำหน้าที่เป็นสถาบันหลัก เป็นแกนกลางของสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิต ครอบครัวมีหลากหลายรูปแบบและหลายลักษณะ นอกเหนือจากครอบครัวที่ครบถ้วนทั้งบิดา มารดาและบุตร” โครงสร้างครอบครัวไทย เดิมมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกครอบครัวหลายช่วงอายุ อยู่น้อย 3 รุ่น คือ 1) รุ่นปู่ย่า ตายาย 2) รุ่นพ่อแม่ 3) รุ่นลูก เป็นครอบครัวที่มีความร่วมมือกัน ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การอบรมเลี้ยงดู การปลูกฝังจริยธรรม คุณธรรม ค่านิยม ความเอาใจใส่ในสภาวะวิกฤต คนในครอบครัวมีความอบอุ่น และปลอดภัย ครอบครัวได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งหล่อหลอมความเป็นมนุษย์ และมีผลต่อคุณภาพสังคม (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2550)

จากผลการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3- 7 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักโดยมีนโยบายด้านการวางแผนครอบครัว เพื่อมุ่งลดอัตราการเพิ่มของประชากรในครัวเรือน ทำให้แนวโน้มอัตราการเจริญพันธุ์ลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลต่อขนาดของครอบครัวไทย โดยปัจจุบันพบว่าจำนวนสมาชิกในครอบครัวโดยเฉลี่ยลดลงต่ำกว่า 4 คน (ดร.วิชัย

และคณะ, 2550) นอกจากนั้นในปัจจุบันยังพบรูปแบบของครอบครัวแบบใหม่ที่ประกอบไปด้วยบุคคลสองวัยคือผู้สูงอายุและเด็กอาศัยอยู่ร่วมกัน เรียกว่าการอยู่อาศัยแบบครัวเรือนข้ามรุ่น (skip-generation household) เพิ่มมากขึ้น โดยพบว่ารูปแบบของครอบครัวลักษณะดังกล่าวได้เพิ่มขึ้นจากเดิมร้อยละ 2.7 ในปี 2546 เป็นร้อยละ 3.1 ในปี 2550 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวเป็นลักษณะครัวเรือนแบบข้ามรุ่น มีสาเหตุที่สำคัญคือ

1. การย้ายถิ่นของแรงงานวัยหนุ่มสาวไปทำงานยังเขตเศรษฐกิจ หรือเมืองใหญ่ ส่งผลให้ในครอบครัวมีเพียงผู้สูงอายุที่นิยมใช้ชีวิตอยู่ในถิ่นกำเนิดหรือท้องถิ่นเดิมของตน (ศศิพัฒน์, 2545) จากการศึกษาของศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2541) พบว่า สาเหตุที่ครอบครัวมีผู้สูงอายุอยู่ตามลำพัง เพราะบุตรหลานต้องออกไปประกอบอาชีพต่างถิ่น คล้ายคลึงกับรายงานการศึกษาของมาลินี วงษ์สิทธิ์ และศิริวรรณ ศิริบุญ (2541) และ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ (2544) ที่พบว่าผู้สูงอายุบางส่วนต้องอยู่ในท้องถิ่นเดิมเพียงลำพังเพราะมีการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองของบุตรหลานวัยแรงงาน แรงงานดังกล่าวเมื่อมีครอบครัวและมีบุตรโดยยังไม่มีความพร้อม ประกอบกับภาวะค่าครองชีพที่สูง ก็จะส่งบุตรไปให้ปู่ตายายช่วยเลี้ยงดู ทำให้รูปแบบการอยู่อาศัยแบบครอบครัวสูงวัยเพิ่มสูงขึ้นมาก โดยเฉพาะในเขตชนบท

2. ปัญหาความยากจน ปัญหาครอบครัวแตกแยก การมีบุตรเพิ่มขึ้น ปัญหายาเสพติด ปัญหาต่างๆ เหล่านี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและปัญหาสังคมในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องรับภาระเลี้ยงหลานเพียงลำพัง (คณิกกร, 2551; จันทร์ฉาย, 2552; ปราณิและคณะ, 2548)

โดยสรุป ครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นลักษณะการอยู่อาศัยที่เป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่มีสมาชิก 2 รุ่นคือ รุ่นปู่ตายาย และรุ่นหลาน อาศัยอยู่ร่วมกันโดยปราศจากสมาชิกรุ่นพ่อแม่ ครอบครัวลักษณะนี้เป็นรูปแบบครอบครัวที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันโดยเฉพาะในเขตชนบทอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

แนวคิดความสมดุลของชีวิต

ความสมดุล “harmony” มาจากคำในภาษากรีก คือ harmonia ซึ่งหมายถึง การร่วมกัน หรือการตกลง กันอย่างลงตัวและสงบ ซึ่งมักจะใช้ในด้านดนตรีหรือศิลปะ จากพจนานุกรม ให้ความหมายของคำว่า สมดุล ไว้ว่า การลงตัวของความรู้สึกหรือความคิดเห็น การมีชีวิตที่ลงตัว หรือการรวมตัวกันอย่างสมดุล ขององค์ประกอบต่างๆ ให้เป็นหนึ่ง (Konishi, Yahiro, Nakajima, & Ono, 2009) วาจดา (Vajda, 2007) ได้กล่าวถึงความหมายของ “ความสมดุล” ไว้ว่า ความสมดุล คือ การที่ความคิด คำพูด ความรู้สึก และการกระทำเป็นไปในแนวเดียวกัน ซึ่งเมื่อองค์ประกอบทั้ง 4 เป็นไปในทิศทางเดียวกันก็จะนำไปสู่ความรู้สึกสงบ (ทั้งภายในและภายนอก) ที่เรียกว่าความสมดุล นอกจากนี้ความสมดุลยังกล่าวถึงความสมดุลในมิติของสุขภาพ คือ ความสมดุลของกาย จิต และจิตวิญญาณ ซึ่งความหมายนี้สอดคล้องกับพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงความสมดุลในเรื่องของความสมดุลของกายและจิต และการดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” ซึ่งมีอยู่แปดประการ โดยเฉพาะข้อที่ห้า ที่ได้กล่าวถึง การดำเนินชีวิตแบบสายกลาง และเมื่อนำทางสายกลางมาใช้ในทาง

การแพทย์ หมายถึง “ความพอดี” หรือ “ความพอเหมาะ” ความพอดีสำหรับสุขภาพหมายถึงสุขภาพที่อยู่ในสมดุล (เสก, 2530) พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้นิยามความหมายของสุขภาพว่า “ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิต ทางปัญญา และทางสังคม เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล” (วิชัย, 2551) ซึ่งสุขภาพเป็นภาวะของบุคคลและเป็นพลังหลักที่สำคัญของชีวิต (สมจิต, 2543) ดังนั้นอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสมดุล คือ ความพอดีลงตัวของสิ่งต่างๆ อาจจะเป็นความสมดุล ที่เกิดขึ้นภายในบุคคลเอง นั่นคือ ความสมดุลของกายและจิต และสุขภาพที่อยู่ในภาวะสมดุลเป็นพลังหลักที่สำคัญของชีวิต

ความสำคัญของการมีชีวิตที่สมดุล วาจดา (Vajda, 2007) กล่าวว่า เมื่อบุคคลมีความสมดุลในตนเองบุคคลจะไม่สนใจการตำหนิ การค้นหาสิ่งที่ผิดพลาด การตัดสินใจการกระทำ รวมถึงสามารถมองข้ามสิ่งที่ผิดพลาดและความไม่สมบูรณ์ของบุคคลอื่น ซึ่งสิ่งที่จะปรากฏออกมาให้เห็นเมื่อบุคคลมีความสมดุล คือ มีจิตใจดีงาม มีความไว้วางใจ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความสงบเยือกเย็นเรียบร้อย มีความอดทน และให้อภัย ซึ่งผลของการมีความสมดุลในตนเอง จะนำไปสู่การมีพลังใจ ความเข้มแข็ง ความมีปัญญา ความมุ่งมั่น ความมั่นใจ แรงจูงใจ มีวินัยในตนเอง มีความสงบภายใน มีความเมตตา กรุณา และมี “รู้ชอบ” “กระทำชอบ” และ “เข้าใจถูกต้อง” การศึกษาเรื่อง “การสร้างสมดุล การสร้างความสุข เพื่อนำไปสู่การมีสุขภาพของผู้สูงอายุชาวเกาหลีที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา” ของผู้สูงอายุชาวเกาหลีจำนวน 15 ราย ด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงรากฐาน (Grounded Theory) พบว่า การมีชีวิตที่ดีของผู้สูงอายุชาวเกาหลี คือ การมีชีวิตที่มีความสมดุล ซึ่งความสมดุลเกิดขึ้นทั้งความสมดุลระหว่างตนเองและผู้อื่น และความสมดุลภายในตนเอง คือ การที่ผู้สูงอายุมีความสุขสบายทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งความสมดุลทั้ง 2 ประการนี้นำไปสู่ความมีอิสระที่จะทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ เมื่อชีวิตปัจจุบันอาจจะไม่ได้เป็นดังหวัง ผู้สูงอายุจะพยายามที่จะลดความคาดหวังหรือยอมรับชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เมื่อผู้สูงอายุสามารถยอมรับความจริงที่เป็นอยู่ในชีวิตได้ ก็จะพบกับความสุขในชีวิตและมีความสมดุลในการมีสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งวิธีการเผชิญปัญหาที่ใช้ คือ ความยืดหยุ่น เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถคงไว้ซึ่งความมีสุขภาพ (well-being) (Park-Lee, 2005) ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลรู้สึกไม่สมดุลระหว่างตนเองกับสิ่งอื่นๆ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการที่บุคคลไม่เกิดความสมดุลภายในตนเอง เพราะเมื่อบุคคลรู้สึกไม่สมดุลในตนเอง บุคคลนั้นก็มักจะรู้สึกไม่สมดุลในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นด้วย หรือบางครั้งบุคคลอาจรู้สึกหดหู่ ท้อแท้ สับสนหรือสูญเสีย ทั้งนี้เป็นเพราะบุคคลนั้นเกิดความไม่สมดุลระหว่าง กาย จิต และจิตวิญญาณของตนเอง หรือความไม่สมดุลระหว่างความคิด ความรู้สึก คำพูด และการกระทำ ความไม่สมดุลนำไปสู่ความไม่สบาย ความไม่ลงตัวทั้งในเรื่องการทำงาน ชีวิต และสัมพันธ์ภาพ (Vajda, 2007)

วิธีการสร้างหรือปรับความสมดุลในชีวิต ด้วยเหตุผลที่ว่าความสมดุลในชีวิตเกิดจากการกระทำของบุคคลนั้น หรืออีกนัยหนึ่งคือความสมดุลในชีวิตจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับตนเอง ดังนั้นบทบาทสำคัญของบุคคล คือ การรู้และเข้าใจว่าอะไรที่ทำให้ตนเองเสียสมดุล และพยายามที่จะปรับแก้จัดการ กับสิ่งที่ทำให้ชีวิตเสียสมดุลนั้น ซึ่งวาจดา (Vajda, 2007) ได้แนะนำว่า สิ่งที่จะนำมาซึ่งความสมดุลในชีวิต คือ การค้นหาคุณค่าในตนเอง การค้นหาว่าอะไรคือสิ่งที่สำคัญในชีวิต และการค้นพบคุณค่าในตนเอง ผู้สูงอายุที่ต้องรับบทบาทแทนพ่อแม่ในการเลี้ยงดูหลานที่อาศัยอยู่ในครอบครัวแบบสองวัย นับเป็นผู้ที่เสี่ยงต่อการเสียสมดุลของชีวิต เนื่องจากการเปลี่ยนบทบาทหน้าที่และแบบ

แผนการดำเนินชีวิตไปจากที่คาดหวัง ดังนั้นการทำความเข้าใจ และรับรู้ถึงสาเหตุที่ทำให้ชีวิตเสียสมดุลจะนำมาซึ่งความพยายามที่จะปรับแก้และจัดการเพื่อให้ชีวิตกลับสู่สมดุลอีกครั้ง ซึ่งขึ้นอยู่กับตัวของผู้สูงอายุและจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากบุคคลรอบข้าง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูหลานโดยลำพังของผู้สูงอายุ

การเลี้ยงดูหลานโดยลำพังของผู้สูงอายุเป็นบทบาทที่ต้องรับภาระและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งสุขภาพกาย และจิต เช่นจากการศึกษาของ อัจราพร และคณะ (2544) ที่ได้ศึกษาถึงการทารุณกรรมผู้สูงอายุสตรีในสังคมไทย ซึ่งพบว่า การทารุณกรรมผู้สูงอายุมีหลายด้านและการที่ผู้สูงอายุจำต้องเลี้ยงหลานก็ถูกจัดเป็นการทารุณกรรมทางร่างกายอย่างหนึ่ง จากผลการวิจัยดังกล่าวยังพบว่า การรับภาระเลี้ยงหลานทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเหนื่อยล้า และไม่มีเวลาพักผ่อนทำให้มีผลต่อสุขภาพทางร่างกาย แตกต่างกับการศึกษาของศุกรี (2542) ที่ศึกษาสุขภาพจิตของ ปู่/ย่า/ตา/ยาย ที่เป็นผู้ดูแลหลักในการเลี้ยงดูหลานอายุ 0-5 ปี ในเขตอำเภอกัณฑ์ลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งพบว่าถึงแม้ผู้สูงอายุที่ดูแลหลานจะมีรู้สึกเป็นภาระ แต่การเลี้ยงดูหลานก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ และ ชนินทร (2541) ที่ศึกษาแบบแผนและการปรับตัวของผู้เป็นยายที่เลี้ยงหลาน พบว่า ผู้สูงอายุกลุ่มดังกล่าว มีความเต็มใจ และมีความสุขที่ได้ดูแลหลาน นอกจากนี้ยังรู้สึกว่าคุณเองมีประโยชน์ต่อบุตรหลาน และสามารถปรับตัวจนมองว่าการเลี้ยงหลานเป็นเรื่องธรรมชาติในชีวิตประจำวัน

การเลี้ยงดูหลานโดยลำพังของผู้สูงอายุ ก่อให้เกิดปัญหาและความต้องการที่หลากหลาย ในการศึกษาปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุกับหลานที่อยู่อาศัยด้วยกันตามลำพัง พบว่าสาเหตุของปัญหาและความต้องการ ได้แก่ การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงาน ปัญหาเอตส์และสารเสพติด ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่มีผลกระทบต่อชุมชน ทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงครอบครัว จากครอบครัวขยาย มาเป็นครอบครัวเดี่ยว ที่ประกอบด้วยปู่ย่าหรือตายายกับเด็กโดยไม่มีพ่อแม่อยู่อาศัยด้วย ทำให้เด็กขาดความรักความอบอุ่นจากพ่อแม่ กลายเป็นเด็กมีปัญหา นอกจากนี้ระบบการศึกษาในโรงเรียนที่ไม่ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาชาวบ้านของผู้สูงอายุ ทำให้วิถีคิดและสภาพการดำเนินชีวิตของเด็กเปลี่ยนไป โดยเด็กรับแบบอย่างในโรงเรียนและกลุ่มเพื่อนมาใช้ที่บ้าน ซึ่งผู้สูงอายุไม่เข้าใจ รับไม่ได้ และไม่สามารถให้คำแนะนำได้ ในขณะที่เด็กมองผู้สูงอายุว่าไม่ทันสมัย จึงไม่ยอมเชื่อฟังคำอบรมสั่งสอนและคำแนะนำของผู้สูงอายุ (รุ่งโรจน์, 2547) สอดคล้องกับการศึกษาของ มาลี โรจนวรรณท์ (2544) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กในชุมชนภาคเหนือ โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กที่ต้องอยู่ด้วยกันตามลำพังในครอบครัว ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุมีบทบาทในการดูแลเด็กในทุกๆด้าน โดยเฉพาะในด้านปัจจัย 4 รวมถึงการศึกษาเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นภาระที่หนักของผู้สูงอายุ โดยไม่มีพ่อแม่ดูแลให้ความช่วยเหลือและให้ความอบอุ่นอย่างใกล้ชิด ผู้สูงอายุที่มีฐานะไม่ดี จึงต้องทำงานหาเลี้ยงตัวเองและเด็ก ทำให้ผู้สูงอายุไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนและกล่อมเกล้าในด้านวัฒนธรรมประเพณีและอื่นๆมากนัก สำหรับด้านการสื่อสาร การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ การใช้เวลาในชีวิตประจำวันและการกล่อมเกล้าทางสังคม

วัฒนธรรมมีน้อยลง เนื่องจากเด็กใช้ชีวิตส่วนมากอยู่ในโรงเรียน ผู้สูงอายุและเด็กมีกิจกรรมและความสนใจที่ต่างกัน และเด็กไม่เห็นความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ สำหรับเด็กจะมีการพึ่งพาอาศัยและเป็นภาระให้กับผู้สูงอายุในหลายๆด้าน โดยเฉพาะด้านปัจจัย 4 การศึกษาเล่าเรียนและค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน แต่เด็กก็ต้องมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการดูแลช่วยเหลือผู้สูงอายุในยามที่จำเป็น เช่น ดูแลความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเรือน การประกอบอาหาร การทำความสะอาดเสื้อผ้า ดูแลผู้สูงอายุยามเจ็บป่วยและอื่นๆ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) เพื่ออธิบายประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ที่อายุ 60 ปีขึ้นไป ที่มีภูมิลำเนาอยู่ในภาคใต้ ไม่จำกัด เพศ ฐานะ ศาสนา และระดับการศึกษา และผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ หลานหรือบุคคลที่ผู้สูงอายุเลี้ยงดูที่อยู่อาศัยร่วมกัน และเพื่อนบ้านหรือบุคคลที่ใกล้ชิดกับผู้สูงอายุ การเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) จากประชากรดังกล่าวจำนวน 17 คน โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ดังนี้คือ

1. สามารถพูดสื่อสารเข้าใจได้โดยใช้ภาษาไทย
2. มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์
3. เต็มใจและให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล

4. อาศัยอยู่ในครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยผู้สูงอายุตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป และหลานวัยเด็กที่อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 2 -12 ปี ตั้งแต่ 1 คนขึ้นไปโดยไม่มีบุตรหรือบุคคลอื่นในวัยผู้ใหญ่อยู่ร่วมด้วย และอยู่ในครอบครัวลักษณะดังกล่าวมาไม่น้อยกว่า 1 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสอบถาม ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป แบบประเมินการทำกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุ และแนวคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์การปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2 จะส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนการใช้แนวคำถามเพื่อให้เกิดความเหมาะสม และมีความเฉพาะเจาะจงในผู้สูงอายุแต่ละรายเกี่ยวกับประสบการณ์การปรับสมดุลชีวิต ซึ่งรายละเอียดของเครื่องมือในแต่ละส่วนประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย ข้อมูลเกี่ยวกับเพศ อายุ ของผู้สูงอายุ และเด็ก สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ศาสนา อาชีพของผู้สูงอายุ รายได้ของครอบครัวต่อเดือน จำนวนบุคคลที่อาศัยในครอบครัว และความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันของบุคคลในครอบครัว รวมถึงระยะเวลาการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

ส่วนที่ 2 แบบประเมินการทำกิจวัตรประจำวันของผู้สูงอายุ เป็นข้อคำถามเพื่อประเมิน

สมรรถภาพเชิงปฏิบัติการในด้านกิจกรรมประจำวันต่อเนื่องของผู้สูงอายุ โดยใช้ดัชนี จูฬา เอดีแอล (Chula ADL index)

ส่วนที่ 3 แนวคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือน ข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ การรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด และความคิดเห็นของผู้สูงอายุที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นที่เคยประสบมาทั้งในอดีตหรือกระทำอยู่ในปัจจุบัน โดยใช้แนวคำถามที่เกี่ยวกับการทำหน้าที่และบทบาทของครอบครัวในด้านต่างๆ รวมถึงวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก และการปรับบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุภายในครอบครัว ปัญหาอุปสรรคที่พบ และแนวทางแก้ไขโดยใช้ลักษณะคำถามแบบเปิด เพื่อให้ผู้ตอบสามารถแสดงความรู้สึกนึกคิดหรือความคิดเห็นได้อย่างเป็นอิสระตามการรับรู้ของผู้ตอบ โดยไม่ถูกชักนำด้วยความคิดของผู้วิจัย

2. แบบบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยการสังเกตสถานการณ์ ขณะเยี่ยมบ้านและสัมภาษณ์ รวมทั้งสังเกตพฤติกรรมการแสดงออกต่างๆ สีหน้า ท่าทาง การปฏิบัติตัว และสิ่งแวดล้อมรอบตัวผู้ป่วย เพื่อตรวจสอบความตรงกันของข้อมูล

3. เครื่องบันทึกเทป

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

แนวคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์การปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุที่ผู้วิจัยและคณะได้พัฒนาขึ้น ส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการพยาบาลผู้สูงอายุ และผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อตรวจสอบคุณภาพของเนื้อหา แนวคำถาม ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ความถูกต้อง ความครอบคลุม ความเหมาะสมของแนวคำถาม และนำมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ หลังจากนั้นนำไปทดลองใช้กับผู้สูงอายุที่มีลักษณะเหมือนกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 3 รายเพื่อทดสอบความเข้าใจในแนวคำถาม และนำไปปรับให้สอดคล้อง เหมาะสม ก่อนนำไปใช้จริง

การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง

เมื่อผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการประเมินงานวิจัยด้านจริยธรรม คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์แล้ว ผู้วิจัยทำการพิทักษ์สิทธิผู้ป่วยทุกราย โดยการแนะนำตัว ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษา ขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยความยินยอมของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งผู้วิจัยให้อิสระในการเข้าร่วมและถอนตัวออกจากการศึกษาวิจัย โดยจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อกลุ่มตัวอย่าง ในการการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยคำนึงถึงความเป็นส่วนตัวของกลุ่มตัวอย่าง ไม่รบกวนการทำงานหรือกิจวัตรประจำวัน และในขณะสัมภาษณ์หากกลุ่มตัวอย่างมีกิจธุระ ผู้วิจัยยินดีที่จะหยุดการสัมภาษณ์ครั้งนั้น ในขั้นตอนการจดบันทึกหรือการใช้เทปบันทึกข้อมูล ต้องได้รับการอนุญาตจากกลุ่มตัวอย่างก่อน และข้อมูลทั้งหมดของกลุ่มตัวอย่างจะถูกเก็บเป็นความลับ ประเด็นการนำเสนอใดที่อาจก่อความเสียหายให้กับกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยไม่นำเสนอหรือจัดหารูปแบบการนำเสนอที่ดีที่ไม่กระทบ

หรือก่อให้เกิดความเสียหายใดๆกับกลุ่มตัวอย่างหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง และเทปบันทึกการสัมภาษณ์จะถูกทำลายเมื่องานวิจัยเสร็จสิ้นอย่างสมบูรณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล

หลังจากได้เสนอโครงร่างวิจัยแก่คณะกรรมการประเมินงานวิจัยด้านจริยธรรม คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และได้รับการอนุมัติให้ทำการศึกษาวิจัยได้แล้ว จึงทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนการเก็บข้อมูลดังนี้

1. ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล

1.1 ผู้วิจัยได้ติดต่อหัวหน้าสถานีนอนามัย ประธานชมรมผู้สูงอายุ และอสม.ในพื้นที่จังหวัดในภาคใต้ แนะนำตัวและขอความร่วมมือในการค้นหาผู้สูงอายุที่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีคุณสมบัติตามที่ระบุไว้ในงานวิจัย โดยค้นหาครอบครัวที่มีผู้สูงอายุตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ที่อยู่อาศัยกับหลานวัยเด็กที่อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 2 -12 ปี ตั้งแต่ 1 คนขึ้นไปโดยไม่มีบุตรหรือบุคคลอื่นในวัยผู้ใหญ่อยู่ร่วมด้วย และมีการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้มาไม่น้อยกว่า 1 ปี จากนั้นจึงทำการคัดลอกรายชื่อและที่อยู่ของผู้สูงอายุ

1.2 ผู้วิจัยติดต่อผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านที่มีครัวเรือนข้ามรุ่น โดยชี้แจงรายละเอียดของการวิจัยดังกล่าวเพื่อขอความร่วมมือในการเขียนแผนที่บ้าน หรือนำทางเข้าพบผู้สูงอายุ

1.3 ผู้วิจัยไปพบผู้สูงอายุ แนะนำตัว พูดคุยเพื่อสร้างสัมพันธภาพ พร้อมทั้งอธิบายให้ทราบถึงวัตถุประสงค์และรายละเอียดของการวิจัย แจ้งสิทธิในการตัดสินใจเพื่อเข้าร่วมวิจัย การพิทักษ์สิทธิ์ที่เข้าร่วมทำการวิจัย และขออนุญาตใช้เทปบันทึกข้อมูลสัมภาษณ์ เมื่อผู้สูงอายุยินยอมเข้าร่วมการวิจัยจึงเริ่มดำเนินการรวบรวมข้อมูล

2. ขั้นรวบรวมข้อมูล

2.1 ผู้วิจัยทำการสร้างสัมพันธภาพกับผู้สูงอายุ โดยการเข้าไปพูดคุยกับผู้สูงอายุด้วยท่าทีเป็นกันเอง แสดงความสนใจในชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อให้เกิดการเชื่อใจและไว้วางใจ

2.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่บ้านของผู้สูงอายุ โดยดูจังหวะเวลาสัมภาษณ์ในช่วงที่ผู้สูงอายุปลอดจากภาระงานประจำ และใช้คำถามปลายเปิดตามแนวทางการสัมภาษณ์ เพื่อค้นหาข้อมูลในภาพกว้างที่เป็นความคิดเห็นของผู้สูงอายุ ถ้าหากผู้สูงอายุขอหยุดการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะหยุดการสัมภาษณ์ในครั้งนั้น จากนั้นทำการนัดเวลาในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไปตามความเหมาะสม ทั้งนี้ปรากฏว่าผู้วิจัยได้รับความไว้วางใจจากผู้สูงอายุเป็นอย่างดี โดยประเมินได้จากการเล่าเรื่องราวในทุกแง่มุมอย่างเปิดเผย การตอบคำถามด้วยความเต็มใจ กระตือรือร้น ทั้งนี้ก่อนสิ้นสุดการสัมภาษณ์ผู้วิจัยและผู้สูงอายุจะทำความตกลงร่วมกันในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป ซึ่งในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไปเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถามในเชิงลึกเพื่อเจาะลึกประเด็นที่ต้องการสืบค้นหรือประเด็นที่ยังไม่ได้รับความกระจ่างชัด ระยะเวลาในการสัมภาษณ์ครั้งหนึ่งๆใช้ประมาณ 30-60 นาที และจำนวนครั้งของการสัมภาษณ์ในผู้สูงอายุแต่ละรายพิจารณาจากลักษณะของข้อมูลที่อิ่มตัวหรือความพร้อมของกลุ่มตัวอย่างเป็นสำคัญ โดยทั่วไปทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างรายละ 2-3 ครั้ง สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในครั้งแรกจะนำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างข้อคำถามที่ใช้เป็นแนวทาง

ในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั่วไปนั้น เมื่อผู้วิจัยได้พบหลาน หรือบุคคลที่ผู้สูงอายุเลี้ยงดูที่อยู่อาศัยร่วมกัน และเพื่อนบ้านหรือบุคคลที่ใกล้ชิดผู้สูงอายุ ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิธีการอบรมเลี้ยงดูหลาน และการใช้ชีวิตโดยทั่วไปเพื่อตรวจสอบความตรงกันของข้อมูล

2.3 การจดบันทึก (note-taking) ผู้วิจัยทำการบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของที่พักอาศัย และขณะทำการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะจดบันทึกสรุปสั้นๆเฉพาะประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้น รวมทั้งบันทึกการสื่อสารที่ไม่เป็นคำพูด เช่น การแสดงกิริยาท่าทาง สีหน้า ลักษณะคำพูด หรือน้ำเสียงในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ เพื่อค้นหาและประเมินข้อมูลเพิ่มเติมระหว่างการสัมภาษณ์

2.4 การบันทึกเทป ผู้วิจัยทำการบันทึกเทปสนทนาในการสัมภาษณ์จากผู้สูงอายุทุกราย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน สมบูรณ์ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ขออนุญาตผู้สูงอายุ และได้รับความยินยอมจากผู้สูงอายุ ก่อนทำการบันทึกเทป

2.5 การตรวจสอบและแปลผลข้อมูลรายวัน หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละวัน ผู้วิจัยทำการตรวจสอบและแปลผลข้อมูลดังนี้

2.5.1 นำข้อมูลที่ไดมาเรียบเรียง และตรวจสอบทุกวันหลังสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยนำเทปมาถอดข้อความเป็นคำต่อคำ ประโยคต่อประโยค เพื่อบันทึกเหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นขณะสัมภาษณ์ แล้วตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลเหล่านั้นอีกครั้ง

2.5.2 อ่านข้อความจากการถอดเทป และเลือกข้อความที่เป็นคำบรรยายที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของผู้สูงอายุในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น ปัญหา การเผชิญปัญหา และการปรับสมดุลชีวิต รวมถึงปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง ตรวจสอบข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจน หรือยังไม่ครบถ้วน พร้อมทั้งตั้งคำถามเพิ่มเติมเพื่อนำไปสัมภาษณ์ครั้งต่อไป

2.5.3 การสิ้นสุดการเก็บข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลสิ้นสุด เมื่อข้อมูลมีการอิ่มตัว (saturation of data) โดยพิจารณาจากการที่ผู้วิจัยไม่สามารถค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมจากที่มีอยู่ได้อีก โดยพิจารณาจากการวิเคราะห์หัวข้อ (theme) ไม่เพิ่มจากเดิมที่ได้ค้นพบ

การตรวจสอบความตรงของข้อมูล

1. ตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์และบันทึกสิ่งที่ได้จากการศึกษาสภาพความเป็นจริง และผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการด้วยตนเองทุกขั้นตอน โดยปรึกษากับอาจารย์ผู้มีประสบการณ์เชี่ยวชาญในการวิจัยเชิงคุณภาพ

2. ตรวจสอบความถูกต้องของภาษา โดยให้ผู้ร่วมวิจัยช่วยทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้ เนื่องจากผู้วิจัยหลักไม่สามารถพูดภาษาท้องถิ่นทางภาคใต้ได้จึงอาจทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในเรื่องภาษาได้

การตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล

สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่ต่างกัน (data triangulation) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากแหล่งที่ได้ข้อมูลมา ทั้งแหล่งเวลา สถานที่ และบุคคล ว่าถ้าต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคล ข้อมูลที่ได้มาจะต่างกันหรือไม่ เช่น ทำการสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างขณะทำการสัมภาษณ์ โดยสังเกตทั้งสีหน้า ท่าทาง พฤติกรรมการแสดงออก การมีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้าง สภาพแวดล้อมโดยทั่วไป เพื่อตรวจสอบความตรงกันของข้อมูล และเป็นสื่อที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจในความรู้สึกนึกคิดของผู้สูงอายุมากขึ้น และใช้วิธีการสอบถามโดยใช้คำถามเดิมซ้ำ เพื่อตรวจสอบความตรงกันในคำตอบที่ได้รับในครั้งแรก รวมทั้งการให้กลุ่มตัวอย่างได้ยืนยันความหมายของข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ของผู้วิจัยแล้วว่ามี ความถูกต้องพ้องกับข้อมูลเบื้องต้นหรือไม่ (informant checking) (Holloway & Wheeler, 1996)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลส่วนบุคคล และ ข้อมูลประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และการปรับสมดุลในการใช้ชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลทั่วไป และข้อมูลสมรรถภาพเชิงปฏิบัติการใน ด้านกิจกรรมประจำวันต่อเนื่องของผู้สูงอายุ วิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistic) ได้แก่ ค่าแจกแจงความถี่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

2. ข้อมูลประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และการปรับสมดุลในการใช้ชีวิตใน ครัวเรือนข้ามรุ่น ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) ถอดรหัสข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยถอดคำต่อคำ ผู้วิจัยเปิดเทปที่บ้านทันทีหลังการสัมภาษณ์แล้ว ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลเหล่านั้นอีกครั้งหนึ่ง โดยเปรียบเทียบกับ การฟังเสียงบันทึก เทปซ้ำ แล้วนำข้อมูลที่ได้มารวบรวม จัดระบบให้เป็นหมวดหมู่ นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมาสรุปหาใจความ สำคัญ โดยตีความหมายและแยกแยะข้อมูลที่มีความหมายเดียวอยู่ในแนวเรื่องเดียวกัน การวิเคราะห์ ข้อมูลประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้ (สุภาวงศ์, 2540)

2.1 การเก็บแฟ้ม (establishing files) เป็นการแยกแยะและจัดหมวดหมู่ข้อมูล ที่มี ลักษณะเชิงบรรยายที่ได้จากการสัมภาษณ์

2.2 การลงรหัสข้อมูล (coding the data) นำข้อมูลที่ได้มาลงรหัสหมวดหมู่ของ ข้อมูล นำรหัสข้อมูลที่ได้ไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเชิงคุณภาพ ตรวจสอบความตรงกันของการลง รหัส

2.3 แยกประเภท หรือหมวดหมู่ของข้อมูล (categorizing or grouping text units) โดยการนำรหัสข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่มารวบรวมจัดหมวดหมู่ แยกประเภท

2.4 สร้างหรือพัฒนาแนวเรื่อง (developing themes) เมื่อได้ข้อมูลที่จัดประเภท และหมวดหมู่แล้ว นำมาวิเคราะห์เพื่อพัฒนาเป็นแนวเรื่องต่อไป

2.5 แก้ไขโครงร่างและแนวเรื่อง (refining emerging themes and proposition) ในขั้นตอนนี้ใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) โดยการนำเอาข้อมูลที่ตีความสร้างเป็นแนวเรื่อง ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของแนวเรื่องและแก้ไขให้ชัดเจน แล้วสรุปเป็นผลของการศึกษาวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

ผลการวิจัย

การศึกษาประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และการปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นในภาคใต้ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา (phenomenology) มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรยายและอธิบายถึงประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และการปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นในเขตจังหวัดสงขลา ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยในจังหวัดสงขลา โดยศึกษาในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ที่อยู่อาศัยกับหลานวัยเด็กที่อยู่ในช่วงอายุ ตั้งแต่ 2 -12 ปี ตั้งแต่ 1 คนขึ้นไปโดยไม่มีบุตรหรือบุคคลอื่นในวัยผู้ใหญ่อยู่ร่วมด้วย และมีการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้มาไม่น้อยกว่า 1 ปี การเก็บรวบรวมข้อมูลอยู่ในช่วงระหว่างเดือน มีนาคม 2555 –ตุลาคม 2555 จำนวนผู้ให้ข้อมูล 17 ราย จาก 11 ครัวเรือน จากผลการวิจัยครั้งนี้นำเสนอ เป็น 3 ประเด็นใหญ่ๆ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลและลักษณะการอยู่อาศัยของผู้ให้ข้อมูล

ส่วนที่ 2 ประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

ส่วนที่ 3 การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น

ข้อมูลส่วนบุคคลและลักษณะการอยู่อาศัยของผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งสิ้นจำนวน 17 ราย อายุตั้งแต่ 60- 90 ปี อายุเฉลี่ย 65.05 ปี เป็นเพศชาย 11 ราย เพศหญิง 6 ราย สถานภาพสมรสคู่ จำนวน 12 รายและหม้ายเนื่องจากคู่สมรสเสียชีวิต จำนวน 5 ราย ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพ ทำสวน (35.2%) รองลงมาคือรับจ้าง และไม่มีอาชีพในจำนวนที่เท่ากัน (23.5%) มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา (88.2%) สถานภาพสมรสคู่ (70.5%) ความสัมพันธ์กับเด็กเป็นตา/ยาย-หลาน (52.9%) และมีภาวะสุขภาพอยู่ในระดับดี (58.8%) (ตารางที่ 1)

ในลักษณะการอยู่อาศัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลอยู่อาศัยในครัวเรือนจำนวนทั้งสิ้น 11 ครัวเรือน โดยหัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (54.5%) โดยเป็นการอยู่อาศัยที่ผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับเด็กมากกว่า 1 คน (45.4%) พื้นที่อยู่อาศัยในเขตชนบท (72.7%) และครอบครัวมีรายได้พอเพียงในการอยู่อาศัยแต่ไม่มีเหลือเก็บ (45.4%) (ตารางที่ 2)

ตาราง 1

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล (n = 17)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (ร้อยละ)
เพศ	
ชาย	11 (64.7)
หญิง	6 (35.2)
อายุ	
60-69 ปี	14 (82.3)
70-79 ปี	2 (11.7)
80 ปี ขึ้นไป	1 (5.8)
อาชีพ	
ไม่มีอาชีพ	4 (23.5)
รับจ้าง	4 (23.5)
ทำสวน	6 (35.2)
ค้าขาย	2 (11.7)
ข้าราชการบำนาญ	1 (5.8)
ศาสนา	
พุทธ	17 (100)
การศึกษา	
ประถมศึกษา	15 (88.2)
มัธยมศึกษาและสูงกว่า	2 (11.8)
สถานภาพสมรส	
คู่	12 (70.5)
หม้าย/หย่า/แยก	5 (29.4)
ความสัมพันธ์กับเด็ก	
ตา/ยาย-หลาน	9 (52.9)
ปู่/ย่า-หลาน	5 (29.4)
ทวด/เหลน	3 (17.6)
ภาวะสุขภาพ	
สุขภาพดี	10 (58.8)
มีโรคเรื้อรัง/ ช่วยเหลือตัวเองได้	4 (23.5)
มีภาวะทุพพลภาพ/ ช่วยเหลือตัวเองได้บ้าง	3 (17.6)

ตาราง 2

ข้อมูลทั่วไปของครัวเรือน (n = 11)

ข้อมูลการอยู่อาศัย	จำนวนครัวเรือน (ร้อยละ)
เพศของหน้าครอบครัว	
ผู้ชาย	6 (54.5)
ผู้หญิง	5 (45.4)
ลักษณะการอยู่อาศัย	
ผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับ เด็ก 1 คน	1 (9.1)
ผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับ เด็ก มากกว่า 1 คน	5 (45.4)
ผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน อยู่กับ เด็ก 1 คน	4 (36.3)
ผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน อยู่กับ มากกว่าเด็ก 1 คน	1 (9.1)
พื้นที่การอยู่อาศัย	
เขตเมือง-เขตกึ่งเมือง	3 (27.2)
เขตชนบท	8 (72.7)
ความเพียงพอของรายได้	
ไม่เพียงพอ	2 (18.2)
เพียงพอแต่ไม่มีเหลือเก็บ	5 (45.4)
เพียงพอและมีเหลือเก็บ	4 (36.3)

ประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

จากการศึกษาประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 17 ราย สามารถสรุปข้อค้นพบได้เป็น 6 ประเด็น คือ 1) การให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น 2) สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น 3) การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุ 4) กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ 5) ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และ 6) สิ่งกีดขวางในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

1. ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

จากการสัมภาษณ์เจาะลึกเกี่ยวกับการให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นตามการรับรู้ของผู้สูงอายุนั้น พบว่าส่วนใหญ่เป็นการให้ความหมายในเชิงลบ โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลหลักได้อธิบายความหมายของการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น 1) ชีวิตลำเค็ญ 2) เลี้ยงสองต่อ 3) ไม่มีใครดี ไม่มีใครรู้จักบุญคุณ และมีบางส่วนที่ให้ความหมายในเชิงบวกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชีวิตไม่เจียบเหงา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ชีวิตลำเค็ญ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นว่า 1) เป็นการใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก ยากจน มองไม่เห็นหนทางที่จะรอดพ้น และ 2) มีชีวิตอยู่ไปวันๆ ดังคำกล่าวของผู้ให้ข้อมูล

“ตอนแรกๆนั้นเลี้ยงหลานนั้น เอาลูกเลี้ยงที่พ่ตลุงนั้นมาให้เฝ้าไว้ในบ้าน ใช้นุ้ยนั้น ไปฝากไว้ ไปหาซี ยางนั้น มันเที่ยวเดินกินตามป่ายางแหละ แต่แรกซียางโลห้าบาทนั้นลูก บอกว่าทุเรศอย่างแรง.....โอ้ย ลำบากลูกเอ๊ย แต่ก่อนน้ำตาพลัดแหละ นอนกลางคืน เบี้ยม่ายสักบาทหนึ่ง ซ้อนมให้หลาน แคร่ ก็ พริชู้ ฝากเค้า (=แบกหลานไว้ ไม่กล้าไปฝากคนอื่น) ไปหาซียางมาซ้อนมลำบากอย่างแรง”

(หญิง-68-มิโรครีอรั้ง-ชนบท)

“ไม่รู้เมื่อไหร่เราจะล้มต้อ้าปากได้ ก็ได้แต่ทำมา ทำมา ทำมา (ประกอบอาชีพด้วยความยากลำบาก) นี้แหละ”

(หญิง-78-มิโรครีอรั้ง-ชนบท)

เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 ที่บอกว่า

“ผ่านอุปสรรคมาได้เหมือนในละครชีวิต.....บอกว่า...ฮิ ความลำบากนี่ไม่กลัว บอกกับคนนั้นถ้ารวยขึ้น แล้วไม่รู้จะทำตัวยังไงยาวานี้ (หัวเราะ) แบบลำบากนี้มันเจอมามากกก ลูก ชีวิตเรานี้จะกินไม่มีจะกิน..... บอก คุณยายอิมแล้ว ลูกกินก่อน....เมื่อก่อนพี่น้องก็ไม่นับหน้า เขากลัวจะยืมตั้งค์...ถ้าให้ไปข้างพี่น้อง ไปข้างชาวบ้านดีกว่า...”

(หญิง-67-สุภาพดี-ชนบท)

นอกจากนั้นยังให้ความหมายของการอยู่อาศัยในลักษณะนี้ว่าเหมือนกับอยู่ไปวันๆ ดังผู้ให้ข้อมูลที่กล่าวว่า

“คือผมมันบอกตรงๆว่าไม่หนักมาก คืออยู่พริ้นนี่แหละตลอด...ไม่เคยคิดใครเลย อยู่ได้พริ้นนี่..... คือถ้าเราคิดมากไปข้างหน้า เราจะอยู่ไม่ได้ นั่นคืออยู่ไปวันๆ ประคองทำไป”

(ชาย-64-ทพพลภาพ- ชนบท)

1.2 เลี้ยงสองต่อ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นว่าเป็นการเลี้ยงดูทั้งลูกและหลาน และกลับมาทำหน้าที่แม่อีกครั้ง

“ก็พ่อแม่เค้าเคยทิ้งไปแล้ว แก้ว (หลาน: นามสมมุติ) นั้นแม่เค้าก็ทิ้งไปไม่ได้ซักปีทีละ ทิ้งไป ก็บ้านี่แหละเลี้ยง เลี้ยงสองต่อและแล้วก็เลี้ยง เลี้ยงแก้ว (หลาน: นามสมมุติ) กับ แหวน (หลาน: นามสมมุติ) มา จนโต แล้วก็มาเลี้ยงลูกของแก้ว (หลาน: นามสมมุติ) อีกที”

(หญิง-62-สุขภาพดี- ชนบท)

นอกจากนั้นผู้ให้ข้อมูลยังเพิ่มเติมว่าได้กลับมาทำหน้าที่แม่อีกครั้ง ดังผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 3 รายบอกว่า

“ก็เมื่อก่อนอยู่กันสองคนตายายก็อยู่หากินกันก็อกแก็ก สองคนนั้นแหละ พอได้เค้ามาตาก็ ต้องไปกรีดยางคนเดียวแล้วก็กลับมาซื้อน้ำยาง ต้องเลี้ยงหลาน เหมือนแม่นั้นแหละ เหมือนแม่”

(หญิง-60-สุขภาพดี- ชนบท)

“คือต้องดูทุกอย่างเลยไง ทำทุกอย่างเหมือนแม่”

(หญิง-56-สุขภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

“พอมีหลานก็เหมือนตอนมีลูกนั้นแหละ ต้องมาปรับใหม่ ต้องมาอยู่บ้านเลี้ยงหลาน คนนี้ต้องไปทำสวนทำไร่ อย่างนั้นแหละ”

(หญิง-68-สุขภาพดี- ชนบท)

1.3 ไม่มีใครดี ไม่มีใครรู้จักบุญคุณ ผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นว่าไม่มีใครดีด้วย มีแต่มาเอา ไม่รู้จักบุญคุณ โดยอธิบายว่าเกิดจากการเลี้ยงที่ไม่ดีของตนเอง

“ไม่ลำบากเรื่องการเลี้ยง แต่เลี้ยงไม่ดี ม่ายใครดีซักคน ไม่เคยนึกที่ป่าเคะเลี้ยง ตอนนั้นคิดเรียนจำ ป่ายังเสียใจทุกวัน ทุกเดือนป่าจะต้องไปเยี่ยมเดือนหก เจ็ดร้อย แปดร้อยพัน ค่ำรถไม่คิด พอกกลับมาไม่เคยคิดเลย เท่าแต่มาเอา มาเอา วันนั้นลอกให้ป่าไปซื้อรถให้ สี่หมื่นหก นีป่าก็เสียใจทุกวันนี่ มันไม่เคยนึกเลย มันไม่เคยดูคำดูดี นี่จะมาถาม ย่าจะกินอะไรมัย ไม่เคยเลย นี่ จะยี่สิบห้าปีแล้ว.....แหวน

(หลาน: นามสมมุติ) ก็ไม่ ไม่รู้สา ไม่รู้จักบุญคุณ นี่พูดถึงปากก็เสียใจว่าเลี้ยง เลี้ยงให้ดี.....มันที่ยาวว
มันเกร แหวน(หลาน: นามสมมุติ) ก็ส่งไปเรียน ไปเที่ยวกับผู้ชาย มันแหละเลี้ยงไม่ดี”

(หญิง-62-สุขภาพดี- ชนบท)

เช่นเดียวกับผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งที่บอกว่า

“กลัวแล้ว นิป่า กลัว กลัว สุดท้ายแล้วนิ ไม่ใคร่ซึกคน ไม่เลี้ยงให้ใครแล้ว”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

1.4 ชีวิตไม่เจ็บเหงา มีคนให้ดูแล นอกจากการให้ความหมายในทางลบแล้ว ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนยังให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นในเชิงบวกว่าทำให้ชีวิตไม่เจ็บเหงาเหมือนแต่ก่อน ดังเช่น

“เรายังมีหลานและได้ดูแลอะไรเค้า ไม่ได้คิดว่าเป็นภาระ หรืออะไร ก็มีความสุข อะไรละคะ บางที่ แทนที่เรา อยู่เจ็บ ดูกันอยู่สองคน มีหลานก็ได้ อยู่ดูแลหลาน มีเสียงอะไรบ้าง มีความสุข ได้รู้สึกว่าได้ทำอะไรมัน บ่นบอกไม่ถูกนะ การที่อยู่สองคนแล้วมันเจ็บเหงา แทนที่จะนั่งดูกันสองคน เออ ได้หันไปดู เค้ามันง ได้ออกเสียงบ้าง แบบนี้ ไป ไป อาบน้ำได้แล้ว ถึงเวลากินนอน แบบนี้ ไม่ได้คิดว่ามีภาระ หรืออะไร เพราะมันไม่ได้สร้างความยุ่งยากหรืออะไร”

(หญิง-68-สุขภาพดี- ชนบท)

2. สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

ผู้สูงอายุได้ระบุสาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นแตกต่างกัน โดยพบว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่อาศัยในลักษณะนี้เนื่องจาก 1) การที่บุตรแยกครอบครัวไป 2) บุตรมีภาระและไม่มีคนเลี้ยงหลาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ผู้สูงอายุได้ระบุสาเหตุของการที่ตนเองต้องอยู่อาศัยในลักษณะครัวเรือนข้ามรุ่น มีสาเหตุจากการที่บุตรแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหาก อันเนื่องมาจากปัญหาด้านครอบครัวของบุตร และปัญหาส่วนตัวของบุตร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ปัญหาด้านครอบครัวของบุตร พบว่าผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 12 ใน 17 คน ระบุว่า เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ตนเองต้องอยู่อาศัยในลักษณะครัวเรือนข้ามรุ่น โดยพบว่า การที่บุตรของผู้สูงอายุต้องแยกทางกับคู่สมรส ทำให้หาผู้รับผิดชอบดูแลบุตรของตนเองไม่ได้จึงนำมาให้ผู้สูงอายุดูแล ซึ่ง

ผู้สูงอายุบางรายต้องอยู่ดูแลหลานตั้งแต่แรกเกิดโดยพ่อแม่ทิ้งเอาไว้ หรือบางรายบุตรได้นำหลานซึ่งโตแล้วมาให้อยู่ด้วยเนื่องจากไม่มีคนเลี้ยงดู

“ม่ายน้องปอนั้น (หลาน: นามสมมุติ) อยู่ในตั้งแต่แรก แต่โน่นแหละแม่เขาแยกไปก็อยู่ในตั้งแต่แรกเลย”

(หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

“เกิดนี่ สองปี ก็เดือนแล้วนะแม่เขาทุ้มไปนั่น คือแม่เขาไม่เอา”

(ชาย-61-สุขภาพดี-ชนบท)

“ตั้งเล็กๆนั้นแหละ พอเกิดนั้น ตั้งแต่แรกเกิดนั้นแหละ เขาทุ้ม ไม่เอาเลย”

(หญิง-58-สุขภาพดี-ชนบท)

“แม่เขาไม่เอา เขาเอามาทิ้งไว้วันนั้น เกิดมาจากเชียงใหม่แล้วก็เอามาทิ้งให้ยาย มาตั้งทิ้งไว้เลย ไม่เชื่อไปถามใครเขาดูได้ เดี่ยวจะว่ายายโกหก....มันเคยมามั้ยถามดูล่ะ”

(หญิง-67-สุขภาพดี-ชนบท)

“เค้าทะเลาะกัน เค้าอยู่ที่บ้าน ปลุกบ้านให้เค้าอยู่ต่างหาก เขาบอกไม่เอา เค้าเลี้ยงไม่ได้ เค้าไม่เอาแล้ว เค้าไม่เอาแล้ว เค้าไม่ดูดีดูดำแล้ว เค้าไม่เอาแล้ว เค้าว่า แม่เค้าไม่ว่าอะไร แต่ตากับยายเค้าไม่เอา เรายังต้องเอาแหละ หาม่ายใครเอาแล้วนี่”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“แต่งกับนางพร (ลูกสะใภ้: นามสมมุติ) อันนี้เค้าแยกกันไปตั้ง เจ็ด แปด ปีแล้วแหละ ลูกก็ไม่เอาก็เลยต้องมาอยู่กับบ้านนี้แหละ”

(หญิง-68-สุขภาพดี-ชนบท)

“คนนี่แหละ (อิท) (หลาน: นามสมมุติ) ของวัน (ลูก: นามสมมุติ) อยู่ม่วงงาม แล้วแม่เขาไป พ่อเขาไม่รู้ไว้กับใคร เลยพาไว้กับป่า ตั้งแต่สิบเก้าเดือน ส่วน นัย(หลาน: นามสมมุติ) นั้น สามปี”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

ส่วนผู้สูงอายุบางรายไปรับหลานมาอยู่กับตนเอง เนื่องจากสาเหตุที่พ่อแม่แยกทางกัน

“พอเกิดมาได้ 2 เดือน ก็พ่อแม่ยังอยู่ด้วยกัน พอทีหลังพ่อก็ทิ้งไป แล้วเหลือแต่แม่ แม่อยู่ได้ 4 เดือน ก็ได้ผ้าแขก ก็ทิ้งไป ก็เลยไปเอา นาว (หลาน: นามสมมุติ) มาอยู่ด้วย”

(ชาย-64-พุพพลภาพ- ชนบท)

“ตอนนั้นเค้าอยู่กับแม่เค้า แยกกันอยู่แล้วกับพ่อ เค้าก็มาเยี่ยม เค้ามายายเค้าพามา ก็ชวนเค้าว่าอยู่ที่นี้มีมัยปู่เค้าโทรเข้าไป ชวนว่ามาอยู่ที่นี่มัย เขาว่าอยู่ๆๆๆ ก็เลยพามาอยู่เลย สามขวบกว่าตอนนั้น”

(ชาย-68-สุภาพดี- ชนบท)

การอยู่อาศัยในลักษณะครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุที่มีสาเหตุจากปัญหาส่วนตัวของบุตรอีกประการหนึ่งคือ ปัญหายาเสพติด ทำให้บุตรถูกจับเป็นผู้ต้องขังทำให้ไม่สามารถรับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรของตนเองได้ และต้องนำมาให้ผู้สูงอายุดูแล ดังผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งได้อธิบายว่า

“พอไปอยู่เรือนจำคดียาเสพติด ทีหลังแม่เค้าไปได้แฟนใหม่.....พอดีพ่อเค้าไปอยู่เรือนจำ ถูกจับ ถึงก็ต้องเลี้ยง”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

2.2 บุตรมีภาระและไม่มีคนเลี้ยงหลาน ผู้สูงอายุได้ระบุสาเหตุของการที่ตนเองต้องอยู่อาศัยในลักษณะครัวเรือนข้ามรุ่นเนื่องมาจากการที่บุตรของตนเองไม่สามารถเลี้ยงดูหลาน ได้โดยมีสาเหตุมาจากภาระหน้าที่การงาน รวมถึงการเสียชีวิตของพ่อและแม่

“พ่อกับแม่ต้องเค้าทำงานคะ ไม่มีคนเลี้ยง ไม่มีคนช่วยเลี้ยงคะ”

(หญิง-60-สุภาพดี- ชนบท)

“มันไม่มีใครเลี้ยง ไม่มีใครอยู่บ้านกลางวัน เพราะว่ามีโนนเขาก็ไม่ว่าง แบบว่าไปทำงานนั้น หกโมงเช้าเลยไม่มีใครดูก็เลยพามาบ้านเสีย”

(หญิง-56-สุภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

“คือตอนที่เขาได้เมียใหม่ไซ้ใหม่คะ เขาก็ต้องทำงาน แล้วไม่มีใครดู คือเค้าอิจ้าง.....ให้คนอื่นดูแลไซ้ใหม่ คือเขาจะเอาไปนั่นเราก็อายุเลย”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“พ่อเขาเสีย น้องแนน (หลาน: นามสมมุติ) ได้สองปี อีกปี แม่ก็เสีย ก็ไม่รู้จะอยู่กันยังไง ก็ต้องพากันมาที่นี่.....มายแต่ตอนนั้นน้องแนน (หลาน: นามสมมุติ) เกิดแล้วหรือ แม่เค้าถึงเสีย ก็พาไปหาหมออยู่ตามนัดทุกครั้งนั่นแหละแต่ไม่มีอะไร”

(หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

3. การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น

ผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น มีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย นอกจากหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบายและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านแล้ว ผู้สูงอายยังมีบทบาทที่สำคัญคือการอบรมเลี้ยงดูหลานแทนบิดามารดา และอาจต้องมีภาระในการหารายได้เพิ่มมาให้กับครอบครัว ทั้งนี้จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถจำแนกออกเป็นการทำหน้าที่ของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น คือ 1) เลี้ยงดูหลานเท่าที่ทำได้ 2) หารายได้เพื่อความอยู่รอด 3) จัดการภายในบ้านอย่างลงตัว โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

3.1 เลี้ยงดูหลานเท่าที่ทำได้ ในการเลี้ยงดูหลานนับเป็นหน้าที่หลักของผู้สูงอายุ เนื่องจากต้องทำหน้าที่แทนบิดามารดา ผู้สูงอายุได้ให้ข้อมูลในการเลี้ยงดูหลานของตนว่าเป็นการดูแลแบบ 1) ดูแลหมดทุกอย่างให้เหมือนเพื่อน 2) ส่งเรียนและสอนให้เป็นคนดี 3) ดูแลการวางตัวกับเพื่อน 4) ให้ความรักและให้กำลังใจ สิ่งที่ไม่ดีไม่ต้องไปดู ซึ่งผู้สูงอายุได้อธิบายในรายละเอียดดังนี้

3.1.1 ดูแลหมดทุกอย่างให้เหมือนเพื่อน เป็นการดูแลทางด้านร่างกาย การดูแลส่งเสริมการเจริญเติบโตโดยทั่วไป และดูแลสุขภาพ ในการดูแลการเจริญเติบโตโดยทั่วไปนั้น ผู้สูงอายุเล่าว่าจะเป็นการดูแลในกิจวัตรประจำวัน เช่น อาบน้ำ แปรงฟัน เปลี่ยนเสื้อผ้า รับประทานอาหาร ไปส่งและรับจากโรงเรียน โดยตนเองเป็นผู้ดูแลหลักทั้งหมด รวมถึงการดูแลเอาใจใส่ในส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้องเช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ในการดูแลสุขภาพ จะเป็นการให้การดูแลเพื่อส่งเสริมสุขภาพเช่น การพาไปฉีดวัคซีน และการให้การดูแลเมื่อมีภาวะเจ็บป่วยดังเช่น

“เขาคินมากก็เอาเขามาอาบน้ำ ล้างหน้าแปรงฟันแล้วก็ป้อนข้าวเค้า.....ไปโรงเรียนแต่งตัวกว่าจะเสร็จ..... อู๋ย ครึ่งชั่วโมง...ต้องคอยจับกันอยู่นั่น...ต้องทำใจนั้นมา ถ้าคนใจร้อนมันทำไม่ได้”

(หญิง-58-สุขภาพดี-ชนบท)

“แล้วก็ต้องอาบน้ำ แต่งตัวให้เค้า เปลี่ยนใส่แอมเฟอร์ส อะไรแบบนี้ละคะ.....คือเลี้ยงแบบแม่เค้าจัดการนม อะไรให้ตามขั้นตอนนั่นแหละ ล้างขวดนม ทุกสิ่งทุกอย่างเลย”

(หญิง-60-สุขภาพดี-ชนบท)

“ตอนอยู่อนุบาล ปู่ ไปส่ง ต้องอาบน้ำ แต่งตัวให้หลาน” (หญิง-68-สุภาพดี- ชนบท)

“เลี้ยงนะ ก็อาบน้ำให้ ป้อนข้าวให้ ถึงเวลาก็ให้กินนม ให้กินเป็นเวลา แต่ว่าไม่กินนมขวด ป้อน หยอด ซ้อนให้กิน ไปไหนเที่ยวพาเหมือนลูกนกนั่นแหละ”

(หญิง-60-มิโรคเรื้อรัง-เมือง/กึ่งเมือง)

“อยู่ๆแม่เขาก็ไป นมก็ไม่มี อะไรก็ไม่มี...ซื้อให้กิน ผมนี่แหละซื้อให้กิน...น้ำอาบได้ ให้ไปโรงเรียนวัน ละ 20 บาท ค่ากินค่าไรได้ ซื้อกินที่โรงเรียนได้บางที่ก็เหลือกลับมา 5 บาท บางที่ก็จ่ายหมด.....เอา ข้าวให้กิน ถามว่าวันนี้จะกินอะไรก็จะทำให้พรันั้น”

(ชาย-64-ทุพพลภาพ- ชนบท)

“พอหกโมงก็เรียกเค้าขึ้นมาล้างหน้า กินโอวัลติน ค่ากินโอวัลติน ไม่กินข้าว บางที่ก็ป้อน ถ้าป้อนกิน บอกให้เค้ากินถ้าไม่กินไม่มีสมอเรียนหนังสือ กินสองคำ สามคำนี่จั้งแล้ว”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

การดูแลด้านร่างกายนอกจากเป็นการให้การดูแลกิจวัตรประจำวันแล้ว ยังรวมไปถึงการเอาใจใส่ดูแลในเรื่องต่างๆที่เกี่ยวข้องเช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม และการออกกำลังกาย ดังเช่นผู้สูงอายุรายหนึ่งบอกว่า

“อยู่ที่นี้เสื้อผ้าอะไรก็ซื้อให้เค้าหมดทุกอย่างแหละ เหมือนเด็กคนอื่นนั่นแหละ ถ้าเค้า เพื่อนเค้ามีอะไร ก็มีเหมือนเพื่อนนั่นแหละ สงสารเค้า”

(ชาย-58-สุภาพดี- ชนบท)

“พาซื้อออกกำลังกายตอนบ่ายๆค่าๆนั้นพา.....ไปไหนก็ต้องพา เสื้อผ้าอะไรทุกอย่างก็อยู่ในเรา พ่อแม่เค้าไม่เคยยุ่ง ไม่เคยยุ่งอะไร แม้แต่ผมก็ไม่เคยซื้อให้”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

สำหรับการดูแลสุขภาพนั้นประกอบด้วย การดูแลเพื่อส่งเสริมสุขภาพเช่น การพาไปฉีดวัคซีน และการให้การดูแลเมื่อมีภาวะเจ็บป่วย ดังเช่นผู้สูงอายุ จำนวน 2 ราย ให้ข้อมูลว่า

“พาไป อยู่ตลอด นอกจากว่าไปฉีดยา หมอนัดไปฉีดยาวัคซีน”

(หญิง-58-สุภาพดี- ชนบท, หญิง-68-มิโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

ในการดูแลเมื่อมีภาวะเจ็บป่วยนั้นพบว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ให้การดูแลโดยตรง และเป็นผู้นำส่งโรงพยาบาล หรือพาไปพบแพทย์

“เพราะว่าก่อนจะไปเราก็กินยาแก้ไข้ไปก่อนกินไปก่อนจะฉีดยาซัก 2 ชั่วโมง มันก็จะไม่ไข้.....แล้วพอฉีดยาปุ๊บ ก็ทาแอมบักให้เลย”

(หญิง-58-สุภาพดี- ชนบท)

“เวลาไม่สบายก็พาไปบ้านหมอ”

(ชาย-64-ทุพพลภาพ- ชนบท)

“พอเวลาไม่บายก็เที่ยวพา เวทนา”

(ชาย-70-ทุพพลภาพ- เมือง/กึ่งเมือง)

3.1.2 ส่งเรียนและสอนให้เป็นคนดี เป็นการดูแลทางด้านปัญญาซึ่งไม่เพียงเป็นการดูแลส่งเสริมด้านการศึกษา ยังรวมถึงการอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งผู้สูงอายุมีบทบาทหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดู ดังนี้คือ

ผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายถึงการส่งเรียนและสอนให้เป็นคนดีนั้น เป็นการดูแลส่งเสริมด้านการศึกษากว่าหลานในหลายกิจกรรมด้วยกัน อาทิเช่น การพาไปเข้าโรงเรียน ไปรับ-ส่งจากโรงเรียน สอนการบ้าน ให้เรียนพิเศษ รวมถึงการเอาใจใส่ในเรื่องที่โรงเรียน ดังเช่นผู้ให้ข้อมูลหลักรายชื่อที่ 1 2 และ 7 กล่าวว่า

“ตอนนั้นเขาทำงานอยู่ที่ประทุมธานี เราก็กินเลี้ยงที่นั่นอยู่ปีนึงพา จำ (หลาน: นามสมมุติ) ไปขึ้นโรงเรียนที่ประทุมธานีอยู่ปีนี่”

(หญิง-58-สุภาพดี- ชนบท)

“ตอนนั้นหลานมันเรียนส่องแสงนี้ลูก ส่งให้หลาน พร (หลาน: นามสมมุติ) นั้นเรียนส่องแสง”

(หญิง-67-สุภาพดี- ชนบท)

“ถึงพอกคนนี้นั้น แม่มั่นเที่ยวทำงานไม่ได้พายุโรงเรียน เลยเอามาเสียหลาว ซาก หลบมา (=กระซอก/ดิ่ง กลับมา) ให้ได้อยู่โรงเรียน”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง-เมือง/กิ่งเมือง)

หน้าที่การดูแลส่งเสริมเรื่องการศึกษายังรวมไปถึงการไปรับ-ส่ง จากโรงเรียน ให้เงินค่าขนม และค่าใช้จ่ายต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเรียนดังผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายว่า

“แล้วก็ไปส่งค่าที่โรงเรียน.....ไปส่งเอง นั้นแหละรถคู่ชีพ (มอเตอร์ไซด์) พอสองโมงครึ่งก็ไปรับ”

(หญิง-58-สุขภาพดี- ชนบท)

“และก็ไปส่งมันโรงเรียน.. พารถเครื่อง”

(ชาย-60-สุขภาพดี-เมือง/กิ่งเมือง)

“เดินไป นี่ตรงนี้ ไปโรงเรียน.....ไปส่งคะไปส่งทุกวัน แล้วรอรับกลับ”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

“ก็ปู่เขาพาไปส่งโรงเรียนทุกวันแหละ”

(หญิง-90-ทุพพลภาพ- ชนบท)

“บางที่ปู่เค้ามาส่ง เค้ามาจักรยาน ค่าขี่จักรยานได้แต่กลัวเค้าจะหลีกหนีไม่เป็น กลัว กลัวเหมือนกัน ก็มารับกลับ มา มารับพอโรงเรียนเลิกตอนตีสามครึ่ง”

(หญิง-62-สุขภาพดี- ชนบท)

หน้าที่อีกประการที่สำคัญในการให้การดูแลส่งเสริมด้านการศึกษาคือการเอาใจใส่ในเรื่องการเรียนและสิ่งๆต่างๆที่เกี่ยวข้องเช่น สอนทำการบ้าน ดังผู้ให้ข้อมูล ทั้ง 3 รายกล่าวว่า

“สอน ทำกับข้าวเสร็จแล้วก็สอนมัน บางทีครูเขียนมาแล้วก็ให้เขียนตามแบบ”

(ชาย-64-ทุพพลภาพ- ชนบท)

“ดูแลให้เขาเขียนหนังสือมั่งไรมั่ง สอน เทียวสอนสอนการบ้าน”

(ชาย-70-ทุพพลภาพ- เมือง/กิ่งเมือง)

“ดูให้เค้าทุกวัน สอนด้วย แล้วถ้าทำคนเดียวเอามาให้แม่ (ยาย) ตรวจ ถ้าไม่ถูกต้องทำใหม่”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

ผู้สูงอายุบางส่วนไม่สามารถทำหน้าที่สอนการบ้านให้หลานได้ จึงต้องมีการส่งให้หลานไปเรียนพิเศษเพิ่มเติม ดังผู้ให้ข้อมูลจำนวน 3 รายกล่าวว่า

“จ้างคุณครูที่โรงเรียนนั้นแหละสอนให้ กลัวหลานจะตามคนอื่นเค้าไม่ทันไง”

(หญิง-60-สุภาพดี- ชนบท)

“มาถึงก็บิดาเขาก็ให้เบี้ยแก่ ให้ไปเรียนพิเศษ เงินเดือนแกนั้นแหละ แกว่าให้มัน ให้มันไปเรียน มันจะได้นี้แหละหนา นี่ถึงก็ให้มันไปเรียนนี้ แค่บ้าน ตรงนี้”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง-เมือง/กึ่งเมือง)

“ให้เรียน เรียน ที่โรงเรียนเลย การบ้านเขาสอนมาตั้งแต่ที่โรงเรียนเลย มานี้เราก็ดูไม่ถูก มันไม่เหมือนเดิมแล้วไง

(หญิง-56-สุภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

นอกจากนั้นยังพบว่าไม่เพียงสอนทำการบ้านหรือให้เรียนพิเศษเท่านั้นการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องการเรียนยังครอบคลุมไปถึงสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้องในการเรียน เช่น บทเรียน หนังสือ หรือเรื่องราวความเป็นไปในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับหลาน ดังผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 ระบุว่า

“อยู่โรงเรียนที่นี้ 2 ปีแล้ว อนุบาลแล้วนี่มาชั้นป.1 ไม่ได้ ครูเขาไม่ค่อยสนใจ หนังสือ ครูประจำชั้นเขาเอาไปไหนไม่รู้ย้ายออกไปซื้อหาใหญ่ให้ แล้วครูเอาไป ว่ายืมเอาไปให้เด็กอื่นอ่าน 15 คนทั้งชั้น มีหนังสืออยู่ 5 เล่ม ยายว่าไม่ไหวแล้ว ให้เรียนที่นี้ไม่ไหวแล้ว นี่เดียวปีหน้าว่าจะให้ย้าย...กลับมาบ้านไม่เที่ยวไม่เกทำการบ้านไม่ค่อยสนใจเรื่องเพื่อนเพื่อนฉีกหนังสือไปบอกครูประจำชั้น ร้ายเพื่อน เพื่อนก็ร้ายมัน หมวกหาย เมื่อวานนี้โดยเพื่อนต่อย มันแหละที่นี้ย้ายว่าจะส่งไปโรงเรียนสองแสงดีกว่าลูก”

(หญิง-67-สุภาพดี- ชนบท)

การอบรมด้านคุณธรรม จริยธรรม เป็นอีกบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูด้านปัญญา โดยผู้ให้ข้อมูลจำนวน 6 คนได้เล่าถึงการอบรมบ่มเพาะด้านคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมในเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน อาทิเช่น การสอนให้เป็นคนดี ตั้งใจเรียน ไม่เป็นคนเกียจคร้าน สอนให้รักพ่อรักแม่ รักน้อง สอนการให้ และการทำบุญ เป็นต้น ดังเช่นผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 3 ได้บอกเล่าถึงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่หลาน เช่น

“เราก็พยายามจะสอนเค้า สอนให้เป็นคนดี บอกโตขึ้น หนูอย่าดื้อนะ อย่าขนะ เป็นคนขี้เกียจไม่ได้ นะ ก็บอกกับเขาอยู่เรื่อย บางทีก็พูดก่อนนอนกับเค้า บอกเค้าอยู่ทุกวัน.....ด้านจิตใจเราก็พยายาม บอกเขาว่า ให้รักน้องให้มากนะ และหนูก็ต้องรักพ่อรักแม่ด้วยนะ เขาก็บอกว่ามีแต่แม่นางหรือคะ ยายก็ต้องบอกว่าหนูมีพ่อกับแม่ด้วย...บางทีก็ฝึกเค้า...บางทีก็ใช้ เอน้ำให้น้องกิน หยิบผ้าเช็ดตัวให้ น้อง”

(หญิง-58-สุภาพดี- ชนบท)

“สอน ให้มันตั้งใจเรียน ถึงใครทำพรีอาก็ไม่ต้องสนใจใคร ให้ตั้งใจเรียน วิชาความรู้ให้เราใส่ตัวไว้ ไม่ใคร ชิง สมบัตินอกกายไม่ตายค่อยสร้างเอา วิชาความรู้นั้นใครมาเอามาชิงก็ไม่ได้ก็ไปโรงเรียนก็ให้ ตั้งใจเรียน ไม่ใช่ไปเที่ยวกับเด็กชายพรีนนั้น พรีนนั้น หวางนี้ คนนั้น เรารู้หน้า แต่ไม่รู้ใจ บางคนก็มาตี สนททั้งที่เราก็มารู้ว่าพรีนพรีอ”

(หญิง-58-มิโรครีอรั้ง-ชนบท)

การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในเรื่องการเอื้อเฟื้อผือแม่ และการทำบุญตามความเชื่อทาง ศาสนา นับเป็นอีกบทบาทหนึ่งของผู้สูงอายุได้ถ่ายทอดและปลูกฝัง ดังเช่นผู้ให้ข้อมูล รายที่ 4 10 และ 11 ระบุว่า

“ที่ไปปฏิบัติที่ควนหินนะ ก็จะพาเค้าไป ก็จะให้เค้าอยู่ที่นี้ จะได้พาเค้าไป ไปปฏิบัติธรรมะที่โน่น พอ อาทิตย์ไหนว่าก็ให้เค้ากลับไป”

(หญิง-68-สุภาพดี- ชนบท)

“บางทีก็พาไปเที่ยวตอนเย็นๆ แบบนั้นแหละ ไปซีรด บางทีปู่เขาพาไปที่วัดนั้น ไปไหว้พระอะไรแบบ นั้นแหละหนา เวลาเวียนเทียนก็พา พาเขาไปทำบุญแบบนั้น ให้เขาไปทำบุญเอง ให้เขาพาเบี้ยไปใส่ นั้นเอง อะไรแบบนั้นแหละ”

(หญิง-56-สุภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

“อยากให้ลูกหลานกินอยู่กันสบาย ให้อู้จัก ไม่ใช่ชนิดเดียวก็ไม่ให้เพื่อน อยากรได้ของคนอื่น ของเราก็ ไม่ให้ ก็สอนเค้าว่ามันไม่ดี”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

3.1.3 ดูแลการวางตัวกับเพื่อน เป็นการดูแลทางด้านสังคม โดยผู้สูงอายุมีบทบาทหน้าที่ในการอบรมการสอนการปฏิบัติตัวในสังคม และหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ เช่น ในเรื่องการปฏิบัติตัวต่อเพศตรงข้าม การคบเพื่อน ค่านิยมที่ดี รวมถึงการทำงานบ้าน

“ก็เหมือนว่าจะพูดคุยกับเค้า เกี่ยวกับการปฏิบัติตัว อย่างนี้ อย่างปุ๊นี้จะว่า อย่าอ้อร้อ นะ ถ้าอ้อร้อ เดี่ยวปู้ดี เสียแหละ ส่วนยานี้จะสอน ชี้ให้เห็น ว่าให้ดูตัวอย่างของพ่อแม่ ดูตัวอย่างของคนอื่น ก็จะคุยให้เค้าฟัง”
(หญิง-68-สุภาพดี- ชนบท)

“สอนมาก การเที่ยวบ้านเพื่อน ไหน ถึงอย่าตามเพื่อน เพื่อนชวนไปไหนๆ ถ้าเราไปเหยียบบรอยใจเพื่อนเขาลักแล้ว เราเดินขวางพัน เพื่อนทักใส่เสีย (หากเราไปขัดขวาง หรือต่อต้านการกระทำที่ไม่ดีของเพื่อนก็จะถูกเพื่อนใส่ร้าย)”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“ไปโรงเรียนเพื่อนเก็กก็ไป ไม่ต้องตามใคร”

(หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

“คอยบอก คอยสอนไม่ให้เที่ยวบ้านเพื่อนมั่ง บ้านเพื่อน บ้านเพื่อนไม่ดี”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง-เมือง/กึ่งเมือง)

ผู้ให้ข้อมูลบางรายได้เล่าถึงการสอนมารยาททางสังคม เช่น การพูดจา การแสดงออกทางสีหน้า หรือการปฏิบัติหน้าที่ในสังคมเช่น

ก็พยายาม ส่งไหนที่ไม่แน่นก็ไม่พูดให้เค้าได้ยิน ก็สอนให้เค้าพูดเพราะๆ บางครั้งเค้าพูด คุณยาย คุณยาย พูดแบบนั้น เราก็ดูว่ามีคะ หรือยังคะ คุณยายขา พูดเพราะแล้วยังคะ แบบนั้น

(หญิง-60-สุภาพดี- ชนบท)

“เวลาเค้าไม่พอใจก็ชักหน้าบึ้งบึ้ง ก็สอน ลูกอย่าทำเลยแบบนี้ไม่ดี”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

“ถ้าอยู่ที่นี้ เสาร์ อาทิตย์ไหนไม่กลับ ก็จะทำให้ริตผ้าเอง สอนให้ริตผ้า แต่ที่จะซัก อย่างในช่วงเช้าที่เรอาบน้ำ ก็ซักไปเลย ก็ช่วงเสาร์ อาทิตย์ วันอาทิตย์ก็จะให้เขาริต ริตเรียบหรือไม่เรียบ ปู่เขาก็สอนบ้าง แต่ว่าถ้าหากว่ามันไม่เรียบ ตอนเช้าก็จะมาดูๆ ให้น้อย แต่จะพยายามให้เค้าฝึกให้เขาเป็น และตอนเย็น กลับมาจากโรงเรียนให้เขา เก็บผ้าที่ตากเอาไว้”
(หญิง-68-สุภาพดี- ชนบท)

นอกจากนั้นผู้สูงอายุยังได้มีการปลูกฝังเรื่องค่านิยมที่ดีแก่หลาน ในเรื่องความประหยัด และการใช้เหตุผล ดังที่ผู้ให้ข้อมูลได้ระบุว่า

“มาคิดได้ตอนนี้ อย่าง เขาอยากได้ไอรถ รถของเล่นนั้น เพื่อนเค้าซื้อกันที่ข้างบ้านนั้นสามพันห้า บอกว่า เตี้ยวแหละลูก เรียนหนังสือให้จบก่อน แล้วค่อยซื้อคันใหญ่ๆให้เค้าก็ฟัง.....ก็แบบว่า เค้าอยากได้อะไรก็บอกไปก่อนว่า นี่ลูก มันไม่จำเป็นนะ ให้ลูกใหญ่ก่อน ให้ลูกโตก่อน จะเอาอะไรเตี้ยวแม่ก็ซื้อให้ให้ลูกเรียนก่อน ตอนนี้นั้นมันไม่จำเป็นที่”

(หญิง-62-สุภาพดี- ชนบท)

3.1.4 ให้ความรักและให้กำลังใจ สิ่งที่ไม่ดีไม่ต้องไปดู เป็นการดูแลด้านจิตใจ โดยผู้สูงอายุมิพบาพหน้าทีในการดูแลทางด้านจิตใจแก่หลานเช่น ให้ความรักความอบอุ่น ให้กำลังใจ และปกป้องเป็นที่พึ่ง

“ส่วนมากก็ ถามเค้า รักปู่รักย่า รักแม่ ยายโต บ้างมัย เค้าก็บอกว่ารัก เค้ายังพูดเองว่าต่อไปเค้าจะเลี้ยงเอง ปู่ ย่า ยาย แม่ นี่เค้าจะเลี้ยงเอง ทีนี้ พอขอกินอะไรปู่เค้าว่า แม่ ของแค่นี้ไม่ให้ ไหนว่าจะเลี้ยงปู่เลี้ยงย่า”

(หญิง-56-สุภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

“โอ้ย พอมาถึงเขากอด เขาจูบ จะไปถึงเขาร้อง...ยายลูกสอบ ยายให้พรลูกนะยายก็ว่ายายให้สอบผ่านนะ ให้ครูบาอาจารย์ ให้พ่อเฒ่า แม่เฒ่าช่วยให้ผ่านๆๆเลย ถ้าลูกประพฤติตัวไม่ดีเขาก็ไม่ช่วยกันทล่าว”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“เวลานั่งก็มาคลอแหละ นี่เวลาม่ายคนก็เล่นมาทั้งสองข้างมาหย่านมแหละ กอด ก็นั้นแหละ”

(หญิง-68-สุภาพดี- ชนบท)

“ก็ตอนเล็กๆก็เอามากอดอยู่เหมือนกัน แต่พอใหญ่แล้วมันไม่กล้าเข้าใกล้”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

“โอ้ย เค้ากอดทุกคืน นอนด้วยกันกอดทุกคืน หอมลูกบ่าวที่เขาว่านี่ ใหญ่แล้ว หอมไทร เต็มบ่าวแหละ เรียกแม่นี่ แม่นี่ หอมลูกด้าร์ที”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง-เมือง/กึ่งเมือง)

“หอม ก่อนออกบ้านไปโรงเรียนก็หอม”

(หญิง-62-สุภาพดี-ชนบท)

การให้กำลังใจ ปกป้องและเป็นที่พึ่ง เป็นสิ่งที่แสดงออกผ่านทางคำพูดและการกระทำที่ ผู้สูงอายุมีต่อหลาน ดังเช่น

“เหมือนอย่าง พรรณ (หลาน: นามสมมุติ) เค้าจะโทรมา “คุณยาย วันนี่ยังไม่ได้ยินเสียงคุณยายที่วันนี้ ลูกสอบนะ คุณยาย...วันนี้ทานข้าวหรือยัง...ลูกอยากน้ำพริกมะขามนะ เออ แล้วยายจะดำไปให้” บางทีเค้าก็อยากแกลงกระทิงพลา ก็ว่า เออ ยายดำเครื่องไว้แล้ววันนี้ว่าจะส่งไปให้วันนี้”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง-เมือง/กึ่งเมือง)

“คือถ้าเราพูดพรันนั้น เด็กมันไม่กล้าไปโรงเรียน อายเพื่อน เราต้องให้กำลังใจ ของพรันนี้

(หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

“แล้ว นึกถึงว่าอันนั้นเรื่องของผู้ใหญ่จะลูกไม่ต้องไปคิดเราทำตรงนี้ให้ดีที่สุดไม่ต้องไปนึกล้อใจ ในสิ่งที่ไม่ดีเราไม่ต้องไปดู เอาสิ่งที่ดีๆ เพื่ออนาคตเรา ไม่ต้องไปน้อยใจ หรืออะไรทั้งสิ้น พยายามบอกกับ เค้าอย่างนี้”

(หญิง-68-สุภาพดี-ชนบท)

3.2 หารายได้เพื่อความอยู่รอด ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัยลำพังกับหลานใน คริวเรือนข้ามรุ่นมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการหารายได้เพื่อยังชีพ และเลี้ยงดูหลาน โดยผู้ให้ข้อมูลได้ ระบุว่า

“นี่แหละพอว่าใหญ่ 6ปี ก็ได้ไปแลคนแก่ เขาขอช่วยพั้นนั้นนะ.....ให้ สี่พันเดือนนึงนั้น ทำมั่งหยุดมั่ง ไม่รอดนั้นหนา ไปหาทำไหมมั่งพอได้เบี่ยจ่าย พรันนั้นแหละ.....นั้นแหละ ช่วยเลี้ยง ยายก็ออกไปหา ไปตัดยางจ้าง เงินก็ไม่มี”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“ตัดยาง....ได้ 250 บ้าง ถ้ายางขึ้นก็ได้แค่ 300”

(ชาย-64-ทุพพลภาพ-ชนบท)

ยายก็เท่าหาให้กินหรือ.....ก็คือว่าตอนเด็กๆแม่ของยายก็ช่วยเลี้ยงอยู่ ยายก็ไปหาให้แม่กิน พาครอบครัวแบบนั้นแหละ....ได้ทุกวัน ถ้าฝนตกก็ไม่ได้เลยลูก ถ้าฝนตกก็ไปเก็บขี้ข้างเอาลูก เก็บขี้ข้าง.....ถึงยายก็ลับมีดกรีดยางจ้างอีกหล่าวและลูก เล่มสืบท้าบาท วันนึ่งก็สืบทได้

(หญิง-67-สุขภาพดี- ชนบท)

“นั่นแหละ ช่วยเลี้ยง ยายก็ออกไปหา ไปตัดยางจ้าง เงินก็ไม่มี”

(หญิง-68-สุขภาพดี- ชนบท)

“พอได้เค้ามาตากี้ ต้องไปกรีดยางคนเดียวแล้วก็กลับมาซื้อน้ำยาง....เค้าแบบมีต้องผ่อนรถ ผ่อนบ้าน พ่อแม่เค้านั่น แล้วก็พี่ชายคนโต คุณตาเค้าบอกว่าคุณตาธิบดีมารับภาระทั้งหมดเลย เพราะที่นี้ก็ไม่มีใครแล้ว กับ นัย (หลาน: นามสมมุติ) พี่ชายนั่นตาเค้าก็ส่งให้ ส่งค่าใช้จ่ายให้”

(หญิง-60-สุขภาพดี- ชนบท)

3.3 จัดการภายในบ้านอย่างลงตัว นอกจากการทำหน้าที่ในการหารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัวแล้ว ผู้สูงอายุยังมีหน้าที่ในการดูแลจัดการความเรียบร้อยภายในบ้าน เช่น การทำงานบ้าน การเตรียมอาหาร และบางคนมีหน้าที่ในการดูแลติดตามราคาที่สูงอายุ ดังคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล

“ตอนเช้าตื่นตีสามมาซักผ้า ซักผ้าเสร็จก็ทำกับข้าว อะอะไรอะอะไรเตรียมให้เขาเสร็จ”

(หญิง-58-สุขภาพดี- ชนบท)

“ตื่นขึ้นมาก็ต้องจัดการเรื่องเอาเสื้อผ้าเค้ามาซัก...ทำทุกอย่างเหมือนแม่ ซักผ้า ล้างขูดนม ทุกสิ่งทุกอย่างเลย”

(หญิง-60-สุขภาพดี- ชนบท)

“ผมนั่น ตื่นตี 1 ก็ตัดยางก่อน หลบมาถึงก็ซักผ้า”

(ชาย-64-สุขภาพดี- ชนบท)

“กลับมาบ้านยายก็กลับมากวาดบ้านถูบ้าน ซักกับข้าว มาทำกับข้าวพันนั้น พอเด็กนอนก็ได้ซักผ้า ซักโหล ทำงานบ้าน อาบน้ำ....เสร็จแล้วก็มารีดผ้า”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง-เมือง/กึ่งเมือง)

“ก่อนที่จะไปก็อาบน้ำแต่งตัว หุงหาอาหารไว้เสร็จ เรียบร้อยก็ไป ตัวเองก็ไม่ทานที่นี้ไปถึงโรงเรียนก็ไปทานที่โน่น เพราะมันเข้าเกินไป ปู่ก็จัดการเอง ของเค้าเอง ก็หุงข้าว อุ่นกับข้าวไว้ให้แล้วก็ไป..... ถ้าทำอาหารสุกไว้ให้ ไม่ก็ซื้อ เพราะตอนเช้าบางครั้งก็ทำไม่ทัน ซื้อไว้ตอนเย็น ใส่ตู้เย็นไว้ แล้วก็หิ้วเวฟก็ปู่เค้าก็เวฟเอง แต่ก็หุงข้าวไว้ให้ เพราะปู่เค้าเป็นคนที่ไม่เรื่องมาก ทานได้ทั้งนั้น”

(หญิง-68-สุขภาพดี- ชนบท)

“กริตยางเสร็จหลบมากี่มาจัดการให้แม่กินข้าว....ตอนนั้นเขายังอยู่นะ แต่ก็ทำอะไรไม่ได้แล้ว เราก็ดู ดูเขาทุกอย่างนั่นแหละ ทั้งแม่ ทั้งหลาน”

(หญิง-67-สุขภาพดี- ชนบท)

โดยสรุปผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่นมีบทบาทหน้าที่ใน 3 ด้านคือ 1) เลี้ยงดูหลาน 2) หารายได้ 3) จัดการภายในบ้าน โดยบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลาน แบ่งออกได้เป็นให้การดูแลทางด้านร่างกาย ปัญหา สังคม และจิตใจ หน้าที่ด้านการหารายได้ โดยมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการหารายได้เพื่อยังชีพ และหน้าที่การจัดการภายในบ้าน โดยทำหน้าที่ดูแลจัดการความเรียบร้อยภายในบ้านอย่างลงตัว เช่น การทำงานบ้าน การเตรียมอาหาร และบางคนมีหน้าที่ในการดูแลบิดามารดาที่สูงอายุ

4. กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุที่อาศัยในครัวเรือนแบบข้ามรุ่น จะมีบทบาทหน้าที่ และภาระรับผิดชอบที่หนักอึ้ง ยังพบว่าผู้สูงอายุยังแบ่งเวลาในการทำกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย ตามประสบการณ์ความคุ้นเคยในอดีต และบริบท เช่น การร่วมงานสังคม ไปวัด ทำบุญ เป็นต้น อย่างไรก็ตามพบว่าผู้สูงอายุในกลุ่มนี้มีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากมีภาระที่ต้องทำทั้งการงานอาชีพ และการเลี้ยงดูหลาน ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ เช่น เพื่อนวัยเดียวกัน ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“เค้าอยู่ก็...ไม่ไปก็บริจาคเงินไป ตัวเองนี่จะไม่ได้ไป แต่ว่าปุ่นีเค้าจะไปมากกว่า ส่วนมากก็ร่วมบริจาคไป เช่นวันปีใหม่ วันอะไรเดือนห้า เมษานะ รดน้ำผู้ใหญ่อะไร บริจาคเงิน

(หญิง-56-สุขภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

“คือ เหมือนคนแถวๆบ้านแหละ เวลามึงานมีอะไรก็ต้องช่วยเหลือคนอื่นไง ภาระเลี้ยงหลานก็ต้อง ถ้าไปช่วยงานเพื่อนบ้าน ต้องกลับมาเอาหลานต่อ”

(ชาย-60-สุขภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

“คือถ้าว่าเค้ามีงานแรงงาน เราก็จะไปช่วย ช่วยแรง ช่วยเบี่ย คือแบบว่ามีงานเขามาบอก ไปช่วย ถ้าไปได้ ถ้าไม่ติดไทร พรันนั้น
(ชาย-64-ทุพพลภาพ- ชนบท)

“ก็คิดว่าเราหมดโอกาสที่จะได้สนุกกับเพื่อนแล้วแบบว่าแต่ก่อนเราก็ได้เที่ยวได้สนุกกับเพื่อนนานแล้ว ช่วงนี้ก็คงเป็นช่วงของ...หยุด หยุดเที่ยว อยู่บ้านเลี้ยงหลานก็แล้วกัน.....เป็นคนแก่.....”

(หญิง-56-สุขภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

5. ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น ในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ นั้น มีความรู้สึกทั้งในส่วนของดี และไม่ดี โดยผู้ให้ข้อมูลได้ระบุว่าความรู้สึกดังกล่าว อาจเปลี่ยนแปลงไปมาได้ ขึ้นกับสภาวะการณ์ แต่บางคนก็จะรู้สึกเช่นนั้นเพียงอย่างเดียว โดยแบ่งลักษณะความรู้สึกต่อการอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ 1) ชีวิตที่ลำบาก 2) ทั้งสุข ทั้งทุกข์ และ 3) อบอุ่น มีความสุข

5.1 ชีวิตที่ลำบาก ผู้ให้ข้อมูลหลักที่อยู่ในครอบครัวที่มีตนเองเป็นผู้รับผิดชอบหลักเพียงคนเดียว ระบุว่า ช่วงเวลาที่อยู่อาศัยในครอบครัวแบบข้ามรุ่น เป็นเวลาที่ตนเองรู้สึก เบื่อ หนักใจ ไม่มีความสุข รู้สึกว่ามีภาระต้องรับผิดชอบ มีห่วงมีกังวล มีความลำบากเปรียบเหมือนเรือที่ถูกคลื่นซัดอยู่ตลอดเวลา โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีลักษณะการอยู่อาศัยใน 2 ลักษณะคือ 1) แบบผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับเด็ก 1 คน และ 2) แบบผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับเด็กมากกว่า 1 คน ดังคำบอกเล่า

“ยายเป็นคนกริดย้างบ้าง บางครั้งก็ไม่มีตั้งค้ซ้อนม ชงน้ำข้าวมันแหละให้กิน กินน้ำข้าว เมื่อก่อนมันลำบากนั้น (ร้องไห้)”
(หญิง-67-สุขภาพดี- ชนบท)

“แต่ก็เป็นก็เที่ยวเซ็ดแหละหนา เซ็ดก็เที่ยวทามันพร้าวหาย เที่ยวหาให้หลานได้กิน ใช้น้อยมันไปฝากไว้ ไปหาซื้อขียงนั้น มันเที่ยวเดินกินตามป่าอย่างแหละ แต่แรกขียงโลห้าบาทนั้นลูกผู้วิจัย: ลำบากอย่างแรง ยายคิดว่าลำบากอย่างแรง คือถ้าชีวิตเราเหมือนเรือตอนนี้นั้น...เออ มันก็เหมือนคลื่นมันซัดเราอยู่นั้น.....หนักใจมากลูกตอนนี้เพราะว่าเราทำอะไรไม่รอดแล้ว”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

“ตอนเลี้ยงลูกก็ช่วยกันสองคนนั้นนะ ถึงว่าลำบากมันก็เลี้ยง ถึงแม้ว่าหลานนี้เลี้ยงอยู่คนเดียว มันเหนื่อย เหนื่อยอย่างแรงเลยอายุมากขึ้นถึงว่าแต่ก่อนเลี้ยงลูกมันเลี้ยงบายแหละ แข็งแรงตอนนี้มาเหนื่อย อายุมากขึ้น”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“มันดี แต่มันไม่ค่อยสนุก ไม่สะดวกนั้น แต่ก่อนนั้นมึงงานบวชก็ได้ไป มึงงานแต่งก็ได้ไป ช่วงนี้ถ้ามีงานก็ไปไม่ได้ ไม่ได้ไปก็ฝากของเค้าไป แต่ถ้าเราไปเองเราก็ได้สนุกสนานกับเพื่อน ไปร้องเพลง อะไรหยั่ง

เจ็ยะ คือช่วงนี้ไม่ได้ไปไหนแล้ว.....แต่ก่อนเราอยากไปไหนเราได้ไปไข่ม้อย แต่ตอนนี้ไม่เคยเห็นเดือน
เห็นตะวันตั้งแต่หลานเกิดมา” (หญิง-58-สุขภาพดี- ชนบท)

“เหมือนเมื่อก่อนเราจะไปไหนมาไหนสะดวก แต่ตอนนี้ก็ไม่ค่อยสะดวก แบบนั้นแหละ มีห่วง ต้อง
กลับมาดูหลานอีก”

(หญิง-60-สุขภาพดี- ชนบท)

“คือตั้งหน้าแล้วว่าถือว่าเวร ที่ต้องรับภาระตรงนี้”

(ชาย-64-สุขภาพดี- ชนบท)

5.2 ทั้งสุข ทั้งทุกข์ อย่างไรก็ตามความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นของ
ผู้สูงอายุ นั้น อาจมีปะปนกันทั้งสุขและทุกข์ โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีลักษณะการอยู่อาศัยใน 2 ลักษณะ
คือ 1) แบบผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับเด็ก 1 คน และ 2) แบบผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน อยู่กับเด็กมากกว่า
1 คน ดังคำบอกเล่า

“ตอนที่หลานนั้นเผลอ เออ ก็รู้สึกดีใจเหมือนกัน แต่ก็เป็นภาระเหมือนกัน ปนๆกัน”

(หญิง-60-สุขภาพดี- ชนบท)

“ก็ถ้าว่าเหมือนพ่อแม่ที่กลับมาจากงานแล้ว ลูกเก นิ ว่าเหนื่อยแหละ เหนื่อยกายนั้นพักแล้วหาย แต่
ถ้าเราเหนื่อยใจนิ ซาด อะโหระ นิก็เหมือนแหละ เราเหนื่อยแต่กาย แต่เขาไม่คือ ไม่เกร นิเราหาย
เหนื่อย ถึงว่าเราทำงานหนักหรือก็ดี ก็ว่า ลูกเหือ เรียนไม่เก่งไม่ว่า แต่ว่าอย่าให้ไปโรงเรียนเพราะว่าสุ
หนิเรียน สุมิเรื่องนั้นนี่ นั้น นี่เนาะ อย่าเที่ยวพรั้นนี้ ดิดยาพรั้นนี้ หนิเรียน ไม่เข้าห้องเรียน หมด
กำลังใจแอะ” (หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

5.3 อบอุ่น มีความสุข ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนได้บอกว่าการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น
เป็นความรู้สึกที่มีความสุข เนื่องจากทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าอีกครั้ง ไม่เจียบเหงา โดยพบว่าผู้สูงอายุ
ที่มีลักษณะการอยู่อาศัยในแบบผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน อยู่กับเด็ก 1 คน ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“ช่วงที่เลี้ยงหลานกับทำงานนี้ ช่วงที่เลี้ยงหลานสบายกว่าทำงานนะ เพราะช่วงที่ทำงานนี้เราเครียดที่
โรงงาน เราก็มึะเลาะกับเพื่อนที่ทำงานบ้าง กับหัวหน้ามั่ง กับหน้าที่การงานเรามั่ง บางทีก็ทะเลาะ
กับหัวหน้าใหญ่ กับสต๊าฟมั่ง...เลี้ยงหลานนี่ก็ดีไป ไม่ต้องเขียนใบลา ถ้าจะไปธุระที่ไหนก็พาตัวเล็กไป”

(หญิง-58-สุขภาพดี- ชนบท)

“ก็รู้สึกอบอุ่น และก็ดีใจนะ ที่เรายังมีหลานและได้ดูแลอะไรเค้า ไท่ได้คิดว่าเป็นภาระ หรืออะไร ก็มี
ความสุข”

(หญิง-68-สุขภาพดี- ชนบท)

6. สิ่งเกื้อหนุนในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น ในการอยู่อาศัยแบบครัวเรือนข้ามรุ่น
จำเป็นต้องอาศัยสิ่งเกื้อหนุนทั้งจากภายในและภายนอกครอบครัว ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลได้ระบุสิ่งเกื้อหนุนที่
ช่วยให้การอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปได้ ประกอบด้วย 1) แรงใจภายในตนเอง 2) แรงหนุน
จากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง

6.1 แรงใจภายในตนเอง เกิดขึ้นจากการได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกภายในครอบครัว
เช่น ความรับผิดชอบของคนในครอบครัว การส่งเสริมรับผิดชอบ รวมถึง การที่หลานไม่ดื้อไม่เกร และ
ภาวะสุขภาพที่ดีของผู้สูงอายุเอง

“นี่พี่เค้าเป็นทหารได้ส่งเงินให้หลาน (น้อง) นั้นลูก...มัน...ครั้งๆนั้นลูก...มันแบบไม่ค่อยลำบาก แบบ
ก้มปนาทก็ส่งให้น้องเค้า นั้น เงินเดือน เค้าอยู่ค่ายอิงคยุทธ บัตตานีนั้น.....ให้เงินลูก เอาเงินให้ยายที่
พัน สองพันเอาให้น้อง”

(หญิง-67-สุขภาพดี- ชนบท)

“แรงใจให้เราอยู่ได้ก็ความที่เขาไม่ดื้อ เขาไม่เกร.....ทำไรเขาก็ทำ เขาช่วยได้ทุกสิ่งตามใจว่ายายเขา
ให้ทำไร”

(หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

“สิ่งสำคัญที่ยังอยู่กันได้ก็ นั้นแหละ เรายังพอไหวอยู่”

(หญิง-60-สุขภาพดี- ชนบท)

6.2 แรงหนุนจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง การได้รับปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต
เช่น เงินทอง สิ่งของที่อยู่อาศัย และ ปัจจัยที่เอื้ออำนวยความสะดวก เช่น การได้รับความช่วยเหลือ
ด้านสุขภาพ การรับส่งหลาน หรือการช่วยเหลือหลานจากเพื่อนบ้าน ลูกหลานและญาติพี่น้องช่วยช่วย
เกื้อหนุนทำให้อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นดำเนินต่อไปได้ โดยระบุว่า

“พรั้นนั้นแหละ เขา มาช่วยก็ทีร้อยครึ่งร้อย เขาให้นานๆที”

(ชาย-70-ทุพพลภาพ- เมือง/กิ่งเมือง)

“แล้วเรื่องค่าใช้จ่ายอะไรอย่างนี้.....ก็พ่อแม่เค้าส่งบ้างไม่ส่งบ้าง ก็ยังดีกว่าไม่ให้เลย ไม่งั้นก็ไม่รู้จะอยู่กันได้อย่างไร”

(ชาย-61-สุขภาพดี- ชนบท)

“ผมได้เบี้ยคนพิการ...ที่เบี้ยคนแก่ เดือน 500 บาท.... ก็เขาส่งมาทุกเดือนๆ เดือน ห้าร้อย ก็ได้เอามา ทบๆ กินอยู่กันวันนี้”

(ชาย-64-ทุพพลภาพ- ชนบท)

“ไอตัวที่อยู่ทุ่งสูงนั้นนานๆมันให้มาทีมั่ง หนูภาโน่นแอะ.....ที่สองพัน สามพัน”

(ชาย-68-สุขภาพดี- ชนบท)

นอกจากเงินที่ได้รับเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตแล้ว การได้รับความช่วยเหลือด้านสิ่งของที่อยู่อาศัย การให้โอกาสในการทำงานจากญาติพี่น้อง หรือคนในหมู่บ้าน หรือความช่วยเหลือเรื่องทุนการศึกษาจากหน่วยงานของรัฐ มีส่วนช่วยให้การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุดำเนินไปได้ เช่นผู้ให้ข้อมูลบอกว่า

“ลูกที่อยู่ไกลๆเค้าก็...อย่างพ่อไอนี้ไม่เคยให้เลย แถวนี่ก็เค้าให้ของกิน ให้ข้าว ให้ของกินนั้นแหละนะ ให้กับข้าว ให้อะไรเวลาเขามา นั้น ถ้าเขาไม่มาก็ไม่ให้เลย”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

“บ้าน....ดินนั้นคินพี ถึงเขาให้มาปลูกอยู่ ก็ไม่ต้องจ่ายค่าเช่าค่าไธร อยู่กันไปได้”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

“พวกเด็กก็ น้องพิม (หลาน: นามสมมุติ) นั้น วันเสาร์ อาทิตย์ไปเก็บขี้ยาง ถึงน้องแนท (หลาน: นามสมมุติ) นั้นไปเก็บยางจ้าง ของบ้านนี้แหละหลาวจ้าง”

(หญิง-58-มีโรคเรื้อรัง-ชนบท)

“แต่แรก ของโรงเรียนอะไรๆ ก็เราซื้อเอง ทุนเรา ถึงตอนนี้ครู (โรงเรียน) เขาให้ทุนแอะ ก็พอได้รอดตัวไป”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

ส่วนปัจจัยที่เอื้ออำนวยความสะดวก เช่น การได้รับความช่วยเหลือด้านสุขภาพ การรับส่งหลาน หรือการช่วยเหลือหลาน นับว่าเป็นปัจจัยเสริมที่ส่วนช่วยให้การดำเนินชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นได้ผ่านพ้นไปโดยไม่ชะงักงัน เช่นคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลที่ว่า

“ป่าเขานี้แหละไปส่ง ต้องรับต้องส่ง ต้องส่งธรรมโม แล้วหลบมาส่งทุ่งหนอง”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

“ฝากคนที่มาแรกเดี๋ยวนั้น (สามี อสม.) ฝากหนิก (ชื่อสมนึก) นั้น ติดไปกับลูกมันพอดตอนเย็นก็มันนั้นแหละทุกหลบมา แบบบอกว่าฝากกันแหละนิก แบบเราลำบาก”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

“เป็นโรคกระเพาะ พาไปสองสามหนแล้ว วันศุกร์ก็ไป วันจันทร์ก็ไป ก็ไม่ว่าพรีอ พอดคำลุงเขาพาไป ไปถึงหมอเขาให้อนุ่นู่ ลุงเขาแหละ แล้วได้ป่าเขานั้นแหละ ไปนอนเฝ้าอยู่ 2-3 คืน”

(หญิง-67-สุขภาพดี- ชนบท)

สรุป ประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น ตามการรับรู้ของผู้สูงอายุแบ่งออกเป็น 6 ประเด็นหลัก คือ 1) การให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น โดยพบว่าส่วนใหญ่เป็นการให้ความหมายในเชิงลบ โดยอธิบายความหมายของของการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น ชีวิตลำเค็ญ เลี้ยงสองต่อ และไม่มีใครดี ไม่มีใครรู้จักบุญคุณ ทั้งนี้มีบางส่วนที่ให้ความหมายในเชิงบวกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชีวิตไม่เจียบเหงา 2) สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่อาศัยในลักษณะนี้เนื่องจาก การที่บุตรแยกครอบครัวไป โดยมีสาเหตุมาจากปัญหาครอบครัว และปัญหาส่วนตัวของบุตร และบุตรมีภาระและไม่มีคนเลี้ยงหลาน 3) การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น มีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย นอกจากหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบายและจัดการทุกอย่างในบ้านแล้ว ผู้สูงอายุยังมีบทบาทที่สำคัญคือการอบรมเลี้ยงดูหลานแทนบิดามารดา และอาจต้องมีภาระในการหารายได้เพิ่มมาให้กับครอบครัว ทั้งนี้จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถจำแนกออกเป็นการทำหน้าที่ของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น คือ การเลี้ยงดูหลานเท่าที่ทำได้ การหารายได้เพื่อความอยู่รอด และการจัดการภายในบ้านอย่างลงตัว 4) กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

พบว่าผู้สูงอายุมีกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย ตามประสบการณ์ความคุ้นเคยในอดีต โดยพบว่าผู้สูงอายุในกลุ่มนี้มีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากมีภาระที่ต้องทำทั้งการงานอาชีพและการเลี้ยงดูหลาน 5) ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นมีความรู้สึกทั้งในแง่ที่ดีและไม่ดี โดยผู้ให้ข้อมูลได้ระบุว่าความรู้สึกดังกล่าว อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ ขึ้นกับสถานะการณ์ แต่บางคนก็จะรู้สึกเช่นนั้นเพียงอย่างเดียว โดยแบ่งลักษณะความรู้สึกต่อการอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ เป็นชีวิตที่ลำบาก มีทั้งสุข ทั้งทุกข์ และ มีความสุข และ 6) สิ่งกีดขวางในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นพบว่าสิ่งกีดขวางที่ช่วยให้การอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปได้ ประกอบด้วย แรงใจภายในตนเองที่เกิดขึ้นจากการได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกภายในครอบครัว และ แรงหนุนจากเพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง โดยการได้รับความช่วยเหลือในการดำรงชีวิต

การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น

การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น แบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือ 1) การให้ความหมายของสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น 2) วิธีการปรับสมดุลชีวิต 3) สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิต และ 4) ปัญหาอุปสรรคในการปรับสมดุลชีวิต

1. การให้ความหมายของสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นตามการรับรู้ของผู้สูงอายุนั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายความหมายของสมดุลชีวิตในลักษณะของการใช้ชีวิตที่ 1) ปรับตัวยอมรับ 2) อยู่ไปให้พออยู่ได้ 3) ไม่คาดหวัง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การปรับตัวยอมรับ เป็นการใช้ชีวิตที่ “ไม่เครียด” เป็นภาวะจิตใจที่ไม่มี ความเครียด ไม่ทุกข์ ไม่กังวล ไม่มีปัญหาอุปสรรค ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“ก็อยู่ไปแบบปกติ ธรรมดาไม่ได้ซีเรียส ไม่ได้เครียดอะไรตื่นนอนตี 3 ทุกวัน มาซักผ้า หุงข้าว อาบน้ำ พาหลานไปโรงเรียน ทำกับข้าว...แบบนี้ ทุกวันๆ”

(หญิง-60-สุขภาพดี-ชนบท)

“ก็ไม่เครียด ก็อยู่ได้แบบนี้ เครียดมากไม่มี ไม่ค่อยมีเรื่องอะไรที่ร้ายมากนัก เป็นคนโชคดีค่ะ ไม่มีเรื่องร้ายๆผ่านเลย.....ก็คือชีวิตของป้าตอนนี้ก็พอใจกับมันแล้ว ไม่มีอุปสรรคอะไร”

(หญิง-56-สุขภาพดี-เมือง/กึ่งเมือง)

“ทุกขนั้นทุกขเหมือนกันและแต่ว่า ถ้าทุกขมากเดี่ยวไม่บายหลาว ถ้าว่าทุกขนะ ถ้าตัวเองทุกขนะ มันไม่บายในตัว ถึงเลยตัด ไม่คิดอะไรเลยมัน อดก็ค่อยว่ากันไปหลาว นั้นแหละ อย่างว่า อย่าอด อย่าหยาก ปล้ำกันไปหลาว พันนั้น”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

1.2 การอยู่ไปให้พออยู่ได้ เป็นการใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวโดยไม่ลำบาก มีปัจจัยพื้นฐานพอเพียงสำหรับการดำรงชีวิต เช่นมีอาหารกินอิ่มไม่ออด มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง

“คือพรีนหรือละ เวลาพาไปไหนๆ เพื่อนมันเรียกพ่อเรียกแม่ มันยืนแหละ มันยืนน้ำตาร่วงเลย คือ คือคือ เพื่อนเขามีพ้อมมีแม่ไข่ม้อย มีพ้อมมีแม่ฮั้นนา ถึงก็พยายามรักมันนั่นแหละให้เต็มเข้าไปเสีย คือ เต็มเต็ม คือเรา แหลงว่าไทรไทรอย่าให้ขาดนั้น อย่าให้ขาด..... ไปวัดนั่นแหละ แม่ซีเห็น แม่ซีว่า ลูกแต่เดี๋ยวนั้นมานี้ถิ แลลูกนิเศรำจ้ง บอกว่า แม่ซีเหอ น้ำถึงนึ่ง น้ำเต็มอยู่นิ แล้วเขามาตักลูกจอกเล็กๆนี้ น้ำลงไปครึ่งแล้วนิ นิแม่ซี ถึงแกว่า ถึงลูกรู้ที่อยู่ว่า อะไรรอฮั้น อะไรมันขาดก็เต็มเสียให้เต็ม พยายามฮั้นแหละหนา แต่ตอนแรกนั้นจะไม่ฟังเลย ใครแหลงไทรจะไม่ฟัง”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“อ้อ ชีวิตนั้นก็อยู่ไปคล้ายว่า อยู่ไปเพื่อกินนั่น อยู่ทำไปวันๆหนึ่ง อย่าอดอย่าหยากก็ได้แล้ว แค่นั้นแหละ ก็อยู่ได้แล้วไม่หวังอะไรไปบ้า คล้ายว่าให้ได้อยู่กินวันๆหนึ่ง ไปตลอดพันนั้นแหละ ไม่ต้องเอา มั่งเอามีเหมือนเพื่อนนะ ให้อยู่ให้กินวันๆหนึ่ง อย่าอดอย่าหยากนั้น ก็ได้แล้วเท่านั้นแหละ

(หญิง-56-สุขภาพดี- เมือง/กึ่งเมือง)

1.3 การใช้ชีวิตที่ “ไม่คาดหวัง” สามารถจัดการกับปัญหาต่างๆได้ และมีความเป็นอยู่ที่สบายตามอัธยาศัย

“ไม่มีอะไรแล้ว มันลงตัว เท่าแต่ว่า อยากให้เขาได้ดี ได้เรียนหนังสือจบ เพราะไม่มีใครเรียนจบ ไม่ได้ตั้งใจซักคน”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

“ก็จะให้มันดีไปกว่านี้ก็คงไม่ดีแล้ว ถ้าให้มันดีไปกว่านี้ก็มันคงเป็นไปไม่ได้ ไข่ม้อย เราคนแก่ก็จะทำอะไร..... ช่วงที่ๆ ดูหลานแล้วลุงทำงานก็ไม่ได้ เงินซื้อกินก็ไม่มี เออช่วงนั้นแหละ คนตัดยางเค้าก็ไม่ได้ตัดให้ ไข่ม้อย 4 วัน 5 วัน มันก็ไม่ได้ จ่ายต้องจ่ายไปทุกวัน ท้อ...มันคิดน้อยใจเมื่อตอนที่ว่า ตัดยางนี้นะ เดินดีสาม ดีสี่ เดินอยู่คนเดียว นี้ เวนกรรม เพื่อนเค้านอนสบาย....ช่าง เวนของเรา คิดชะอย่างนั้น ไม่คิดอะไรมาก.....ตอนนี้มันก็ผ่านพ้นมาแล้ว ก็ลงตัว.....ก็คิดว่าเราทำงาน ทำไป ทำไปก็ได้ นิดหน่อยก็ได้ ไม่ต้องไปทำเยอะหรือ เราทำหยั่งนั้นแหละ กินเราก็กินอย่างนั้นแหละ ถึงใช้จ่าย เราก็กินอยู่

อย่างนี้แหละนะ...สู้เลยงานทำไปเลยไม่เคยท้อ ทำไปเลยตัดยาง โย้ยสี่สิบกว่าปีทำมา ตัดยางโย้ย ถ้า นึกย้อนหลัง บอกไม่ถูกเลย....มันน้อยใจ มันเสียใจว่า เมื่อไหร่เราจะล้มตาอำปากได้ ก็ทำมา ทำมา ทำมา นี่แหละ ได้อยู่ได้กิน ตอนนี่ก็ไม่ลำบาก แต่ไม่รวยนะ เงินทองไม่มี แต่อยู่สบายแล้ว”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ความหมายของสมดุลชีวิตตามการรับรู้ของตนเองว่าเป็นลักษณะของการใช้ชีวิตสามารถปรับตัวยอมรับได้ โดยเป็นภาวะจิตใจที่ไม่มีความเครียด ไม่ทุกข์ ไม่กังวล ไม่มีปัญหา อุปสรรค การอยู่ไปพอให้อยู่ได้ มีอาหารกินอิ่มไม่ออด และการใช้ชีวิตโดยไม่คาดหวัง โดยสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆได้ และมีความเป็นอยู่ที่สบายตามอัตภาพ ทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายถึงวิธีการปรับสมดุลชีวิตไว้ดังต่อไปนี้

2. วิธีการปรับสมดุลชีวิต ผู้สูงอายุมีวิธีการในการปรับสมดุลชีวิตในหลายลักษณะ เช่นการทำงานในแต่ละวันให้สมบูรณ์ หาให้พอใช้และ คิดบวก และปลง

2.1 ทำงานในแต่ละวันให้สมบูรณ์ ทำหน้าที่ในแต่ละวันอย่าให้ขาดตกบกพร่อง แบ่งเวลาให้ถูก

“เราอยู่บ้านนะ เลี้ยงหลาน เวลาหลานหลับเราก็ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ริดผ้า แล้วก็ทำกับข้าว กลับมาตอนเย็นเค้าได้อาบน้ำกินข้าวเลย พักผ่อน อาบน้ำ แล้วก็นอน พรุ่งนี้ก็ไปอีก อย่างนี้ เราก็ทำหน้าที่และหมุนเวียนกันอีก และก็อย่างเดิม อย่างนี้ ไม่เคยขาดตกบกพร่องเลย”

(หญิง-78-มีโรคเรื้อรัง- ชนบท)

“เราก็แบ่งเวลาของเราให้ถูก ถ้าว่าเราตื่นสายอะไรประมาณ 6 โมง นี่เราเอาไม่ทัน งานเราหะคือซักผ้า ริดผ้าที่เราต้องทำของทุกคน ผู้ใหญ่ ของเด็กนี่เราต้องแยกไขใหม่ ก็ต้องซักของเด็กก่อนก็เสร็จก็แช่น้ำยา แล้วเราก็มามาทำกับข้าว”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กึ่งเมือง)

2.2 หามาให้พอใช้ เนื่องจากในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นนั้นหลายวิธีเช่น ยืม เชื้อนึ่ง ทำโอที

“พ่อเค้า (ตา) ก็ทำงานทุกวันเสาร์ อาทิตย์ก็ทำ ทำ 24 ชั่วโมงไม่มีวันหยุดกันเลยทำโอทีกัน เพราะตั้งค์มันไม่พอจ่าย”

(ชาย-70-ทุพพลภาพ- เมือง/กึ่งเมือง)

“พอหลานเกิดมาแล้วก็ค่าใช้จ่ายมันก็เยอะ มันก็ไม่พอ ทีนี้ก็ ไปยืมเค้า เช่นตีไว้มั่ง สิ้นเดือน พอพอกับแม่เค้าส่งมาให้ก็ไปจ่ายค่าคิด”
(หญิง-60-มิโรครีอรั้ง- เมือง/กิ่งเมือง)

2.3 คิดบวก อย่าคิดมาก อย่าคิดไม่ตี และคิดว่าเป็นลูกตัวเอง

“คือเราอยู่แบบตรงกลางนั้น ตอนนี ถ้าเอนไปเอนมาก็เหมือนใบไม้ไข่ม้อย เราก็พยายามทำตัวให้ตรงกลาง อย่าไปคิดอะไรมากคือว่า คือเราเกิดมาแล้วก็ทำตัวให้ถึงวาระสุดท้ายของเราไข่ม้อย เราคิดของเราอย่างนั้นแหละ เราก็อยู่ได้”

(ชาย-70-ทพพลาภาพ- เมือง/กิ่งเมือง)

“ถ้าเราคิดว่าทำไมเราต้องมานั่งเลี้ยงหลานเป็นอ๊ีกเฝ้าบ้านนี่วะ มันก็ทำให้เราเครียดไข่ม้อย เราต้องปวดหัว และก็ไม่มีความสุขเลย”

(หญิง-78-มิโรครีอรั้ง- ชนบท)

“คือเราก็คิดว่าเด็กมันไม่ใช่หลานมันเหมือนลูก เราเลี้ยงลูกเลยเหมือนเป็นลูกของเราเราไม่ได้คิดว่าหลาน ทำไมพ่อแม่เค้าไม่สนใจ อันนี้พ่อแม่เค้าเกิดมาแล้วทำไมเค้าไม่เลี้ยงเอง ไม่เคยคิด คิดแต่ว่าเออ....เค้าคงเบ้ลูกเราแต่เค้าไม่ได้มาเกิดในท้องเรา.....ก็อย่างที่บอกแล้วคิดว่าเค้าเป็นลูกเราไงถ้าคิดว่าเป็นหลานต้องภาระมากเลยหนักมากแล้วจะคิดว่าทำไมลูกมึง ทำไมมึงไม่ดูแล ทำไมมึงไม่เอาไปเลี้ยงเอง เราต้องคิดยั้งเราก็ไม่มีความสุขใจ”

(หญิง-68-มิโรครีอรั้ง- เมือง/กิ่งเมือง)

2.4 ปลง วิธีในการปลงหรือตัดใจในสิ่งต่างๆ เช่น หยุดการเที่ยวเตร่ หรือ คิดหาเงินโดยไม่คำนึงถึงสุขภาพ เป็นการคิดแบบพอเพียง

“ก็คิดว่าเราหมดโอกาสที่จะได้สนุกกับเพื่อนแล้วแบบว่าแต่ก่อนเราก็ได้เที่ยวได้สนุกกับเพื่อนนานแล้วช่วงนี้ก็คงเป็นช่วงของ...หยุด หยุดเที่ยว อยู่บ้านเลี้ยงหลานก็แล้วกัน.....เป็นคนแก่.....”

(หญิง-56-สุขภาพดี- เมือง/กิ่งเมือง)

“เราก็อ้าว...หยุดๆมั่งหะอะตาอ้อย แก่แล้ว เราหนะวิ่งตามเงิน ห้าร้อยไปพันหนะ วิ่งตามมันไม่ทันเรายังวิ่งจับ มันยังวิ่งหนีก็เคยพูดให้เค้าฟัง อธิบายให้เค้าฟัง ตาไม่ต้องซีเรียสอะไรหนักหนาหรอก ค่อยๆปลด ค่อยๆส่ง มันก็หมดไปเองนั่นแหละ เขาเป็นคนที่ว่าอยากให้มีหมดไปเลยทีเดียวนะ แต่ก็เป็นไปไม่ได้ เราติดเขามาก ค่าบ้านนี่แหละ ก็นี้เหลืออยู่ สองแสน...สองแสนกว่า จะให้ปลดทีเดียวนมันเป็นไปไม่ได้....ถ้าเราไปวิ่งตามเงินหนะ วิ่งตามมันไม่ทันหรอก มันไปเยอะ....”

(หญิง-60-มิโรครีอรั้ง- เมือง/กิ่งเมือง)

3. สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิต การปลอดหรือได้รับการช่วยเหลือแบ่งเบาจากภาระความรับผิดชอบในชีวิตประจำวัน เช่น การที่มีผู้ช่วยเลี้ยงดูหลาน หรือมีแหล่งช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายในการใช้ชีวิตประจำวัน รวมถึง สภาวะสุขภาพที่ดีของหลาน เช่นหลานเป็นเด็กที่แข็งแรง ไม่เจ็บป่วยง่าย ทำให้ไม่เป็นภาระมากในการเลี้ยงดู เป็นต้น มีส่วนช่วยให้ผู้สูงอายุปรับการดำรงชีวิตให้อยู่ในภาวะที่สมดุลได้ ทำให้ไม่เครียด ปรับตัวยอมรับได้ และอยู่ไปพอให้อยู่ได้ โดยไม่ทุกข์ ไม่กังวล ไม่มีปัญหาอุปสรรค ดังเช่นคำบอกเล่าที่ว่า

“พอสิ้นเดือนบู่ก็ ถ้าแม่มันไม่ส่งมาให้เราก็ต้องไปปลดค่าติดเอง ค่าส่งมาให้ บางทีก็ ทำพัน บางทีก็ สามพัน ก็แล้วแต่เงินเดือนเค้ามีโอ ไม่มีโอ อะไรยังไง ก็พอช่วยได้บ้าง”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

“แต่มันก็ดีไปอย่างที่เขาไม่ซีไร่นั้น ค่าเลี้ยงง่าย เวลาหมอนัดไปฉีดยาที่ ค่าก็ไม่แพ้มั้ย”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

4. ปัญหาอุปสรรคในการปรับสมดุลชีวิต เนื่องจากสมดุลชีวิตตามการรับรู้ของผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น จะมีมุมมองหนึ่งที่เป็นการใช้ชีวิตโดยไม่ขาด หรือลำบาก ดังนั้นปัญหาอุปสรรคในการทำให้เกิดความสมดุลที่สำคัญคือ การใช้ชีวิตอย่างลำบาก ทั้งนี้ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุทุกราย จะได้รับการช่วยเหลือเบี้ยยังชีพจากรัฐบาลทุกเดือน เดือนละ 500 บาท ซึ่งในบางรายเป็นแหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียวของผู้สูงอายุ ซึ่งหากใช้จ่ายโดยลำพังคนเดียวก็แทบจะไม่พอใช้ จำเป็นต้องแสวงหารายได้เพิ่มเติมจากทางอื่น เช่นการช่วยเหลือจากบุตร หรือหางานทำตามกำลังความสามารถของตน แต่การที่ภาวะด้านร่างกายที่ถดถอย ไม่เอื้อต่อการทำงานหารายได้ประกอบกับการมีหนี้สิน และค่าครองชีพที่สูงเพิ่มขึ้นในภาวะปัจจุบัน ทำให้ผู้สูงอายุมีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาเช่นภาวะเครียด เป็นทุกข์ กังวล ทั้งนี้หากผู้สูงอายุสามารถทำงานประกอบอาชีพได้โดยมีผู้ช่วย หรือแหล่งสนับสนุนอื่นใดในการลดภาระการเลี้ยงดูหลานเพื่อจะได้มีเวลาไปประกอบอาชีพและมีรายได้มาจุนเจือครอบครัวเพิ่มขึ้น ดังผู้ให้ข้อมูลระบุว่า

“แล้วก็พูดถึงเรื่องค่าใช้จ่ายมันก็ไม่พอ...ลำบากตรงนี้แหละ....อย่างบางวันไม่มีซึกบาทหนึ่ง...จะให้หลานไปซื้อขนมก็...ฮู้ย...แม่ บอกหนูจะกินขนม...ยายไม่มีตังค์ซึกบาทเลยละลูก...บางทีก็...ไม่พอ บางทีก็พอ แล้วแต่ว่า บางทีค่าน้ำค่าไฟ ถ้าเราใช้จ่ายมากมันก็ไม่พอ”

(หญิง-68-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

“ตอนนี้ ก็ยังอยากให้มีผู้ช่วยนั้นแหละแต่ไม่รู้จะหันไปหาให้ใครช่วย”

(หญิง-60-มีโรคเรื้อรัง- เมือง/กิ่งเมือง)

สรุป การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การให้ความหมายของสมดุลชีวิต โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายความหมายของสมดุลชีวิตในลักษณะของการใช้ชีวิตที่ไม่เครียด ไม่ขาด และเป็นการปรับให้ชีวิตดำเนินไปอย่างลงตัว 2) วิธีการปรับสมดุลชีวิต ที่ผู้สูงอายุใช้ประกอบด้วยการทำงาน หน้าที่ในแต่ละวันให้สมบูรณ์ อย่านำขาดตกบกพร่อง หาให้พอใช้และ คิดบวก 3) สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิตคือ การปลดปล่อยหรือได้รับการช่วยเหลือแบ่งเบาจากภาระความรับผิดชอบในชีวิตประจำวัน เช่น การที่มีผู้ช่วยเลี้ยงดูหลาน หรือมีแหล่งช่วยเหลือด้านค่าใช้จ่ายในการใช้ชีวิตประจำวัน รวมถึง สภาพาสุขภาพที่ดีของหลาน และ 4) ปัญหาอุปสรรคในการปรับสมดุลชีวิตที่สำคัญคือ การมีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย อันเนื่องมาจากไม่สามารถทำงานประกอบอาชีพได้ จากการที่ขาดแหล่งสนับสนุนในการเลี้ยงดูหลาน ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาเช่นภาวะเครียด กังวล และเป็นทุกข์

อภิปรายผล

ผลการศึกษาการปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น ในครั้งนี้เกี่ยวข้องกับ ประสพการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และการปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นในภาคใต้ สามารถสรุปได้เป็น 2 ประเด็นหลักคือ ประสพการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และ การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น

1. ประสพการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

จากการศึกษาประสพการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 17 ราย สามารถสรุปข้อค้นพบได้เป็น 6 ประเด็น คือ 1) การให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น 2) สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น 3) การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุ 4) กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ 5) ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น และ 6) สิ่งเกื้อหนุนในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น

1.1 การให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่าส่วนใหญ่เป็นการให้ความหมายในเชิงลบ โดยอธิบายความหมายของการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น ชีวิตลำเค็ญ เลี้ยงสองต่อ และไม่มีใครดี ไม่มีใครรู้จักบุญคุณ ทั้งนี้มีบางส่วนที่ให้ความหมายในเชิงบวกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชีวิตไม่เจียบเหงา ทั้งนี้การให้ความหมายในแง่ลบ อธิบายได้ว่า เนื่องจากความคาดหวังของผู้สูงอายุในการใช้ชีวิตในบ้านปลาย ซึ่งมีค่านิยมในเรื่องการเลี้ยงดูบิดามารดาที่ถูกปลูกฝังกันมาช้านาน ในสังคมไทยว่า บุตรต้องมีหน้าที่ในการให้การดูแลบิดามารดาเมื่อสูงอายุโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย การให้การดูแลผู้สูงอายุแสดงถึงความเคารพ ความกตัญญูกตเวทีย รวมถึงผู้สูงอายุส่วนมากมีความคาดหวังต่อลูกหลาน โดยหวังให้เป็นที่พึ่งพาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจยามเมื่ออายุมากขึ้นหรือเจ็บป่วย (สุกัญญา, 2553) อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของ

ประเทศส่งผลให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ สังคมอุตสาหกรรมและสังคมเมืองมีส่วนทำให้ระบบครอบครัวแบบดั้งเดิมต้องมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากบุคลากรต้องย้ายถิ่นเพื่อการทำงาน ส่งผลให้การช่วยเหลือดูแลผู้สูงอายุลดลงเกือบทั่วประเทศ (ศศิพัฒน์ เล็ก คำหอม และระพีพรรณ , 2541) นอกจากนั้นยังนำบุตรมาให้ผู้สูงอายุเลี้ยงดูโดยปราศจากความรับผิดชอบใดๆ ทำให้ผู้สูงอายุได้รับผลกระทบต้องประสบความยากลำบากในการใช้ชีวิตในบั้นปลาย จึงทำให้ความคาดหวังของผู้สูงอายุไม่เป็นไปตามที่วางไว้ ซึ่งเป็นไปตามการศึกษาความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุที่พบว่า ปัจจัยด้านที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความสุขของผู้สูงอายุ (Rossarin Sootipong Gray et al., 2008; พัชรี และวรรณิ, 2553) อย่างไรก็ตาม บางส่วนที่ให้ความหมายในเชิงบวกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชีวิตไม่เจียบเหงานั้น อธิบายได้ว่า อาจเนื่องมาจากความรู้สึกของการได้เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว การได้รับการยกย่องนับถือจากลูกหลาน จะช่วยสร้างความรู้สึกมีคุณค่าแก่ผู้สูงอายุ โดยจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ผู้สูงอายุที่ระบุว่ามีความรู้สึกในทางบวกกับการอยู่อาศัยแบบครัวเรือนข้ามรุ่น เนื่องจากส่วนหนึ่งรับรู้ว่าเป็นที่พึ่งที่สำคัญของลูกซึ่งอยู่ในภาวะที่ลำบาก ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเอง และเลี้ยงดูบุตรของตัวเองได้ จึงต้องหันหน้าเข้ามาขอความช่วยเหลือจากผู้สูงอายุ สอดคล้องกับการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในจังหวัดมหาสารคามที่พบว่าผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและความสามารถ จะมีระดับของความสุขในระดับสูง (สมพร, 2552)

1.2 สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น ผลการวิจัยพบว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่อาศัยในลักษณะนี้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะคือ การขาดสำนักความรับผิดชอบของบุตร ซึ่งการขาดสำนักความรับผิดชอบนั้น มีสาเหตุมาจากปัญหาครอบครัวแตกแยก และปัญหาเสาพิศ โดยพบว่าปัญหาครอบครัวแตกแยกเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้สูงอายุเกือบทั้งหมดต้องมารับหน้าที่เลี้ยงหลานโดยลำพังในครัวเรือนข้ามรุ่น ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จันทร์ฉาย (2552) ที่พบว่าปัญหาครอบครัวแตกแยก และปัญหาเสาพิศ เป็นสาเหตุหนึ่งของการทอดทิ้งผู้สูงอายุให้ดูแลหลานตามลำพัง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่า เมื่อบิดา หรือมารดาของเด็กมีปัญหาแยกทางกัน และไม่มีใครมีความต้องการที่จะนำบุตรไปเลี้ยง จึงนำมาทิ้งให้ผู้สูงอายุเลี้ยงดูและแยกย้ายไปมีครอบครัวใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ สุดจิตต์ (2552) ที่กล่าวไว้ว่า การหย่าร้างในปัจจุบันมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง การหย่าร้างที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จะส่งผลกระทบต่อเด็ก (อัมพร, 2552) นอกจากนั้น พบว่าผู้ให้ข้อมูลบางรายให้ข้อมูลว่า สาเหตุที่บุตรนำหลานมาให้เลี้ยงนั้นเนื่องจากบุตรต้องทำงานต่างถิ่น ไม่มีผู้ดูแลหลาน และการมีบุตรเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของบรรลุ (2542) ที่กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันครอบครัวไทยเริ่มเปลี่ยนแปลง ด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวในชนบทกำลังล่มสลาย อาชีพเกษตรกรซึ่งเป็นรายได้หลักในชนบทให้ผลผลิตไม่คุ้มทุน ทำให้ต้องละทิ้งอาชีพเกษตรกรไปขายแรงงานในเมืองและต่างประเทศ ละทิ้งครอบครัวไปคงเหลือแต่ผู้สูงอายุกับเด็กๆ เท่านั้นที่อยู่เฝ้าบ้านนอกจากนั้น ยังพบว่าการเสียชีวิตของพ่อและแม่ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องเข้ามารับภาระเลี้ยงดูหลานเพียงลำพัง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ คณิศร (2551) ที่ว่าปัญหาการขาดระบบเกื้อหนุน ซึ่งปกติลูกจะรับผิดชอบผู้สูงอายุแต่ก็ต้องสิ้นสุดลงเมื่อลูกป่วยและเสียชีวิต ผู้สูงอายุจึงต้องทำงานหาเลี้ยงตัวเองและมีภาระเพิ่มขึ้นในการดูแลหลานที่บิดา มารดา เสียชีวิต

1.3 การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น มีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย นอกจากหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบายและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านแล้ว ผู้สูงอายุยังมีบทบาทที่สำคัญคือการอบรมเลี้ยงดูหลานแทนบิดามารดา และอาจต้องมีภาระในการหารายได้เพิ่มมาให้กับครอบครัวสอดคล้องกับการศึกษาของ จันทรฉาย (2552) ที่พบว่าผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งมีวิธีการดูแลหลานใน 5 ด้าน คือ การดูแลด้านอาหาร การเล่นของเด็ก การดูแลเมื่อหลานเจ็บป่วย การดูแลด้านการขับถ่าย และการดูแลด้านการศึกษา ทั้งนี้การอบรมเลี้ยงดูเด็กไม่ว่าจะเป็นจากบิดามารดา ผู้ปกครองหรือบุคคลอื่นใดนั้น มีอิทธิพลต่อตัวเด็ก ซึ่งเด็กเมื่อได้รับการอบรมเลี้ยงดูในรูปแบบใดก็เสมือนกับการได้รับการบริการโภชนาการที่ดี และมีประโยชน์ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์แก่ร่างกาย แต่ถ้าบริโภคอาหารที่ไม่ดีมีแต่โทษ ก็จะทำให้เกิดผลเสียแก่ร่างกายเช่นเดียวกับการเลี้ยงดูเด็ก ดังนั้นคำว่าอบรมเลี้ยงดู จึงหมายถึง การเอาใจใส่ดูแลทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัย เพื่อให้เด็กได้รับสิ่งที่ดี และมีประโยชน์ และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งนี้จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลสามารถจำแนกออกเป็นการทำหน้าที่ของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น คือ การเลี้ยงดูหลาน การหารายได้ และการจัดการภายในบ้าน ซึ่งหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลานนับเป็นหน้าที่หลักของผู้สูงอายุ เนื่องจากต้องทำหน้าที่แทนบิดามารดา

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ได้ให้ข้อมูลในการเลี้ยงดูหลาน ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 4 ด้านหลักคือ ด้านร่างกาย ด้านปัญญา ด้านสังคม และด้านจิตใจ โดยในการดูแลทางด้านร่างกายนั้น เป็นการดูแลส่งเสริมการเจริญเติบโตโดยทั่วไป และดูแลสุขภาพ ในการดูแลการเจริญเติบโตโดยทั่วไปนั้น ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่าจะเป็นการดูแลในกิจวัตรประจำวัน เช่น อาบน้ำ แปรงฟัน เปลี่ยนเสื้อผ้า รับประทานอาหาร ไปส่งและรับจากโรงเรียน โดยตนเองเป็นผู้ดูแลหลักทั้งหมด รวมถึงการดูแลเอาใจใส่ในส่วนอื่นๆที่เกี่ยวข้องเช่น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ในการดูแลสุขภาพ จะเป็นการให้การดูแลเพื่อส่งเสริมสุขภาพเช่น การพาไปฉีดวัคซีน และการให้การดูแลเมื่อมีภาวะเจ็บป่วย ในการดูแลด้านร่างกาย จะเกี่ยวข้องกับการจัดการดูแลกิจวัตรประจำวันและการดูแลการเจริญเติบโตให้เป็นไปตามพัฒนาการ โดยส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยเรียน ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน และเป็นภาระที่หนักอึ้ง เนื่องจากจำเป็นต้องให้การดูแลอย่างใกล้ชิด ใช้เวลาเกือบทั้งหมดในแต่ละวันเพื่อให้ดูแล ทำให้ไม่มีเวลาพักผ่อน ดูแลตัวเอง และประกอบอาชีพตามปกติได้ อันจะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ เนื่องจากอยู่ในวัยที่ร่างกายมีภาวะถดถอย เสี่ยงต่อการเจ็บป่วยของผู้สูงอายุ ทั้งนี้เมื่อหลานเติบโตใหญ่จนสามารถช่วยเหลือตัวเองในเรื่องกิจวัตรประจำวัน และไปกลับโรงเรียนได้แล้ว หน้าที่ในส่วนนี้ของผู้สูงอายุก็จะบรรเทาออกไป ในการดูแลด้านปัญญา ผู้สูงอายุได้ดูแลเอาใจใส่ด้านการเรียนของหลานโดยสังเกตความตั้งใจในการเรียนหนังสือ หรือผลการเรียนของหลาน ซึ่งต้องอาศัยการเรียนรู้ และเข้าใจในระบบการศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่ยากต่อการทำความเข้าใจของผู้สูงอายุ นอกจากนั้นหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการอบรมบ่มเพาะด้านคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมในเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน อาทิเช่น การสอนให้เป็นคนดี ตั้งใจเรียน ไม่เป็นคนเกียจคร้าน สอนให้รักพ่อรักแม่ รักน้อง สอนการให้ รวมถึงการเอื้อเฟื้อพ่อแม่ และการทำบุญตามความเชื่อทางศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นบทบาทที่สำคัญเพื่อให้หลานเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีความสมบูรณ์ทั้งทาง

ร่างกายและทางจิตใจในอนาคต ส่วนในการดูแลด้านสังคมนั้น ผู้สูงอายุมีบทบาทหน้าที่ในการอบรม การสอนการปฏิบัติตัวในสังคม และหน้าที่ความรับผิดชอบต่างๆ เช่น ในเรื่องการปฏิบัติตัวต่อเพศตรงข้าม การคบเพื่อน ซึ่งการให้ความรู้คำแนะนำในการหลีกเลี่ยงสิ่งยั่วยุทางเพศ สอนการนวลสงวนตัว การสอนให้เกียรติผู้หญิงและไม่ฉวยโอกาส และรู้จักวิธีป้องกันโรคติดต่อ รวมถึงการเปิดโอกาสให้ได้เข้าสังคมกับเพื่อนต่างเพศดีกว่าปิดกั้น ซึ่งจะทำให้เด็กหนีไปสังสรรค์ในที่ลับตาผู้ใหญ่ แล้วเกิดความพลาดพลั้งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นอกจากนี้ยังสอนการทำงานบ้านทั้งนี้ฝึกวินัยและกำหนดความรับผิดชอบในงานที่เหมาะสมกับเด็กในวัยนี้เช่น ให้อ่านและตื่นตามเวลาที่เหมาะสมกับวัย รับประทานอาหารตามเวลา กำหนดให้มีหน้าที่ภายในครอบครัว เช่น นำขยะไปทิ้งในที่ที่เตรียมไว้รดน้ำต้นไม้ในกระถาง กวาดบ้าน เป็นต้น นอกจากจะทำให้เด็กรู้จักกฎระเบียบของครอบครัวแล้ว เมื่อโตขึ้นก็จะทำให้รู้และเข้าใจกฎระเบียบของสังคมและดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข การดูแลด้านจิตเจ้านั้นพบว่าผู้สูงอายุมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลทางด้านจิตใจแก่หลานเช่น ให้ความรักความอบอุ่น ให้กำลังใจ โดยให้ความรักและความอบอุ่นในวัยเด็กเช่น ในวัยทารกก็อาบน้ำและกล่อมให้นอนด้วยตนเอง เมื่อโตขึ้น ก็เล่าหรืออ่านนิทานให้ฟังก่อนนอน เป็นเพื่อนเล่นหรือทำกิจกรรมกับด้วยกัน สนับสนุนให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์เล่นดนตรีศิลปะเล่นกีฬา เป็นต้น สอนให้แบ่งปันของกินของใช้ให้พี่น้องภายในครอบครัวซึ่งจะมีผลต่อการรู้จักการให้และไม่เห็นแก่ตัวเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในภายหน้า

1.4 กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุยังแบ่งเวลาในการทำกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย ตามประสบการณ์ความคุ้นเคยในอดีต และบริบท เช่น การร่วมงานสังคม ไปวัดทำบุญ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามพบว่าผู้สูงอายุในกลุ่มนี้มีข้อจำกัดในการทำกิจกรรมทางสังคมเนื่องจากมีภาระรับผิดชอบที่หนักอึ้ง ทั้งนี้ทฤษฎีกิจกรรมทางสังคม (Activity theory) อธิบายว่า ถ้าบุคคลมีกิจกรรมมากอย่าง จะสามารถปรับตัวได้มากขึ้น และมีความพึงพอใจในชีวิตสูง (Havighurst, Neugarten & Tobin, 1963) แนวคิดนี้จะเห็นว่ากิจกรรมเป็นสิ่งสำคัญและพบว่าผู้สูงอายุที่มีทัศนคติเกี่ยวกับตนเองในทางบวก และมองโลกในแง่ดี จะมีความกระตือรือร้นในการร่วมกิจกรรม ซึ่งกิจกรรมต่างๆ จะช่วยพัฒนาในส่วนต่างๆของทั้งร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้พบว่ากิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ จัดอยู่ในประเภทของกิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ (informal activity) เช่นการช่วยเหลืองานสมาชิกในครอบครัว และการพบปะกับเพื่อน ญาติ เป็นต้น และมีรูปแบบ (formal activity) เช่นการเข้ากลุ่มทางศาสนา กิจกรรมภายนอกครอบครัว (อุทัยวรรณ, 2553) โดยไม่พบว่าผู้ให้ข้อมูลมีการทำกิจกรรมประเภทการพักผ่อนและงานอดิเรก (leisure activity and hobby) เช่นการพักผ่อนหย่อนใจ หรือกิจกรรมในยามว่าง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยในครัวเรือนแบบข้ามรุ่น เช่น ขาดคนดูแลช่วยเหลือ ขาดเงินใช้จ่ายใช้สอย และยังคงทำงานหาเลี้ยงครอบครัว อันเป็นสาเหตุให้เกิดความเครียด วิตกกังวลในผู้สูงอายุ (เสนอ, 2543)

1.5 ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น มีความรู้สึกทั้งในแง่ที่ดี และไม่ดี โดยผู้ให้ข้อมูลได้ระบุว่าความรู้สึกดังกล่าว อาจเปลี่ยนแปลงไปมาได้ ขึ้นกับสภาวะการณ์ แต่บางคนก็

จะรู้สึกเช่นนั้นเพียงอย่างเดียว โดยแบ่งลักษณะความรู้สึกต่อการอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ ออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ มีชีวิตที่ลำบาก มีทั้งสุข ทั้งทุกข์ และ มีความสุข สอดคล้องกับการศึกษา ของ จันทรฉาย (2552) ที่พบว่า ผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งให้ดูแลหลานมีความสุขใน 2 ด้านคือ ความทุกข์ทางกาย ได้แก่การเจ็บเนื้อเจ็บตัวและอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากโรคประจำตัว โดยพบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นนั้น ในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีอายุเฉลี่ย 65 ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยร่างกายที่มีการเสื่อม และถดถอย และแม้จะยังช่วยเหลือตัวเองได้ แต่ก็มีโรคประจำตัวอย่างน้อย 1 โรค ซึ่งก่อให้เกิดความไม่สุขสบาย ส่วนความทุกข์ด้านจิตใจ ได้แก่ กลัวหากว่าตนเป็นอะไรไปไม่รู้หลานจะพึ่งใคร ทุกข์ที่เกิดจากความรักและสงสารหลาน แต่บางครั้งในความทุกข์เหล่านั้นก็มีความสุขที่เกิดขึ้นพร้อมความคาดหวังในบั้นปลายของชีวิต ซึ่งความสุขเหล่านั้นได้แก่ ความสุขที่เกิดจากการได้เลี้ยงหลาน ความสุขเมื่อได้เห็นหน้าหลาน ความสุขที่เห็นหลานโตขึ้น และความสุขที่หลานไม่เจ็บป่วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ จิราพร เกศพิชญวัฒนา และคณะ (2543) ในเรื่องความสุขทางใจของผู้สูงอายุไทย เกิดจากการได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น ลูกหลาน สมาชิกในครอบครัว เกิดความรู้สึกสดชื่นเบิกบานใจ ซึ่งนับเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงจิตใจของผู้สูงอายุ ให้ดำเนินไปอย่างมีความสุข ไม่รู้สึกเศร้าหมองหรือท้อแท้ในชีวิต และสอดคล้องกับการศึกษาของจันทรเพ็ญและคณะ (2544) ที่พบว่า การเลี้ยงหลานเป็นกิจกรรมที่มีผลต่อความสุขของผู้สูงอายุ ภารกิจที่ต้องปฏิบัติต่อหลานเป็นกิจวัตรประจำวันทำให้ผู้สูงอายุมีจิตใจสดชื่นสดชื่น ไม่รู้สึกว่างเปล่า และการเลี้ยงหลานก่อให้เกิดความสุขทางใจของผู้สูงอายุในมิติความสงบสุข

1.6 สิ่งเกื้อหนุนในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่าสิ่งเกื้อหนุนที่ช่วยให้การอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปได้อย่างสมดุล ประกอบด้วย ปัจจัยจากภายในครอบครัว และปัจจัยจากภายนอกครอบครัว สอดคล้องกับการศึกษาของ Ingersoll et.al (2004) ที่ศึกษาในเรื่องการวัดความสุขด้านจิตใจ กรณีศึกษาจากผู้สูงอายุไทย โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพและปริมาณ พบว่าความสุขด้านจิตใจเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับผู้สูงอายุเป็นอย่างมาก และพบว่าเกิดจากปัจจัย 2 ด้านคือ ปัจจัยภายในตัวบุคคล และปัจจัยภายนอกตัวบุคคล ทั้งนี้ในการศึกษาคั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลได้ระบุปัจจัยภายในครอบครัว ที่ช่วยเกื้อหนุนต่อการอยู่อาศัยภายในครัวเรือนข้ามรุ่น ได้แก่ภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งหากผู้สูงอายุมีสุขภาพทางกายที่ดี ก็จะมีกำลังความสามารถที่จะให้การเลี้ยงดูหลานได้โดยไม่มีอุปสรรค มีความสุขในการใช้ชีวิตในครัวเรือนแบบข้ามรุ่น สอดคล้องหลายงานวิจัยที่พบว่าสุขภาพกายของผู้สูงอายุและความสุขมีความสัมพันธ์ในทางบวก (รักษพล และวิราภรณ์, 2554; สุนันทา, 2545; ชินัน, 2551) และยังพบว่า ภาวะสุขภาพกายมีความสัมพันธ์กับความสุขของผู้สูงอายุ (ชุตีไกร, 2551) ทั้งนี้ผู้สูงอายุที่มีร่างกายแข็งแรงจะไม่พบความผิดปกติทางด้านอารมณ์ (บรรลุ ศิริพานิชและคณะ, 2531) นอกจากนั้นความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว เช่น ความรัก การเอาใจใส่ ความรับผิดชอบคนในครอบครัว เช่นการส่งเสริมรักใคร่ชอบกันและกันของพี่น้อง การที่หลานเชื่อฟังคำสอน ไม่ดื้อ ไม่เกเร ช่วยเป็นแรงเสริมทางใจให้ผู้สูงอายุมีกำลังใจที่จะต่อสู้ หรืออาจกล่าวได้ว่าสัมพันธ์ภาพที่ดีเป็นบ่อเกิดของความสุขนั่นเอง ซึ่งความสุขของคนเราจะมามากน้อยขึ้นกับความสัมพันธ์ในครอบครัวมากที่สุด และครอบครัวใช้เวลาแก่กันเพียงพอ คนในครอบครัวก็จะมีความสุขด้วย (ประเวศและพระไพศาล, 2551; รัตนรินทร์ วรชัย และ เรวดี, 2553) สำหรับปัจจัยภายนอกครอบครัว พบว่าปัจจัยที่จำเป็นใน

การดำรงชีวิต เช่น เงินทอง สิ่งของที่อยู่อาศัย ช่วยให้การดำเนินชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ เป็นไปได้อย่างสมดุล ซึ่งปัจจัยด้านนี้จะเกี่ยวข้องกับทางการเงินเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งการมีเงินหรือรายได้ ทำให้มีความสุขได้ ถ้าบุคคลยังขาดแคลนปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต รวมถึงความขาดแคลนด้านอื่นๆ และเมื่อมีความสามารถที่จะตอบสนองความขาดแคลนนี้ได้ก็จะทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข อย่างไรก็ตามปัจจัย ทางด้านการเงินเพียงอย่างเดียวอาจไม่ใช่สิ่งที่ทำให้ชีวิตมีความสุข หรือมีความสุขดังจะเห็นได้จาก ที่ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า การได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน เช่นการรับส่งหลาน หรือการช่วยดูแล หลานเป็นปัจจัยภายนอกที่เอื้ออำนวยความสะดวก และเอื้อต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น สอดคล้องกับการวิจัยของ ปังปอนด์ และ พิริยะ (2550) ในเรื่องความสุขกายสบายใจของคนเมือง ซึ่ง เป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความสุขในเชิงของสังคมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ ผลจากการศึกษา พบว่า ในช่วง 50ปี ที่ผ่านมา แม้รายได้เฉลี่ยของประชากรในโลกจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมี ระดับของการบริโภคเพิ่มขึ้น แต่เมื่อเปรียบเทียบกับดัชนีชี้วัดทางด้านความสุข (Happiness Indicator) ต่าง ๆ แล้วพบว่า ประชากรโลกไม่ได้มีความสุขเพิ่มขึ้น กลับพบว่าประชากรในโลกมีระดับ ของความทุกข์มากขึ้น ซึ่งจากการศึกษาเหล่านี้ได้อธิบายไปในทิศทางเดียวกันว่า “การมีเงินเพิ่มขึ้น ไม่ได้ทำให้ประชากรในโลกมีความสุขเพิ่มขึ้นแต่อย่างไร” แต่ความสุขที่เพิ่มขึ้นน่าจะมาจากปัจจัยอื่น ๆ มากกว่าปัจจัยที่บ่งชี้ถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งได้ข้อสรุปว่า ความสุขเกิดขึ้นจาก การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและสภาพแวดล้อมที่ดี ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

2. การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น การปรับสมดุลชีวิตของ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การให้ความหมายของ สมดุลชีวิต 2) วิธีการปรับสมดุลชีวิต 3) สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิตและ 4) ปัญหาอุปสรรคใน การปรับสมดุลชีวิต

2.1 การให้ความหมายของสมดุลชีวิต พบว่าผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายความหมายของสมดุล ชีวิตในลักษณะของการใช้ชีวิตที่ปรับตัวยอมรับได้ อยู่ไปพอให้อยู่ได้ และไม่คาดหวัง ทั้งนี้การใช้ชีวิตที่ ที่ปรับตัวยอมรับได้นั้น เป็นความพอดีของการทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลาน และการหาเลี้ยงชีพใน ระยะบั้นปลายของชีวิต สอดคล้องกับแนวคิดสมดุลชีวิตที่พระไพศาล วิสาโล ได้อธิบายว่า ชีวิตสมดุล หมายถึงความพอดีระหว่างสิ่งดีๆ สองสิ่งซึ่งจำเป็นทั้งคู่ เป็นการเชื่อมประสานสิ่งดีๆ สองสิ่งให้มีความ พอเหมาะพอดีกัน จะเอาอันหนึ่ง ปฏิเสธอีกอันก็ไม่ได้ สิ่งที่ดีควรทำก็คือต้องจัดให้มีสมดุลระหว่างสอง สิ่ง ทั้งนี้ความสมดุลหรือความพอดีนั้น เป็นคนละอย่างกับทางสายกลาง คือทางที่อยู่ระหว่างทาง สุดโต่งสองทาง ทางสายกลางอยู่ระหว่างสองทางที่ผิดทั้งคู่ ส่วนชีวิตสมดุลหรือดุลยภาพนั้น หมายถึง ความพอดีระหว่างสิ่งดีๆ สองสิ่งซึ่งจำเป็นทั้งคู่ (พระไพศาล, 2555) ซึ่งผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือน ข้ามรุ่นนั้น จำเป็นต้องประสานการทำหน้าที่ทั้งสองอย่างที่ได้รับผิดชอบให้มีความลงตัวพอดี ส่งผลให้ การดำเนินชีวิตในแต่ละวันสามารถประคับประคองไปได้ ไม่มีความเครียด หรือขาดพร่อง นั่นคือเป็น ความพอดีในการดำเนินชีวิตที่ไม่มากหรือน้อยเกินไป

2.2 วิธีการปรับสมดุลชีวิต เนื่องจากสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นคือ ความพอดีระหว่างการทำหน้าที่ 2 อย่าง ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูหลานและการหาเลี้ยงชีพในวัย ปลายของชีวิต ดังนั้นวิธีการที่ผู้สูงอายุใช้การปรับชีวิตให้ดำเนินไปอย่างลงตัว ไม่เครียด ไม่ขาดใจ ประกอบด้วยการทำงาน หน้าที่ในแต่ละวันให้สมบูรณ์ อย่าให้ขาดตกบกพร่อง การเพิ่มรายได้ หรือ ที่ผู้สูงอายุระบุว่าเป็นการหามาให้พอใช้ รวมถึงการคิดในเชิงบวก ทั้งในด้านการทำหน้าที่การเลี้ยงหลาน โดยคิดว่าหลานก็เหมือนลูกตัวเอง และ หน้าที่ในการหาเลี้ยงชีพโดยการปรับความคิดให้มีพอเพียงในการใช้ชีวิต ซึ่งการปรับแนวความคิดในด้านการหาเลี้ยงชีพ และแนวความคิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูหลาน ไปพร้อมๆกัน ก็ส่งผลให้ชีวิตปรับสู่สมดุล คือความลงตัวพอดีระหว่างการทำหน้าที่ ทั้ง 2 อย่างได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการทำหน้าที่ในการเลี้ยงดูหลาน เป็นภาระที่หนัก มีความรับผิดชอบสูง ซึ่งอาจส่งผลให้ผู้สูงอายุมีความเครียด และมีความทุกข์ได้ ดังนั้นการปรับความคิดในการเลี้ยงดูหลานจึงใช้วิธีการคิดบวกว่า หลานก็เหมือนลูกของตัวเองเพียงแต่ตนเองไม่ได้เป็นผู้ให้ กำเนิด และทำใจยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น หรือ ปลง ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวความคิดในการที่ทำให้ความทุกข์ผ่อนคลายเป็นไป ในการศึกษาผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้งให้ดูแลหลานของ จันทรฉาย (2552) ที่พบว่า ผู้สูงอายุใช้วิธีการ ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วย คุยกับเพื่อนบ้าน พยายามไม่คิด กินยานอนหลับ และคิดว่า เป็นเวรกรรม เพื่อผ่อนคลายเป็นความทุกข์

2.3 สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิตคือ การที่มีผู้ช่วย หรือมีแหล่งในการช่วยแบ่งเบา ภาระค่าใช้จ่าย และการที่หลานไม่เป็นภาระมากในการเลี้ยงดู ทั้งนี้หน้าที่ในการหาเลี้ยงชีพของผู้สูงอายุนับเป็นภาระหลักที่จะต้องปฏิบัติให้ดีเพื่อจะประคองชีวิตประจำวันให้ผ่านพ้นไปได้ ทั้งนี้หากผู้สูงอายุไม่มีแหล่งช่วยเหลือ สนับสนุนด้านค่าใช้จ่ายก็จะก่อให้เกิดการชะงักงันและส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิต จากการศึกษาครั้งนี้พบว่า บุตร นับเป็นแหล่งสนับสนุนทางการเงินหลักที่สำคัญของผู้ให้ข้อมูล การได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากบุตร ช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปได้อย่างพอดี ลงตัว อย่างไรก็ตาม พบว่าหากบุตรไม่สามารถทำหน้าที่ในการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายของผู้สูงอายุได้ แหล่งสนับสนุนจากทางรัฐบาล หรือองค์กรต่างๆก็มีส่วนช่วยสนับสนุนการแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายแก่ผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น ในรูปแบบต่างๆ เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ ทุนสนับสนุนการศึกษารวมถึง การที่มีการช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง ในการให้โอกาสการทำงาน การจ้างงาน โดยเฉพาะชุมชนชนบททางภาคใต้ที่ลักษณะการอยู่อาศัยมักปลูกบ้านเรือนอยู่ในละแวกใกล้ๆกัน เมื่อมีปัญหา ก็สามารถขอความช่วยเหลือกันได้ รวมถึงการอยู่อาศัยซึ่งส่วนใหญ่จะปลูกบ้านอยู่ในสวนยาง ซึ่งสามารถเก็บขี้ยาง นำไปขาย และมีรายได้มาใช้จ่ายได้โดยไม่ต้องลำบากมากนัก ประกอบกับการที่หลานไม่มีปัญหาด้านสุขภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการเลี้ยงดู ก็จะทำให้ผู้สูงอายุสามารถประสานการทำหน้าที่ ใน 2 ส่วนให้เป็นไปได้อย่างลงตัว พอดี

2.4 ปัญหาอุปสรรคในการปรับสมดุลชีวิตที่สำคัญคือ การมีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาเช่นภาวะเครียด เป็นทุกข์ กังวล รวมถึง การที่ไม่มีคนช่วยในการเลี้ยงหลาน สิ่งเหล่านี้มีโอกาสดังกล่าวเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันที่ ค่าครองชีพได้ปรับตัวเพิ่มขึ้นมา ในขณะเดียวกัน

สภาพร่างกายของผู้สูงอายุก็เสื่อมถอยลงทุกวัน ทั้งนี้หากไม่ได้รับการช่วยเหลือ หรือแหล่งสนับสนุนมีน้อย ก็อาจส่งผลให้การใช้ชีวิตในลักษณะเช่นนี้ ประสบปัญหาอุปสรรค นำไปสู่ความไม่สมดุลได้

ปัญหาและข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

การสอบถามข้อมูลในเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล จำเป็นต้องอาศัยความไว้วางใจ และเวลา เนื่องจากเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อน ผู้ให้ข้อมูลอาจรู้สึกอึดอัดในการให้ข้อมูลเนื่องจากบางประเด็น คำถามอาจจะละเมิดความเป็นส่วนตัวได้ ดังนั้นผู้สัมภาษณ์จึงควรเตรียมตนเองให้พร้อม มีทักษะในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ให้ความสำคัญในการสร้างปฏิสัมพันธ์ด้วยความจริงใจแก่ผู้ให้ข้อมูล และยืนยันยืนยันความเป็นส่วนตัวและให้การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้สูงอายุ จึงมีความเสื่อมทางร่างกาย เช่นประสาทสัมผัส ในการรับรู้ หรือในการสื่อสาร ประกอบกับผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสาร ซึ่งอาจยากต่อการทำความเข้าใจ จึงจำเป็นต้องปรับการสื่อสารให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมกับผู้สูงอายุ โดยการพูดช้าๆ ชัดๆ และทวนคำถาม ตอบ เป็นระยะ เพื่อตรวจสอบความเข้าใจที่ตรงกันของผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายประสบการณ์การอยู่อาศัยและการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุในภาคใต้ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่อาศัยในจังหวัดสงขลา โดยศึกษาในครอบครัวที่มีผู้สูงอายุตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ที่อยู่อาศัยกับหลานวัยเด็กที่อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 2 -12 ปี ตั้งแต่ 1 คนขึ้นไปโดยไม่มีบุตรหรือบุคคลอื่นในวัยผู้ใหญ่อยู่ร่วมด้วย และมีการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้มาไม่น้อยกว่า 1 ปี จำนวนผู้ให้ข้อมูล 17 ราย จาก 11 ครัวเรือน ผลการวิจัยสามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. ประสบการณ์การอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นตามการรับรู้ของผู้สูงอายุ แบ่งออกเป็น 6 ประเด็นหลัก คือ 1) การให้ความหมายของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น โดยพบว่าส่วนใหญ่เป็นการให้ความหมายในเชิงลบ โดยอธิบายความหมายของของการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ว่าเป็น ชีวิตลำเค็ญ เลี้ยงสองต่อ และไม่มีใครดี ไม่มีใครรู้จักบุญคุณ ทั้งนี้มีบางส่วนที่ให้ความหมายในเชิงบวกว่าเป็นสิ่งที่ดี ทำให้ชีวิตไม่เจียบเหงา 2) สาเหตุของการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องอยู่อาศัยในลักษณะนี้เนื่องจาก การที่บุตรแยกครอบครัวไป โดยมีสาเหตุมาจาก ปัญหาครอบครัว และปัญหาส่วนตัวของบุตร และการที่บุตรมีภาระรวมถึงไม่มีคนเลี้ยงหลาน 3) การทำหน้าที่ของผู้สูงอายุ พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น มีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย นอกจากหน้าที่หลักในการดูแลสมาชิกในครอบครัวให้สุขสบายและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านแล้ว ผู้สูงอายยังมีบทบาทที่สำคัญคือการอบรมเลี้ยงดูหลานแทนบิดามารดา และอาจต้องมีการหา รายได้เพิ่มมาให้กับครอบครัว ทั้งนี้จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลักสามารถจำแนกออกเป็นการทำหน้าที่ของผู้สูงอายุในครัวเรือนข้ามรุ่น คือ การเลี้ยงดูหลาน การหารายได้ และการจัดการภายในบ้าน 4) กิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น พบว่าถึงแม้ว่าผู้สูงอายุมีกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย เช่น การร่วมงานสังคัม ไปวัด ทำบุญ เป็นต้นแต่จะมีข้อจำกัดในการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 5) ความรู้สึกต่อการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นมีความรู้สึกทั้งในแง่ที่ดีและไม่ดี โดยผู้ให้ข้อมูลได้ระบุว่าความรู้สึกดังกล่าว อาจเปลี่ยนแปลงไปมาได้ ขึ้นกับสภาวะการณ์ แต่บางคนก็จะรู้สึกเช่นนั้นเพียงอย่างเดียว โดยแบ่งลักษณะความรู้สึกต่อการอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ มีทุกข์กาย ทุกข์ใจ มีทั้งสุข ทั้งทุกข์ และ มีความสุข และ 6) สิ่งกีดขวางในการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นพบว่าสิ่งกีดขวางที่ช่วยให้การอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้ดำเนินไปได้ ประกอบด้วย ปัจจัยจากภายในครอบครัว และปัจจัยจากภายนอกครอบครัว

2. การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น แบ่งออกเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ 1) การให้ความหมายของสมดุลชีวิต โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลได้อธิบายความหมายของสมดุลชีวิตในลักษณะของการใช้ชีวิตที่ปรับตัวยอมรับได้ อยู่ไปให้พออยู่ได้ และไม่คาดหวัง 2) วิธีการปรับสมดุลชีวิต ที่ผู้สูงอายุใช้ประกอบด้วยการทำงาน หน้าที่ในแต่ละวันให้สมบูรณ์ ปล่อยให้ขาดตกบกพร่อง

หาให้พอใช้และ คิดบวก 3) สิ่งสนับสนุนต่อการปรับสมดุลชีวิตคือ การที่มีผู้ช่วย หรือมีแหล่งในการช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่าย และการที่หลานไม่เป็นภาระมากในการเลี้ยงดูและ 4) ปัญหาอุปสรรคในการปรับสมดุลชีวิตที่สำคัญคือ การมีรายได้ที่ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมา เช่นภาวะเครียด เป็นทุกข์ กังวล รวมถึง การที่ไม่มีคนช่วยในการเลี้ยงหลาน

ข้อจำกัดในการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น ที่มีลักษณะเฉพาะคือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีภาวะสุขภาพอยู่ในระดับดี ลักษณะการอยู่อาศัยเป็นการอยู่อาศัยที่ผู้สูงอายุ 1 คน อยู่กับเด็ก มากกว่า 1 และอยู่อาศัยในเขตชนบทในภาคใต้ของประเทศไทย ดังนั้น ผลการศึกษาในครั้งนี้อาจมีข้อจำกัดในการอ้างอิงถึงประชากรผู้สูงอายุโดยทั่วไปที่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่นโดยภาพรวมได้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้

ข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยยืนยันถึงคุณภาพชีวิตที่ไม่ค่อยดีของผู้สูงอายุที่ต้องทำหน้าที่ดูแลหลานตามลำพัง และความจำเป็นของผู้สูงอายุในกลุ่มนี้ที่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน และสังคม อาทิเช่น

1. องค์กรการปกครองระดับท้องถิ่น ควรมีบทบาทหลักในการกำหนดนโยบาย เพื่อกำหนดแนวทางในการเพิ่มโอกาสและการสร้างงานให้กับผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุในชนบท โดยควรมีแผนปฏิบัติงานที่ชัดเจนในการส่งเสริมสนับสนุนการมีงานทำที่สอดคล้องกับสมรรถนะของผู้สูงอายุ และควรมีโปรแกรมการฝึกอบรมฝีมือแรงงานให้แก่แรงงานผู้สูงอายุเป็นพิเศษเพื่อพัฒนาศักยภาพในการทำงานของแรงงานสูงอายุ หรือเพื่อเป็นทางเลือกให้ผู้สูงอายุเพื่อให้สามารถเลือกอาชีพใหม่ได้

2. องค์กรการปกครองระดับท้องถิ่น ควรจัดให้มีศูนย์บริการผู้สูงอายุในชุมชน มีอาสาสมัครหรือแกนนำผู้ดูแลผู้สูงอายุในหมู่บ้านเป็นผู้ให้การดูแล หรือให้คำปรึกษา โดยให้บริการช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาหรือขาดผู้ดูแลหลานเนื่องจากต้องประกอบอาชีพ หรือมีภาวะฉุกเฉินเกี่ยวกับการดำรงชีพ

3. เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พจน.) จังหวัด เจ้าหน้าที่สาธารณสุขพื้นที่ที่เกี่ยวข้องได้นำข้อมูลจากงานวิจัยไปใช้เพื่อการเยี่ยมผู้สูงอายุและดูแลสุขภาพเด็กในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. พัฒนาโปรแกรมการให้การดูแลผู้สูงอายุที่อยู่อาศัยในครัวเรือนข้ามรุ่น โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม

2. ศึกษาคุณภาพชีวิตในเด็กที่ถูกเลี้ยงโดยผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น

บรรณานุกรม

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550). *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2547-2556*. สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2554, จาก http://www.msociety.go.th/edoc_detail.php?edocid=119
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2548). *รายงานสถานการณ์ครอบครัว: มิติแห่งการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานสตรีและสถาบันครอบครัว.
- คณิศร ธรรมยอม. (2551). *ผู้สูงอายุที่ได้รับผลกระทบจากการต่อสู้ที่โดดเดี่ยว*. สืบค้นเมื่อ 25 มกราคม 2554, จาก <http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=593>
- จันทร์ฉาย จรุงฉิมพันธ์. (2552). *ความสุขและความทุกข์ในการดูแลหลานของผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้ง*. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลเวชปฏิบัติชุมชน. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยยรนเรศวร.
- จันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย จิราพร เกศพิชญวัฒนา ยุพิน อังสุโรจน์ และ เบอรรีท อินเกอร์ซอล เคย์ตัน (2543). *ความผาสุกทางใจของผู้สูงอายุไทย. การศึกษาเชิงคุณภาพ วารสารสมาคมพัฒนาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ*, 1(3).
- ชนินทร จารุจันทร์. (2541). *"ผู้เฒ่ามีลูก": แบบแผนและการปรับตัวของยายเลี้ยงหลาน กรณีศึกษาบ้านภูเหล็ก หมู่ 6 ตำบลภูเหล็ก อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมนุษยวิทยามหาบัณฑิตคณะสังคมและมนุษยวิทยามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- ชาย โพธิสิตา. (2552) บทโหมโรงเกิดอะไรขึ้นกับครอบครัวใน "ครอบครัวไทย" ใน *สถานการณ์การเปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร: ประชากรและสังคม 2552*. (ชาย โพธิสิตาและสุชาดา ทวีสิทธิ์,บรรณาธิการ). นครปฐม: สถาบันประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชุตีไกร ตันติชัยวนิช. (2551). *ความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นิตา ชูโต. (2540). *การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)*. กรุงเทพฯ: พีเอ็นการพิมพ์.
- นิภา นิธยานน. (2530). *การปรับตัวและบุคลิกภาพ จิตวิทยาเพื่อการศึกษาและชีวิต*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- บรรลุ ศิริพานิช. (2531). *พฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุไทยที่อายุยืนยาวและแข็งแรง*. รายงานการวิจัย ศูนย์ทุนอุดหนุนองค์การอนามัยโลก.
- ปราณี ประไพวัชรพันธ์. (2548). *การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: ชมรมพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.
- ประเวศ วะสี และพระไพศาล วิสาโล (2551).
- ปังปอนด์ รักอำนวยกิจ และพิริยะ ผลพิรุฬห์. (2550). *ความสุขกายสบายใจของคนเมือง*. นครปฐม: ประชากรและสังคม.
- พระไพศาล วิสาโล (2555). *ชีวิตสมถะ*. ชมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด

- พัชรี คมจักรพันธ์ และวรรณิ์ จันทร์สว่าง (2553). การศึกษาเปรียบเทียบความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุที่มีรูปแบบการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน. *วารสารพัฒนาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ*, 11(3), 1-12.
- มาลี โรจนวรรณ (2544). *การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กในชุมชนภาคเหนือ*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- มาลินี วงษ์สิทธิ์ และศิริวรรณ ศิริบุญ (2541). *ครอบครัวและผู้สูงอายุ: กรณีศึกษากรุงเทพมหานครและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุ่งโรจน์ วงศ์โย (2547). *ปัญหาและความต้องการของเด็กและผู้สูงอายุในชุมชนภาคเหนือ*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- ชินัน บุญเรืองรัตน์. (2551). *ความผาสุกทางจิตวิญญาณและความสุขของผู้สูงอายุ ในศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รักษพล สนิทยา และวิราภรณ์ โพธิศิริ. (2554). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อภาวะสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในจังหวัดน่าน*. ใน การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ ครั้งที่ 3, 16 - 17 กุมภาพันธ์ 2554. กรุงเทพมหานคร
- รศรินทร์ เกรย์ วรชัย ทองไทย และ เรวดี สุวรรณพเก้า. (2553). *ความสุขเป็นสากล*. กรุงเทพฯ. จริล สนิทวงศ์การพิมพ์.
- วิจิตร ศรีสุพรรณ. (2544). *การวิจัยทางการแพทย์ หลักการและแนวปฏิบัติ*. เชียงใหม่: โครงการตำรา คณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิชัย โชควิวัฒน์. (2551). *ชุดความรู้ที่สัมพันธ์กับมิติจิตวิญญาณ (Spiritual dimension) ที่เกี่ยวข้องกับทางสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- วิชัย รูปขำดี ชัดติยา วรรณสุด สมบัติ รูปขำดี อนันต์ธานี นามเมือง และ ธิตารัตน์ วันโพนทอง. (2550). *โครงการสำรวจความเสี่ยงของครอบครัวไทย 2550*. สืบค้นเมื่อ 2 มีนาคม 2554, จาก <http://www.socialwarning.m-society.go.th/risk/1.html>
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2541). *การเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ พื้นที่ศึกษาในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2545). *ครอบครัวและผู้สูงอายุ. ในสุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, นภาพร ชโยวรรณ และศศิพัฒน์ ยอดเพชร (บรรณาธิการ), ผู้สูงอายุในประเทศไทย รายงานการทบทวนองค์ความรู้และสถานการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนข้อเสนอแนะทางนโยบายและการวิจัย*. สาขาวิชาเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ ภาควิชาอายุศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร เล็ก สมบัติ และ ภาวนา พัฒนศรี. (2544). *รายงานการวิจัยเรื่อง คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในประเทศไทย ในประเด็น การเกื้อหนุนทางสังคมแก่ผู้สูงอายุ พื้นที่ศึกษาในเขตภาคใต้*. สถาบันไทยคดีศึกษา คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร เล็ก คำหอม และระพีพรรณ คำหอม. (2541). *การพัฒนาสถาบันครอบครัว: ปัจจัยสำคัญในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ*. กรุงเทพฯ: เจปรี้นซ์การพิมพ์

- ศุกรี ศิริบุรณ์. (2542). *สุขภาพจิตของปู่/ย่า/ตา/ยาย ที่เป็นผู้เลี้ยงดูหลักของเด็กอายุ 0-5 ปี ในเขตอำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาอนามัยครอบครัว.
- สมจิต หนูเจริญกุล. (2543). *การพยาบาล: ศาสตร์ของการปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร: หจก. วี. เจ. พรินติ้ง.
- สมพร โพธินาม (2552). ผู้สูงอายุไทยบริบทของจังหวัดมหาสารคาม. *ศรีนครินทร์เวชสาร*, 24 (3), 197-205.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี (2544). *สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543; ทั่วราชอาณาจักร = The 2000 Population and Housing Census; Whole Kingdom*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. สำนักสถิติพยากรณ์ (2551). *ผู้สูงอายุไทย 2550 มุมมอง/เสียงสะท้อนจากข้อมูลสถิติ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์.
- สุภางค์ จันทวานิช (2540) *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 8) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร.
- เสก อักษรานุเคราะห์. (2530). *สายกลางเพื่อชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: แชนดอส จำกัด.
- เสนอ อินทรสุขศรี (2543). *ผู้สูงวัย*. ธรรมสารการพิมพ์: กรุงเทพฯ.
- สุนันทา คัมเพชร. (2545). *อิทธิพลของพฤติกรรมกรรมการส่งเสริมสุขภาพตนเอง การมีส่วนร่วมในชุมชน และความต้องการบริการสวัสดิการสังคมต่อภาวะสุขภาพจิตผู้สูงอายุใน อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศิลปากร.
- สุกัญญา วชิรเพชรปราณี. (2553). บทบาทผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัวอย่างมีความสุขในชุมชนกิ่งเมือง จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนีนครราชสีมา*, 16 (1), 50-59.
- อรรถพร สีหิรวงศ์ ศิริอร สินธุ โรจน์ จินตนาวัฒน์ และวารีย์ กังใจ. (2544). การทารุณกรรมผู้สูงอายุสตรีในสังคมไทย. *วารสารพัฒนาวิทยาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ*, 2 (3), 3-10.
- องอาจ นัยพัฒน์. (2549). *วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สามลดา.
- อุทัยวรรณ นพรัตน์ (2553). *กิจกรรมนันทนาการผู้สูงอายุ*. รวิน พรินติ้ง กรุ๊ป: กรุงเทพฯ. ชินัน บุญเรือง
- Holloway, I., & Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Victoria: Blackwell Science.
- Husserl, E. (1965). *Phenomenology and crisis of philosophy*. New York: Harper Torchbook.
- Jendreck, M.P. (1993). Grandparents who parent their grandchildren: Effects of lifestyle. *Journal of Marriage and Family*, 55, 609-621.
- Konishi, E., Yahiro, M., Nakajima, N., & Ono, M. (2009). The Japanese value of harmony and nursing ethics. *Nursing Ethics*, 16(5), 625-636.

ภาคผนวก

ใบพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง

ชื่อโครงการวิจัย การปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุไทยในภาคใต้

ข้าพเจ้า นางพัชรี คมจักรพันธ์ อาจารย์คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ในการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุไทยในภาคใต้ ประโยชน์ของการวิจัยอาจจะไม่มีต่อท่านและครอบครัวโดยตรง แต่จะมีประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความสอดคล้องลงตัวกับความต้องการของผู้สูงอายุ ครอบครัวและชุมชนอย่างแท้จริง

ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกให้รับการตอบแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปและแบบสอบถามในการทำกิจวัตรประจำวัน โดยใช้เวลาในการตอบประมาณ 5- 10 นาที จากนั้นท่านอาจได้รับการคัดเลือกเพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึกอีกครั้ง เกี่ยวกับการรับรู้ต่อการเลี้ยงดูหลานตามลำพัง และประสบการณ์การปรับสมดุลของชีวิต โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ 60-90 นาที การสัมภาษณ์จะทำให้บ้านท่านหรือสถานที่ที่ท่านสะดวก ลักษณะคำถามในการสนทนา อาจทำให้ท่านไม่สบายใจ และเมื่อท่านเกิดความรู้สึกเช่นนี้ ผู้วิจัยพร้อมจะหยุดชั่วคราวและรับฟังความรู้สึกของท่านจนสบายใจจึงค่อยเริ่มการสัมภาษณ์ คำตอบรวมทั้งความคิดเห็นของท่านจะไม่เกี่ยวกับเรื่องถูก-ผิด อย่างไรก็ตามหากท่านรู้สึกไม่สบายใจหรือไม่สะดวกจะตอบท่านมีสิทธิ์ถอนตัวจากการศึกษานี้ได้ตลอดเวลาโดยไม่มีผลกระทบใดๆทั้งสิ้น นอกจากนั้นข้าพเจ้าขออนุญาตท่าน บันทึกเสียงการสัมภาษณ์ และอาจจะถ่ายภาพเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของท่านร่วมด้วย ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากับท่านจะถูกเก็บไว้เป็นความลับ และเมื่อจบโครงการวิจัยแล้วข้อมูลทั้งหมดจะถูกทำลาย

หากท่านมีปัญหาในการเข้าร่วมการวิจัยในครั้งนี้ หรือต้องการข้อมูลเพิ่มเติม ท่านสามารถติดต่อเพื่อขอรับคำชี้แจงได้ที่ข้าพเจ้า โทรศัพท์หมายเลข 086-2981107 สถานที่ปฏิบัติงาน ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุข คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

การให้ความยินยอมของผู้ให้ข้อมูล

ข้าพเจ้าได้อ่านเอกสารขอความยินยอมนี้ (หรือผู้วิจัยอ่านให้ข้าพเจ้าฟัง) และข้าพเจ้าได้มีโอกาสซักถามข้อสงสัยจนเป็นที่พอใจแล้ว ข้าพเจ้าได้รับทราบ และเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยนี้โดยละเอียด ข้าพเจ้ายินดีให้ความร่วมมือในฐานะผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่าข้าพเจ้ามีสิทธิ์ที่จะถอนตัวจากการศึกษาครั้งนี้ได้ตลอดเวลาเมื่อต้องการ โดยที่ไม่เกิดผลกระทบต่อตัวข้าพเจ้าแต่อย่างใด

ลงชื่อ.....

()

ผู้เข้าร่วมวิจัย

วันที่.....

ลงชื่อ.....

(นางพัชรี คมจักรพันธ์)

นักวิจัย

วันที่.....

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัยเรื่อง การปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุในภาคใต้

เลขที่แบบสัมภาษณ์ () ()

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2554

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นาย/นาง.....นามสกุล.....

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ใช้เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประสบการณ์การปรับสมดุลชีวิตของผู้สูงอายุในการอยู่อาศัยแบบครัวเรือนข้ามรุ่น ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1	แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป
ส่วนที่ 2	ข้อคำถามเกี่ยวกับสมรรถภาพเชิงปฏิบัติการของผู้สูงอายุด้านการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันต่อเนื่อง
ส่วนที่ 3	แนวคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์การปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุในภาคใต้

ส่วนที่ 1 แบบสัมภาษณ์ข้อมูลทั่วไป

คำชี้แจง: ให้ผู้สัมภาษณ์ถามผู้สูงอายุ แต่ละข้อเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป และโปรดทำเครื่องหมาย / ในหน้าข้อความ หรือเติมคำในช่องว่างตามที่ผู้สูงอายุตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริง

1. อายุ.....ปี	สำหรับผู้วิจัย ☐ C1
2. เพศ 1 () ชาย 2 () หญิง	☐ C2
3. ศาสนา 1 () พุทธ 2 () คริสต์ 3 () อิสลาม 4 () อื่นๆ ระบุ.....	☐ C3
4. ระดับการศึกษา 1 () ไม่ได้เรียน 2 () ประถมศึกษา 3 () มัธยมศึกษา 3 () อุดมศึกษา.....	☐ C4
5. อาชีพ 1 () ไม่ได้ประกอบอาชีพ 2 () รับจ้าง ระบุ..... 3 () ค้าขาย ระบุ..... 4 () เกษตรกร ระบุ..... 5 () ข้าราชการบำนาญ 6 () อื่นๆ ระบุ.....	☐ C5
6. ความเพียงพอของรายได้ 1 () ไม่เพียงพอ 2 () เพียงพอแต่ไม่มีเหลือเก็บ 3 () เพียงพอและมีเหลือเก็บ	☐ C6
7. จำนวนของบุคคลที่อาศัยในบ้าน (ไม่รวมผู้สูงอายุ).....คน 1 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ..... 2 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ..... 3 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ..... 4 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ..... 5 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ..... 6 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ..... 7 () ความสัมพันธ์ ระบุ.....เพศ.....อายุ.....	☐ C7
8. ระยะเวลาการอยู่อาศัยในครัวเรือนข้างรุ่น.....ปี	☐ C8

ส่วนที่ 2 ข้อคำถามเพื่อประเมินสมรรถภาพเชิงปฏิบัติการในด้านกิจกรรมประจำวันต่อเนื่องของผู้สูงอายุโดย
ใช้ดัชนี จุฬาลงกรณ์ (Chula ADL index)

คำชี้แจง : ให้ผู้สัมภาษณ์ถามผู้สูงอายุแต่ละข้อเกี่ยวกับกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้
โปรดทำเครื่องหมาย / หน้าข้อความตามที่ผู้สูงอายุทำอยู่ได้จริง

	สำหรับผู้วิจัย
1. ผู้สูงอายุไปไหนมาไหนนอกบ้าน (เช่น ไปที่ใกล้ๆ หรือ ไปที่ลานสวนหน้าบ้านหรือไปที่ถนน หน้าบ้าน ได้บ้างหรือไม่ 0 () ไม่สามารถไปได้เพราะร่างกายไม่อำนวย 1 () ใช้รถเข็นและช่วยตัวเองได้ 2 () ไปแต่ต้องมีคนช่วยพยุงหรือคอยดูแล 3 () ไปได้ด้วยตนเอง (รวมทั้งที่ใช้เครื่องช่วยเดิน)	☐ C9
2. ผู้สูงอายุ หุงข้าวหรือทำอาหารบ้างหรือไม่ 0 () ทำไม่ได้ 1 () ทำเพียงอุ่นอาหาร 2 () ทำเองได้ทั้งหมด หรือมีผู้อื่นช่วยเหลือเพียงเล็กน้อย	☐ C10
3. ผู้สูงอายุ เช็ดถูความสะอาดบ้านหรือไม่ 0 () ทำไม่ได้ 1 () ทำได้เอง	☐ C11
4. ผู้สูงอายุ จ่ายเงินทอน หรือแลกเงินด้วยตนเองหรือไม่ 0 () ทำไม่ได้ด้วยตนเอง 1 () ทำได้ด้วยตนเอง	☐ C12
5. ผู้สูงอายุ โดยสารรถไปที่อื่นหรือไม่ 0 () ไม่สามารถไปมาด้วยตนเองได้ 1 () ต้องมีผู้อื่นช่วยดูแลไปด้วย 2 () ไปมาเองได้	☐ C13

ส่วนที่ 3 แนวคำถามการปรับสมดุลชีวิตในครัวเรือนข้ามรุ่นของผู้สูงอายุ

คำถามนำสู่การสนทนา

1. ปัจจุบันท่านอยู่อาศัยกับใคร ก็คน มีความสัมพันธ์กันอย่างไร?
2. ท่านมีลูกหลานกี่คน? อยู่ที่ไหนกันบ้าง?
3. เพราะเหตุใดท่านจึงต้องอาศัยอยู่กันลำพังกับหลาน?

คำถามด้านความรู้สึกนึกคิด ความคิดเห็นต่อลักษณะการอยู่อาศัย และการใช้ชีวิตในปัจจุบัน

4. ในแต่ละวันทำอะไรบ้าง?
5. อยากให้ท่านเล่าให้ฟังชีวิตตอนนี้ต่างกับเมื่อก่อน (ก่อนที่ยังไม่ได้เลี้ยงหลาน) อย่างไรบ้าง?
6. ท่านรู้สึกอย่างไรต่อการที่ต้องใช้ชีวิตอยู่กันลำพังกับหลาน?
7. ท่านคิดว่าการทำท่านอยู่กันลำพังกับหลานทำให้ท่านมีความสุขสบาย/ ไม่สุขสบาย/ลงตัว/พอดี/พอใจ หรือไม่ อย่งไรบ้าง?
8. ท่านคิดว่าอะไรบ้างที่มีความจำเป็น/สำคัญ ต่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันระหว่างท่านและหลาน เพราะเหตุใด?
9. ท่านมีความเป็นห่วง/ กังวล ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันระหว่างท่านและหลาน หรือไม่เพราะเหตุใด?

คำถามด้านการทำหน้าที่บทบาทในครอบครัว

คำถามนำในการเลี้ยงดูหลาน

- ท่านให้การดูแลหลานในเรื่องใดบ้าง เพราะเหตุใด อย่งไร
- ในฐานะผู้เลี้ยงดูหลาน ท่านมีหน้าที่/ ความรับผิดชอบในเรื่องใดบ้าง
- คิดว่าในการเลี้ยงหลาน เราต้องทำอะไรบ้าง / ดูแลในเรื่องใดบ้าง

จากนั้นผู้วิจัยจึงเจาะในประเด็นต่างๆ โดยให้ครอบครัวตอบคำถามในครอบครัวแต่ละด้าน

10. หน้าที่อบรมสั่งสอนระเบียบของสังคม
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) ได้มีการอบรมสั่งสอนหลานในเรื่องอะไรบ้าง สอนตอนไหน คิดอย่างไรเวลาสอน

จากนั้นจึงเจาะในประเด็นที่ผู้สูงอายุตอบ โดยให้ครอบครัวหวัข้อการสนทนาในเรื่อง

- ค่านิยมพื้นฐานของสังคม
 - การพัฒนาบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัย
 - การควบคุมตัวเองและปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อม การเข้าสังคม มารยาทสังคมและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น
11. หน้าที่กำหนดสถานภาพ
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) มีการบอกกล่าวหรือสั่งสอนหลานให้รู้จักและตระหนักเกี่ยวกับสถานภาพของตนเอง เช่น เพศ เชื้อชาติ ศาสนา สถานะในสังคม รวมถึงการปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานภาพนั้นๆ หรือไม่ อย่งไร

12. หน้าที่ทางเศรษฐกิจ
 - การหารายได้ และค่าใช้จ่ายต่างๆในบ้านเป็นหน้าที่รับผิดชอบของใคร
13. หน้าที่ทางการศึกษา
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) ได้มีการส่งเสริมการศึกษาของหลาน หรือไม่ อย่างไร (เช่น นำไปเข้าโรงเรียน, ไปรับ-ส่ง, จัดหาอุปกรณ์การเรียน)
14. หน้าที่ทางศาสนา
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) ได้มีการสั่งสอน/ปลูกฝังให้หลานมีความเลื่อมใส และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนา หรือไม่ อย่างไร
15. การให้ความเจริญเติบโตทางร่างกายและจิตใจ
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) ให้ความเอาใจใส่หลานในเรื่อง ดูแลหาอาหาร เครื่องนุ่งห่มและดูแลยามเจ็บไข้ได้ป่วย หรือไม่ อย่างไรบ้าง
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) ได้ทำให้หลานรู้สึกมั่นคงปลอดภัย สร้างความรู้สึกให้หลานรู้สึกถึงการเจริญเติบโตด้วยความเป็นมิตร หรือไม่ อย่างไร
16. การให้ความรักและความอบอุ่น การเอาใจใส่
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) มีการพุดจา หรือแสดงออกเพื่อให้อำลางใจซึ่งกันและกัน และกับสมาชิกในครอบครัว หรือไม่ อย่างไร (ท่านเคยบอกว่ารักหลานบ้างไหม บ่อยแค่ไหน เคยกอดหลานบ้างไหม บ่อยแค่ไหน กอดคอนไหน ถ้าไม่ เพราะเหตุใด คิดว่าอย่างไร)
 - ท่าน (หรือ บุคคลอื่นในครอบครัว กรณีที่มีผู้สูงอายุมากกว่า 1 คน) ได้มีการเอาใจใส่หลานอย่างไรบ้าง เช่น ได้สังเกตและควบคุมพฤติกรรมของหลานให้ดำเนินไปได้อย่างถูกต้องตรงคลองธรรมและเป็นที่ยอมรับของสังคมในเรื่องต่างๆ เช่น ด้านสุขภาพจิต ด้านการใช้ยาเสพติด ด้านการใช้เวลาว่าง หรือไม่ อย่างไร

คำถามเกี่ยวกับสมดุลชีวิต

18. ความการรับรู้ของท่าน ชีวิตที่สมดุลเป็นอย่างไร?
19. ชีวิตที่เป็นสุข หรือสมดุล เป็นเป้าหมายที่สำคัญของชีวิตหรือไม่ เพราะอะไร?
20. ท่านสามารถทำให้ชีวิตมีความสุข หรือสมดุลได้อย่างไร?
21. ท่านคิดว่าชีวิตครั้งนี้สมดุล/ มีความสุข/พอใจแล้วหรือยัง เพราะเหตุใด

คำถามเกี่ยวกับการปรับสมดุลชีวิตในปัจจุบัน

22. ท่านรู้สึกอย่างไร/ มีความเห็นอย่างไรกับการอยู่ร่วมกับหลาน/ ต้องเลี้ยงดูหลาน
 - มีข้อดีอะไรบ้าง
 - มีข้อเสีย/ ปัญหาอะไรบ้าง
23. ท่านคิดว่าอะไรคือปัญหา/ อุปสรรค หรือสิ่งที่ทำให้ไม่สบายใจ/กังวล ที่ท่านประสบมาในการอยู่อาศัยในลักษณะเช่นนี้
24. ท่านทำอย่างไรในการจัดการกับปัญหา/อุปสรรค/ สิ่งที่ทำให้ไม่สบายใจ/ กังวล นั้น
25. ท่านคิดว่าอะไรคือปัญหา/ อุปสรรค/ สิ่งที่ทำให้ไม่สบายใจ/ กังวล ในการใช้ชีวิตของท่านในปัจจุบัน

26. ท่านทำอะไรในการใช้ชีวิตปัจจุบันที่ต้องดูแลตนเองและรับผิดชอบดูแลท่านให้สามารถดำเนินไปได้อย่างปกติสุข?
27. ท่านทำอะไรในการปรับระดับแรงกดดันให้สามารถผ่านช่วงเวลาที่ลำบากมาได้?
28. ท่านมีหลักยึด หรือคำสอน/ ความเชื่อใด ที่ทำให้ท่านสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุขในปัจจุบัน?

คำถามผ่อนคลาย

29. ท่านมีความคาดหวังต่อชีวิตความเป็นอยู่ในอนาคตอย่างไร?